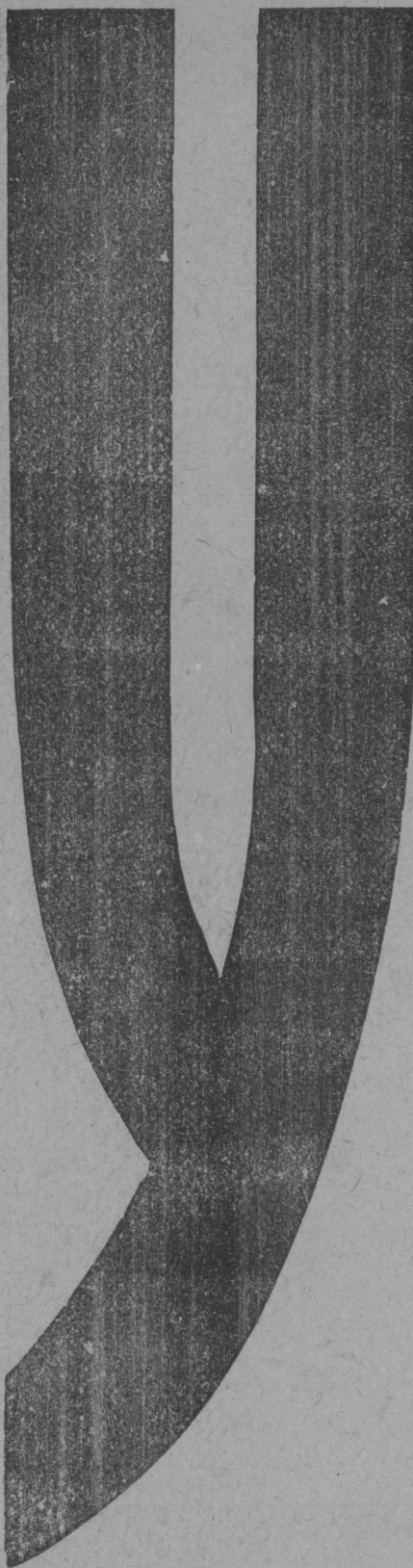
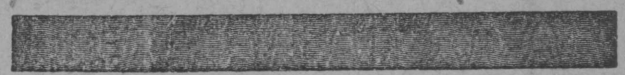

~~ХИИХ~~
4

СЭМ

1391 сэнъавр 9(15)

Сэнтъавр тѣлзѣйн лѣкшѣи 9-шѣи (15)
номыран „У сѣм“ журналын вѣлвѣл
вэлнѣи игѣчѣим, тѣлзѣим дѣи номырым
анжыктымшты пѣцѣтлѣшѣи Байѣв И.
наборым вилѣн шумы вѣлдѣик игѣчѣим
самынь пѣцѣтлѣимѣи: „1391“ вѣрѣш
„1931“ лыдмыла.

Рѣдакцѣи

Ордыж пашаш колтымашым*) у сэмьинь видьдä.

Социализм сэмän промышьенностьна утлаок когон ашнэн кушкэш, шäрлä. Сэдьиндонок, ровочыйвлäжät когон кэлбят, ниньим у гьц погэн ситärэн мимбйлä. 1931 ин, промышьенностьна лан 1 мбильон нар ровочыйвлäm у гьц ситärэн пушашлык ылына. Тишэц пасна, жпэш (сэзон) пашäm бш-таш 9 мбильон адэм кэрäl ылыт.

Кызыт шуку гäрөок промышьенностьыштына ровс ыйвлä ак ситэп. Малын вара? Пärви тидь ныгынамат укэ ылын, кызытшбь малын ак ситы?

Пärвишбь бльимаш кызытшбь гань агыл ылын. Кугижä ылымы годым, кычаш кэш шошы хрäsаньвлä солавлäштбь мбильоннын ылыныт. Ти кычаш кэш шомашэт солавлä гьцбьн алавлäшкбь, фабрик, заводвлäшкбь ниньим поктэн. Алашкы кэтэжät тьнäm ак кэртэп ылын: зэмльä чбдь, шужыль постол шагауйдон капайылыт-капайылыт, выжалаш агыл, качкашыштат ак ситärэп ылын. Лач нэзэр хрäsаньвлä вэлэ агыл, кыдäläшвлäжät алашкы шуку шбьлбьт ылын.

Ләннин ти гишän пиш төр сирэн: «Шуку кыдäläш хрäsаньвлäжөк, вуйа—ваш бльэн лäкташ манын, бшкэ укэштбьм, öрдбьж пшшавлäшкбь каштэ, лэвэт ак кэртэп. Киндбь шачтымаш йбьдөок кыдäläш хрäsаньвлä прольятарвлä лошкы пүлän йарлат» манын. (Ленин. „Развитие капитализма в России т. III, стр. 133, изд. 1923 г.)

Прольятар рэвольүци лимбкбь, öрдбьж пашашкбь тошты сэмän каштмашым важжы пыдыргыш. Кэрэк тэнгälä гьнбят, войәнннй комуньизм гьц пыжлыш хозанлыкнам төрлбьм

жэпйшкбь*) ванжэн колтымыкына, алавлäшкбь пашä кычäl каштмаш эчэят когон тärвәнэн колтыш.

Тытэжбь тьнäm литэят ак кэрт. Солавлäштбь хрäsаньвлä шäпшälä бльätät, экономикбьштбь эчэ цаткыдэм шотэ. Кулаквлä кодыныт. Нэзэрвлäжбь пүлä чбьдэмбьнбьт дä пйтэнжөк шоктыдэлыт. Ти жэпбьн алаштышы ровочыйвлän бльимашбьштбь когон ваштат кэн. Социализм корнышкы ваштэн колтымы промышьенностьет ниньин бльимашбьштбьм йажоэмдäш, куштылташ пиш шуку йөнбьм пуэн. Ровочыйвлäэт шäпшälä бльышбь хрäsаньвлä гьц шуку йажон бльаш тьнгälьнбьт. Ти гишänок гэвэ солавлä гьц алавлäшкбь пашäm кычäl каштмы тärвәнэн ылыт.

Йбьрбьм—йбьрваш колхозвлä лйаш тьнгälмашэш кулак класс йашток пйташ тьнгälьят, öрдбьж пшшавлäшкбь каштмашат когон вашталт кэш. Нэзэр—кыдäläш хрäsаньвлäэт, социализм корнышкы ванжымыштыдон, курымах нуждашты гьц, эксплоатаци гьц ытлаш тьнгälьэвбь. Алавашт вэлэ агыл, сола ваштат социализм кого корны такырланаш тьнгälьбь. Солавлäшкбь трактырвлä дä мол сола-хозанлык машинäвлäят когон пырэн кэвбь. Хрäsань пашä пиш ашнаш тьнгälьбь. Труйыш хрäsаньбьн бльимашбьжбь когон йөнäш тьнгälьбь.

Сталин ти гишän тэнгэ манын:

«Сола халык йых сэмьинь лагцыламашым мä важгөок лыктын шушна. Сола гьц алашкы хрäsаньвлäm поктышы кыцбьзбьлä бльимашбьм бьндэ сьнгэн шоктәннä. Варажы, трактырвлäm дä сола хозанлык машинäвлäm солавлäшкбь мä

*) Отходничество маний

*) Восстановительный период маний

лу тЫжэмбн колтэннә, кулакым лаксыртэннә, колхозвләм бштэннә, лач эдәмләок ылаш лимәшбим хрәсәнвләлән пуэннә. „Кызыт хрәсәнбн варашы әвәжы сола ыләш» манаш ындә ак ли. Сола варашы әвәжы агылат хрәсән солаеш важым колташ тЫнғалбн, сола гыц алашкы хрәсәнвлән кыргыжын шЫлмЫштЫ мәннән укә ли, алашкы пәшә бштЫшвлә Ышкә йогымыла миәш пырахәвЫ.

ТЫнғә гЫнЬ, колхозвлә гыц алашкы Ышкә йогымыла пәшә бштҮаш мимәш пЫтән. Пасна хрәсәнвләжЫ гЫнЬ кЫзытәт эчә Ышкә йогымыла миәт.

ТидЫм анжән, алашкы пәшәш колтышашлык эдәмвләм колхозвләштЫ моаш ак ли, манмыла агыл. КЫзыт, колхозвлә йЫдәок, лач пәлә нәрЫк пәшә кәчЫвләжЫм вәлә колхознЫквлә пәшәеш эртәрәт, мол кәчәшЫштЫ пәшәштЫ ак ситЫ, жәпЫм такәш эртәрәт. Кырык-Мары районнам анжал анжыда доко, тидЫ лачокок агыл ма? Лач кәнЫжЫм вәлә пыт пәшәеш эртәрәт. ТЫнәмжәт эчә, пүлә кәчЫвлә такәш эртәрәлтЫт. ШЫжЫ дон тәлЫм нәлшәш гЫнЬ, шуку пәшә кәчЫвләшток такәш эртәрәлтЫт, пәшә чЫдЫ, шуку пәшәжок ЫдЫрәмәшлык пәшәвлә ылыт. Шуку пүэргЫвлә пәшә гыц утәш кодыт. Тәвә, пәшә гыц уты колхознЫк-пүэргЫвләжЫм, шЫжЫ дон тәл гәчәш, өрдЫж пәшәшкЫ колташ лиәш.

Мәнмән өрдЫж пәшәшкЫ кашмашым кЫзытәт эчә чотәш пиштән ак анжәп. Кыды вәрәжЫ тЫрЫнЬ анжымашат улы: кыштакәнжЫ, өрдЫж пәшәшкЫ кәш шагалшывләм ак колтәп, «кәдә гЫнЬ, колхозжы гыцәт лыктын колтәнә!» манын лүдЫктәт. Кыды колхозвләштЫжЫ, өрдЫж пәшәшкЫ кәшЫвлән, колхозЫшты ровотайшашлык пәшә-кәчЫ тәрәшЫштЫ ик тәнгә рәдЫ молә кычән кодат. СәдЫнғәлә өрдЫж пәшәш чотәш пиштЫдЫмәш гишән вәлә вәт, Кырык-Мары районуштына өрдЫж пәшәшкЫ 249 эдәм тәнә колтышашлык вәрәш 114 эдәм вәлә колтымы.

Тәнгә ЫштЫмәш нымаланат ак йары. КолхознЫквләм өрдЫж пәшәшкЫ колтыдымәшәш колхозвлә ЫшкЫләнЫштЫ Ышкә көтЫр лм Ыштәт. Тәвәш,

төрәштәрән анжәмәдә, йә. Шамак толшы, колхозышты пәшә ЫштҮаш йарал эдәм 150 ыләш. Колхозыштышты эдәм йЫдә 140 пәшә—кәчЫ рәдЫ вацшашлык; Пәшә—кәчЫ тәржЫм 2 тәнгәм пиштЫшәш гЫнЬ, колхознЫк йЫдә годышты 280 тәнгә рәдЫ вазәш. Ти колхоз гыц өрдЫж пәшәшкЫ кәшЫм 50 эдәмЫм шотлышаш гЫнЬ, колхозәш кодшы 100 эдәмжЫн пәшә кәчЫштәт эдәмлән 188 йәктә шукәмәш, оксажымат 376 тәнгә рәдЫ вазыктат. ӨрдЫж пәшәшкЫ кашмын пәркәжЫм тидЫ ак анжыкты ма?

Пиш шукәрәт агыл, СССР ЦИК дон Совнарком өрдЫж пәшәш кашмаш гишән йори постановәләнЫм лыктынЫт. Ти постановәләнЫштЫ өрдЫж пәшәшкЫ кәшЫ колхознЫквләлән шуку куштылтымы. ӨрдЫж пәшәшкЫ кәшЫ колхознЫкын қодшы сәмнәжЫлән, мол колхознЫквлән ганьок, лицЫмәш пәшәштЫ, маханьшон ситЫдЫм хәдЫрвләм пумашты, тымдымашты молә лҮготывлә пумы. ӨрдЫж пәшәшкЫ кәшЫ, колхозыштыжы пәшәш ак ЫштЫ гЫнЬәт, соикток колхознЫк шотышты ыләш. ТидЫлән дә кәрәл гонымжы—сәмнәжЫләнәт, колхоз гыц махань—шон качкыш лыкым молә твөрдЫ цәнәдон пумыла. Ти гишән колхозвләеш йори продовольствәннЫй фондывлә лит.

Кыды колхозвләштЫжЫ өрдЫж пәшәшкЫ колташ лүдЫт. Колтымыкышты, колхозыштыш пәшәвләштЫм Ыштән ак шоктәп, машанат. ТидЫ такәш шайа ыләш. КолхозвләштЫ курт-пәшәш ашындарымыжым әшЫшкЫштЫ пиштЫдәок, нинЫ тәнгә попат. Куртпәшәш йөндон видЫм гонымжы, пәшә гыц ытлән, шЫлЫн кашмашыжы, өркәнЫмәшЫжЫ йәмәш вәт, циләнок пәшәш пыт ЫштҮаш тЫнғалЫт. ТЫнғә гЫнЬ, колхозыштыш эдәмвләм өрдЫж пәшәшкЫ колташ утыктараш лиәш. Анзыкылажы колхозвләштЫ машинәдон ровотайымәш когоәмәшәт, өрдЫж пәшәшлык эдәмвләжәт шукәмәш тЫнғалЫт.

ӨрдЫж пәшәшкЫ ровотайаш кәшЫжЫ пәшәшкЫ нәлшЫ (фабрика, завод) дон колхоз дә колхознЫквлә лошты икәнә—иктЫлән палшымәш гишән договорым ЫштЫмЫлә. ТидЫжЫ гЫнЬ пиш йәжо. Шамак толшәш, иктәжЫ колхоз гыцЫн 50 эдәмЫм шЫргЫ пәшәшкЫ нәлмәш договорым ЫштЫмЫ

годым, шыргы пашашкы нэлшы учрә-
ждьәнбыжы колхозлан палшаш сора.
Кыце вара тиды колхозлан палшән
кәрдәш? Шукы сәмынь. Шыргы пә-
шаштыш трактырвлә, имнывлә кәнгы-
жым шукужок йәрсәт. Шыргы пашаш-
кы әдәмвләм договор дон колтышы
долхозышкәт пашә жәпәш нинывләм
лолтән кәрдәш. Мол статъан палшы-
машат лин кәрдәш: ләс пилым завод-
вләштыжы ты колхозын прәнәвлә

гыц хангавләм пычкәдән пуа, шыргы
ромы дьәльәнкәвләжы гыц пулык лә-
сым пуән кәрдәш моло. Мол фабрик,
заводвләят, әдәмвләм договордон кол-
тышы колхозвләән йшкә кәрдәш-
ты статъан палшән кәрдәш.

Сәндәлыкнә индустриандымдон вә-
лә йбырым-йбыр колхозвлә лин кәрдәш
мыжым, өрдәш пашашкы колтышаш
пашаштына изишәшәт мондаш ак кәл.

Шадт Булат.

Рвэзы армилән:

(17-шы МЮД-эш).

Тагачы кәчын
рвэзы арми
сәндәлык мычкы
ашкәдәш,
пичәлым кычән,
анцыкы лин
буржуйвләм
сынәш шагаләш:
сәндәлык вьлныш
ирьик вәрцын
компарты сага
крәдәләш,
ныма гыц лүдтә,
тыл вашт ләктын —
ышкымжын
лымжым лүктәләш!

Сәндәлык вьлны
рэволюци —
ашкәдәш,
рунга,
мүгыра,
куатан,
силан,
Ләннин арми
тышманвләм
йашток пытәра!

Ләннин пачмы
төр корны дон
компарты
анцык вьктәра:
ышкымжын
патыр

куатшы дон
социализмыш
нәнгә!

Сталин тәнгын
вурс шамакшы
сәндәлык мыч
рашкалта:

— социализм
ылымашкы
кырәләын
пырәннә!

Рвэзы тәнгвлә,
анцык ләктә
большевиквлән
тәмпй вәрц, —
цилән иктөр
рушт ташкалда
тыл ип ләкшы
йал лывәц!

Индустрим лүктән,
пыт крәдәлын,
анцыкы
пысын,
чынь кәнә,
сәндәлык вьлныш
капиталым
индустридон
ташкәнә!

Культур фронтышты сӱнгэннок миэнӱ.

(Нырык Мары район тымдышвлӓ курс—конфэрэнцы).

Октябрь революци годшэн тишкэвэ йактэ тымдымаш пашанӱ кӱлӱсӱнӱт мыштыдымыкогон анзылтӱн. Кӱзӱйтшы тымдымаш дон тоштын тымдымашым тӱнгӱштӱрӱшӱш гынь, тошты тымдымашыжы лач лӱдӱш омынла вӱлӱ чучын колта. Совет сӱндӱлӱкнӱ ныгыамат ылатымы социализмӱм стройа, у ылымашымым ыштӱ. Сӱдӱндоннок тымдымаш пашанӱ пӱрвишӱ гыц когон вашталтын.

Совет школ ыргӱзӱвлӱм изиштӱнӱнок, кушмышты сӱмбӱнок ылымаш дон уштарӱн миӱ. Социализмӱм стройымаштына, партынын, совет властынын пашӱ ыштӱмашты дӱ труйыш халыкын цилӱ кого пашӱштӱжок, коговлӱ сага, ыргӱзӱвлӱат палшат, ӱрдӱштӱ анжӱн ак шалгӱп.

Пашӱ ыштӱн тымӱнӱнӱт, кнӱгӱвлӱаш сирӱмӱм кӱрӱтӱштӱш пашӱдон уштарӱн, кушмышты сӱмбӱн ылымашын кӱрӱл пашӱаш ыргӱзӱвлӱат тымӱн шот. Комунизм вӱрц шанышы ышанвлӱ, комунизм пашӱ ыштӱшӱ кидӱнвлӱ нынӱ лишӱшлык ылыт.

Комунизм гишӱн шайыштмыдон вӱлӱ агыл, прольӱтар халыкын шанымыжым—ыштӱш сӱрӱмӱжым анжыктӱнӱт, пӱл прольӱтарвлӱм, прольӱтар агыл труйыш халыкым пӱлӱктӱн шоктӱнӱт комунизм ыштӱш йарал ӱдӱмвлӱм школ йӱмдӱлӱн шокта манын ВКП(б)-н программыштыжы кӱлӱсӱмӱ.

Прольӱтар государты тымдым пашӱм когон шӱрӱмӱжым цифрвлӱ пиш раскыдын анжыктат.

1914 ин тӱнгӱлтӱш школвлӱштӱ дӱ кӱгорак школвлӱштӱ (гимназийвлӱштӱ моло) пӱрвиш Россияштӱ цилӱжӱ 7800 тӱжӱм ыргӱзӱ тымӱнӱн; 1931 инжӱ тӱнгӱлтӱш школвлӱштӱнӱ дӱ кӱгорак школвлӱштӱнӱ 20 мӱльион ыргӱзӱм тымдӱннӱ. Йых шотдон нӱлнӱ гынь, когонжок пашӱзӱвлӱн дӱ труйыш хрӱсӱнвлӱн тӱтӱвлӱм тымдӱнӱ. Пӱрви нынӱлӱн, шукыланышток, тымӱнӱш моло шаншат укӱ ылын.

Кӱзӱйт цилӱ йиш халык ыргӱзӱвлӱнок совет школвлӱштӱ туан йылымӱштӱдон тымдат. Пӱрвишӱ гань, руш йылымӱдон пӱлӱк-турӱк нӱвольа тымдымашӱт укӱ. Тымӱнӱмӱ пашӱ 70 йылымӱдон кӱ.

Тымдымаш пашанӱ партынын XVI-ы погынымашыжы ӱртӱмӱкӱ когоннок виӱнӱш тӱнгӱлӱ. Цилӱ ыргӱзӱвлӱм, иктӱштӱ дӱнгӱнӱнок тымдӱн шоктымаш (всӱобуч) гишӱн пынзалтышым тӱнӱм лыкмы. Тидӱн паштӱк, ӱртӱш инжок, тымӱнӱшӱ ыргӱзӱвлӱнӱ 13,5 мӱльион гыц 20 мӱльион йактӱ шу-кӱм кӱвӱ. Тидӱвлӱ гыц пасна, ФЗУ-влӱштӱ дӱ тӱхнӱкумвлӱштӱ 1400 тӱжӱм ыргӱзӱ ӱчӱ тымӱн шалга.

Тӱнгӱ когон тымдымаштына тымдым сӱмнӱжӱмӱт вашталтӱнок миӱнӱ. Политӱхнизмӱн тымдымаш ындӱ пӱлӱдӱм пашӱ агыл. Шукы вӱрӱжок политӱхнизмӱн тымдымаш тӱнгӱлӱн—фабрик, заводвлӱ дон, совхоз-колхозвлӱ дон, МТС-влӱ дон школвлӱ ушнат.

Кушкын мишӱ ыргӱзӱвлӱм комунизм стройаш йаралӱш йӱмдӱлӱн шокташ куштылгы пашӱнок агыл. Накымат, тӱхнӱкӱмӱт, революци тӱӱоримӱт ыргӱзӱвлӱ пӱлӱн шоктышты. Школгыц лӱкшӱ ыргӱзӱ пӱкыла корныжым пӱлӱжӱ, кыцӱ кӱмӱлӱ, мам ыштӱмӱлӱ пыток тымӱнӱжӱ манын, тымдым кыным цилӱ иквӱрӱш йалштӱн пуаш кӱлӱш.

Тӱнгӱ лыкмы школ програмвлӱат тидӱм пиш раскыдын анжыктат.

Социализмӱм стройымашты когон кӱрӱлжок тымдым пашӱ ылӱш, манына. Ти кӱрӱл пашӱм пыт колтышанланӱн тӱнӱшӱ сӱнтӱвӱр 5-ын ЦК ВКП(б) школ гишӱн йори постановльӱнӱм лыктын.

Тымдым йӱнжӱ махань лишӱшлык, мам тымдымыла, ыргӱзӱвлӱлӱн накы пӱлӱмӱшӱштӱм ситӱлыкым кыцӱ пумыла, програмы гишӱн молотӱ постановльӱнӱшӱштӱ анжыктымы

Кӱзӱйтшӱ тымдымаш пашӱштӱ ситӱдӱмӱшвлӱат ӱчӱ улы. Шамак тол-

шәш, тьэорим пәшә дон уштарым годым, тьй пәшәлән льймьн кәрәл пәльмәшвләм вәлә пуат, дә кынамжы уштарәнәт эчә ак мыштәп, програмым прамой акат пәләп, пәльмәшбьжымәт (науку сәмьнь) кыңын пижьктьл ак пуәп: тьбрьс (тьн гьц мычаш йактәшбь) пәльмьбьжбь укә лиәш; кындым лаштыквлә вәлә бьрвәзбь вуйышты лин шьнзбьт (систьәмьдбьм тьмдымаш маньт). ЦК тидьм пиш йажон тьшләш шүдә. Изирәк школак програмьшты сәмьнь когорак школвләшкбь пыраш тьмәншьбьвләм йаралласок йәмдбьлән пушты. Физикбьм, химим, матьэматыкбьм, йбьлмь пәльмәшбьм, гьэографим дә наукин мөл ланцьывләжбьмәт, школ йиш йбьдә, програмьштышты мазар пәләш кәләш, пакыла, когорак школвләштбь тьмәншьш прамой пәльшбь лиштбь. Програм гишәнәт ЦК кәләсэн: бьрвәзбьвләлән раскьды, охатан бьштәлтмән програм лижбь, маньн.

Анзыкылажы тьмдымаш йбн (мәтод) махань лишәшлык машәнәдә? Тоштыла тьмдымаш ньималанат ак йары. Тьмдышы шайыштәш, бьрвәзбьвләжбь ышмараж кәрән колыштыт, омәштбьл шьнзәт, әль тьмдышышты үжмьдон, шьвшәдбьлмьдон сьндбьм әкскурсивләшкбь бьрвәзбьвлә кьргышталыт. Мә, тидь тьмдымаш гьцә?

Когонжок тьмдышывләм, вара эчә агрономвләм, тәхньиквләм, инжәншьрвләм, школ пәшәш нинбь аңгәлтшәшлык ылыт гьнь, циләштбьмок школ пәшәм вьктәрәш тьмдаш кәләш. Бьрвәзбьвләм тьмәнмьбь пәшәш пиш охатаәмдән шоктьмаш гишән, нинбн кид-йалыштым лүлтән, сусуәмдән тьмәншьктьмәш гишән ЦК циләләнок пәлән шокташ шүдә. „Наркомпрос вәлә агыл, цилә Совәт сәндәлбьк хәлә школ пәшәм бьштән шоктьшашлык ылына“ манәш. Лач цилә сәндәлбьк хәлә политьәхнизмән школым йбндәрән бьштбьмлә. Политьәхнизмән школым вьктәрән мышташ маньн, тәнә, 31—32 ин, цилә тьмдышвләм лишнбьштбьшбь ма-улы прәдприйативләштбьш — завод, фабрик, совхоз, колхоз МТС-вләштбьш—пәшә йбнбьм вькок пәлбьктән лыкмыла. Тьмдышвләләнжбь, вара школвләжбьләнәт, прәдприйатим тьмәншьбьштбь годым,

цилә анжыктән пуаш маньн, инжәншьрвләм, тәхньиквләм, агрономвләм дә мол спәциалиствләмәт анжыктьл тьмдаш льймьн шагалташ ЦК шүдә.

Школыштыш бьрвәзбьвләжбьм прәдприйативләшкбь пәшә бьштәш вәлә агыл, пәшә йбнжымәт, цилә пәшәжбьмок акчыкташ пыртымла. Шукы вәрә эчә, фабрик-заводвләштәт, колхозвләштәт, школан йоры изирәк пәшәм пуатат, тьдбьм вәлә бьштбьктәт. Тьмәншьш мишбь бьрвәзбьвлә изи ровочыйвлә постол лин шьнзбьт. Тәнә политьәхнизмән школ акли. Заводын ик лыкәшбьжбь пижбн, бьрвәзбьвлә цилә пәшәжбьмок вәшт ак үжәп. Шамак толшәш, заводьштыш пәшәм тьнәлмьбьжбь гьц бьштәлт пьбтбьмәшкбьжок нинбь пәлән шошты. Махань машинәвлә махань пәшәм бьштәт, махань физик закондон нинбь пәшәләт, кьцәлә ровочыйвлә пәшәштбьм организуйән миәт, ашныктат (социализм тәңгәштәрбьмәшдон, ударньыкла моло), кьцә завод вуйлалтышвлә, партбькомсомол организацьбь, профсоюз пәшә планым бьштән миәт, ма әптбьртә моло, кьцә ти завод вәс заводвлән пәшәдон пижәш—тәвә тидьбьвләэдбьм прәдприйативләштбь бьрвәзбьвләлән вәшток цаклән шокташ кәләш. Тидьн вьлән, силашты сәмьнь кәрдмбь пәшәвләм бьрвәзбьвлә эчә бьштбьштбь, кид-йалыштым пәшәш тьмдышты. Сәдбьлән заводьштәт, школыштыш ганьок, бьрвәзбьвләлән пәшәлбьм кьдәж кәләш. Кьдәжбьштбьжбь: столбәр, сльәсбьр әдбьрвлә, матьәриалжы моло цилә лижбь, тьмәншьбьләәт дә прәдприйативлән кәрәлбьмәт бьрвәзбьвлә бьштәш тьмәншьштбь.

Политьәхнизмән школым кьцә бьштән шоктьмыла, махань мәтодвләдон йажон тьмдымыла, кьцә бьрвәзбьвләм бьнкә дурәшбьштбь пәшәшкбь организуйән мыштымыла, — тәхәнь кынан тьмдымашым вьктәрәш, молы школвләләнәт анжыктән миәш опытан йори школвләм (Районыштышы пингьдбн сьнлән бьштбьшбь школвләм) лыкташ кәрәл маньн ЦК кәләсэн пуән. Тәхәнь рьдбь школвләшкбь пәльшбьрәк, мыштышырак тьмдышывләм шагалташ шүдбьмбь. Вара эчә цилә школ вуйлалтышывләок пәшәштбь вәрц льймьн шалгышты, школыштын цилә пәшә вәрцок нинбь гьц тәргьмбь лиәш.

Районыштыш опытан шковлә (РОШ) бшкә районыштышты тымдым пәшәм цилә вәцбнок ажәт шалгат, пәлбдбмбрәк тымдышвләм виктәрәт.

Тәхәнә ажәдмәшбм педагогик журналвләнәт йажон пуаш шүдбмб. «Комунист академи сагашы Марксист-педагог ушәмләнәт методик ыңылдарымашым сола йактәок пыток шокташ кәләш» манын Н. К. Крупскайа сирә; «Когон пәлбшб әдәмвлә, Марксист-педагогвлә қогорак дә изирәк шковләнәнәт плоток палшән шалгышты» манәш.

Тәхәнә кәләсбмәш дә ЦК ВКП(б)-н постановләнәнбжб тымдым пәшәм лбмбн тбн пәшәәш шотыкгат, ти пәшәм циләнәнәт пыт кычаш шүдәт. Школлан тбшкб-тишкб лывшалташ бнжы ли манын, ЦК ВКП(б) лбвәләнжб цаткыды нбгбцбм пиштән пуән. Тымдышвлә, тымәншбвлә, парты-комсомол, профсойуз организацивлә, колхоз халык брвзбб халыкым социализм пәшәәш йәмдблән шоктышты. Школна—лачоккок комунист школ лижб манын, школан цилә вәцбнок палшаш кәләш, тымдымашым пиш кого пәшәәш жәплбмблә, шанымашнам, улы силанам тишкб пиштбмблә, пиш йаратымы твәтвәнәләок школнам куштән лүлтбмблә. Ти кого пәшә циләнәнәт ылым изишәшәт мондаш ак кәл.

Тымдым пәшәштб циләок шотыш пиштәш кәләш: тымәншбб брвзббвлә махань вәрбштб бләт, йбрбштб махань хозанлык пәшәвлә ылыт, халык йиш маханьы, ббм йөнбштбм, культуриштым моло цилә тымдымашты ланзылән анжымыла дә пәшә ыңартышыжат бшкә сәмбн лиәш. Варажы, НКП програмым эчә нәлшәш. Тбды руш шковләнән бштбмб ыләш вәт. Пасна крайвлән, рәспубликвлән, бшкә крайыштым (вәлбм) йажоракын пәләш лижб манын, халык йишбштбм анжән, йбрблбмәшбштбм (природым) анжән, тбн програмыжым бшкә сәмбнбштб йарыктылаш кәләш. Тымдаш тбнғәлмәшкбштб, тымдышывләнән програмын дә методик пәшәвләм бшләнбштб ланзылән нәләш кәләш, вара ижб школ пәшә планым йарыктән лыкташ. Парты, Совәт власть шү-

дбмдон школ пәшә бштбмәш қогон тәргбмән (отвәтствәннбй) пәшә ыләш. Сәдбндонәт, шбжб йбдә тымдышывлә иквәрәш погынән, бштбшәшлык пәшәштб гишән кәнәшәт.

Тәнә, август 22-шы гбц сәнтьәврә 9-шб йактә, Цик-алаәш лишб Кырык Мары районыштыш тымдышвлән курсыла-конфәрәнцбштб гбнә молынамшы гбцәт қого пәшәвләм бштбмб. Погынышвләжәт пәрвишбгбц шуқы погынәнбт—циләжб 245 тымдышы толыныт. Нбнб лшты 45-шб қогорак шковләштбшвлә ылыт.

Анзыкылаәш, тәнәш иәш, қыцә пәшәм қолтымыла, конфәрәнцб пыт ажәт пуш. Пәшәштбш ситбдбмәшвләм қарангән шуашат дә социализм стрбймаш дон иктөр школ пәшә видәшәт қорным анжыктыш. Бшкә пәлбмәшбштбм шәрәнәт мбш манын, конфәрәнцшкб толшы тымдышвлә тоны, пәшә лшток, тымәнә йәмдбләлт мбш заочный курсывләшкб сирбктәвб. Мәнмән 4-тблзәш курс гбц ләкшб тымдышвлә имәшән пүлә шукәмбнбт. Нинблән айбртәмбнәт бшкә квалификациштбм пыт лүлтән мбш кәләш. Молвләнәнжәт, анзылтән кәәш шанат гбнә, заочный тымәнмәш тәнәләок қогон кәрәл ыләш.

1-иш школыштыш тымдышвләнән палшән мбш Кырык мары пәдтвәхникуман шукәрдоқ шүдбмб. Цәнтрат, Угарман край ОНО-ат тымдышвләнән кәрәл кәнәшвләм, ажәдмәшвләм пуаш шүдән.

Заочный тымәнмб годымат, школ пәшәштәт сола тымдышвләм Пәдтвәхникум плоток вктәрәт шалгыжы. Тымдым пәшәштб лач ик организацб вәлә лижб манын, Пәдкомбинатым конфәрәнцб бштәш ли. Штабшы пәдтвәхникумәш лиәш, вктәрбшб вәрвләжб районыштыш опытан шковлә (Районная опорная школа, мытыкынжы—РОШ) лит. Пәдкомбинат нинб гач опытвләм тбшлә, мол шковләшкәт нинб гач кәрәл кәнәшвләм пуа. Бшкбмжбн студәнтивләжбмәт брвзббвләм тымдән мышташ Пәдтвәхникум тбштәкәнәт йәмдблә.

Пәдкомбинатын лач ти ик пәшә вәлә агыл.

Кырык мары халыкын тымдым кнйигавлэжы лач укэ дон иктй ылыт. Тымдым литэратурым сирэн йарыктэн лыкташ ик эдэмбн паша агыл. Пэрви, тошты годым, иктэмахань автор кнйигам сирэн шбндэят, курымэш йара ылын. Икэнэк пэдэтлибмй пбтэн шэсшят, тйдбмок угбц пэдэтлият ылын. Ма бйбмнэ жэп—социализм стройымаш жэп ылэш. Сталын тан такэш попыдэ вэт: «ма кызбт социализмбшккй кыцэ кэртбмн кэнэ» манын. Тэхэнь жэпшштэш школан тымдым кнйигажат бшкэ сэмбньжы, комуньзмэн кнйига кэлэш, социализм паша шолмаштыш матэриал кэлэш.

Матэриалжым кышэц нэлмблэ, ма шанэдэ?—Бйбмаш гбц.

Матэриалжым ку сирэ, ку пога? Социализм стройышывлэ циланок погышашлык ылыт. Когонжок—тымдышы да тымэньшбвлэ, колхозньыквлэ, парты, комсомол сила постарышашлык ылыт. Кнйигавлэ сирбм пашамат, эчэ журналвлэшнэ да газетвлэшнэ тымдым паша гишан, колхоз паша гишан моло анжыктымаштат, РОШвлэ дон, цилэ тымдышвлэ дон икварэш, пашам Пэдкомбинат руж тарватэн колтышашлык ылэш. Тынэн вэлэ мэнман поетвлэнэ, сирбшбвлэнэ лэктын миаш тбнгэлбт, тбнэн вэлэ анзыкы кэшбй йалвлэм поктэн шоаш лиэш.

Тымдым литэратурым сирбмаш пашаштбй конфэрэнцбй пиш палшаш сбрбш.

Капиталиствлэ тытыштымы ма вбкбнэ пүштбм пырыт, ваштарэшнэ вырсым йэмдблэт. Нинбй ваштарэш малэнна йэмдбй лиэш кэлэш. Сэдбй гишанок, тымдым годым, кышты лиэш, брвэзбвлэмат вырсы пашаэш йэмдблбкэлэш манын, Осавиахим, Мопр да мол пашавлэшкэт нинбм шывшын миаш кэлэш манын, тымдышвлэн конфэрэнцбй пынзалын. Школвлэштбй брвэзбвлэн кэпбм физкультурдон танглаэмдэн миаш, нинбй лошты вырсы гишан кытырымашвлэм бшштэш, вырсы кнйигавлэм моло лыдымыла. Комсомолым, пионьэрвлэм школвлэгбц лагэрвлэшкбй лыкмаш, красноармэйцбй бйбмашбйм палэн шоктымаш—пиш кэрэл паша ылэш манын конфэрэнцбй кэлэсэн.

Вара, когсаквлэлэнэт вырсы гишан ынгылдарэн шокташ манын, шковлээш, лыдым пбртвлээш йоривырсы уголоквлэм конфэрэнци бшштэш сбрбш.

Политэхнизм дон проэктэн метод гишанэт конфэрэнци пиш кэрэлбм кэлэсбш.

Имэштбй—1930 ин—лыкмы програмыштат политэхнизм ылы. Сола советбн да колхозвлэн пашашкбй пжбн, политэхнизмэн тымдым йбнбм кышты-тиштбй школвлэ тбнгэлбкэлэнбт, тидбй гишан шанаш тбнгэлбнбт. Тэнэ гбнвэт, ти паша школвлэшкбй викок йажон пыртен шоктымы агыл, политэхнизмэн тымдымаш вктэрэлт шотэ—да тымдышвлэ бшкэжэт прамой палэн шоктыдэлыт, паша методым, проэктэн методым кидбшкбшштбй нэлбн кэрдтэлыт. Паша кбидэжвлэм бшштэш, мастарлым вэрвлэм йбндэрэн пуаш организацивлэ шаналтыдэлытат. Колхозвлэмат школ йбр цымырэн шоктыдэлыт. Бшкэ турэшбжбй вэлэ школ тэнэ кбрэдэл блен, халыкшы школ паша гишан ынгылдарэн шоктымат агыл ылын. Районо, опытан школвлэ, профсойузвлэ, парты—комсомол актив да районштыш газетвлэжэт школым трлэлтэн колташ пыт цацбдэлыт. Тымдышвлэжэт, кыды вэрэжбй, политэхнизм гишан раскыдын ынгылдарэн шоктымы ылыныт гбнвэт, бшкэкк шанымаштым пыт кычбдэлыт эчэ, проэктэн методшымат вашт шанэн пашашкбй нэлтэлыт. Договорвлэ бшштбмбй гбнвэт, шукыжок пумагаэш вэлэ кодыныт, хозанлык организацивлэ школгбц брдбжэш шалгэн кодыныт, ул-укэлэ анжэнбт.

Ти ситбдбймашвлэм аштэн, тэнэшбй—1931-32 тымдым ин тымдышывлэлэн тымдым паша гишан лыкмы постановлэньывлэм, пынзалмашвлэм пиш йажон ланзылэн палэш кэлэш. Постановлэньывлэжбй, пынзалмашвлэжбй тэгэньвлэ ылыт: политэхнизм гишан лишбй РСФСР-н 1-ш погынымашын, Совет погынымашвлэн, тэнэ лыкмы правительствын-дэкрэвлэ, партын постановлэньбй—цилэ нбнбй школы пашам вктэрэт-Колхозньыквлэ лошты да молы труйыш халык лоштат, политэхнизм гишан пиш раскыдын ынгылдарэн пумы

ла. Тымдышым бшкбмжбмт паша-
лаш тымдаш кэлэш, политэхнизмбм
цилэ сэмбнь палэн шожы.

Школын паша планжым бшкбм-
жбн прэдприйатьжбн пландон вш
пижбкташ манын, спэциалиствлэмт,
пэдагогим палбктэнат, школ паша-
шкб йажонок пижбкташ кэлэш.

Пашам тэнэ у сэмбнь вктарбмаш-
штб пионьэр организацилан цилэ
тымэньшбвлэм бшкэ йбргб цымы-
раш кэлэш; политэхнизмэн школым
йал вблкб шагалташ нбнблэн кого-
нок вктараш вэрэштэш.

Паша планым кбрблтбмб тым-
дымашаным бшташ кэлэш. Поли-
тэхнизмэн школ канбж рбдбн лач
когонжок тымдышашлык ылэш. Сэ-
дбндон тымдым иштб кужы кань-
кул канбжбм лин ак кэрдт.

Тэнэ лэкшб програмвлэ лачокок
социализм строймаш кбзбйтшб жеп-
лэн пиш йарал ылыт. Ти програм
сэмбнь брвэзбвлэ бшкэат ти строй-
машлан палшэн кэрдбт, парты шү-
дбмдон комунизм, вэрц кбрэдэлэш
тымэнь шот, манын конфэрэнци пын-
зальы. Мәнмән, Кырык Мары школ-
влалэн, НКПрос ажэдмбдон тбдбн
4 йаш програмжым 5 иэш ланзылэн
колташ вэрэштэш: тбнгэлтш (1-й ст.)
школна 5-и тымэньмән лишашлык,
тбтэ цилэ палбмашбм пуэн шокташ
йасы, акли. Вара ти програмвлэ мы-
чэд тымэньмб кнбгавлэм сирэн шок-
тымыла, школышты брвэзбвлалэн
кэрал кнбгавлэм цилэ ситэрэн шок-
тымыла. Кнбгавлэм йамдблбмаштб-
жб тымдышвлалэн вуйлалтэнок тэр-
вәнэн кэш кэлэш. Бшкэ йбрбштб
активбм погэн, цуцан-дуцан, за-
данывлэдон кэрал литьэратурым си-
рэн шоктышашлык ылыт. Кбзбйтэш,
андажок, 4-шб паша кнбгтам дэ ты-
мэньмб журналым лыктын шокташ
кэлэш манын, конфэрэнци пынзальы.

Шуку школжок пашам пландэок
бштат, қыштыжы улы гыньат, у сэм-
бнь бштбмб агыл, политэхнизмэн
тымдым сбнжб акат кай. Сэдбгышаш-
нок ситбдбмашвлэ шуку линбт, паша
сэмдэ кэн. Тымдымаш пашаштб
раскыды план лишашлык манын, кон-
фэрэнци кэлэсбш.

Тишкэвэ йактэ шковлаштб ад-
министраци дэ хозайствы пашам уч-
комвлэ вэлэ анжат. Блбмаш пашам

коговлэ сага бштбшашлык дэ кому-
низм сэмбм бштэн шоктэн кэрдшб
брвэзбвлэм тымдэн лыкшашланэн,
анзыкылажы ти пашашкб школ халэ
шагалэш. РСФСР кымдык гыц тидб
гишан йори погымы 1-ш совэщаньы
брвэзбвлэн бшкэ вуйлалтым гишан
корным пыт анжыктэн. Тымдышвлэ-
лэн, пионьэрвлалэн дэ цилэ тымэнь-
шбвлалэнок тидбм пыт палэн шо-
мыла. Вара брвэзбвлэ бшкэок тб
совэщаньы шүдбмб статьян лошты-
штыш вктарбмашбм (самоуправле-
ние) тбрлэн колтат. Пашажбм: бри-
гады, маршрут дэ эстафэт сэмәнвлэм
брвэзбвлэ колташ тбнгэлбт.

Пионьэр организаци школы хозай-
ствы анжымашты вэлэ агыл, брвэзб-
влэм организуйаш дэ тымдаш эчэ
палша. Сэк кого пашажок тэвэ тидб
ылэш.

Конфэрэнци анзыкылажы тэнэ бш-
таш шүдбш: колхоз дон, аль завод
дон договорым бштбмбкб, тымэнь-
шбвлэм группын-группын тбшкб вш
пижбкташ кэлэш. Кынам-тинэм экс-
курсилэ миэн вэлэ агыл, програм
сэмбнь бштбм пландон кбрблтэок
тымэньаш кэлэш. Пашажб социализм
тангаштарбмашлэ, ударник сэмлэ кэ-
жб. Бшкэ паша планжым группы йб-
дэ бригадывлэш пашылал школ бш-
тэ, пашажбм бригадирвлэ вуйлалтат.
Цилэ школжылан учком вуйлалта.
Учком пашан политык сэмжбм ком-
сомол йачэйкб, пионьэр отрад ан-
жат. Кыды школышты пионьэрвлэ
лошты пионьэржок шукурак гыньат,
бшкэ вктарбмаш пашаштбм учко-
мок видэ. Брвэзбвлэн бшкэ вктарб-
мштблэ тымдышвлэ пиш когон пал-
шышашлык ылыт, ти паша нбнб гыц
тэргбмб лиэш. Пашаэш цилэн шүмбн
пижаш манын, пашам икварэш кангаш-
шэн бштат, тбнэм вэлэ тымдым паша-
нэ лачокок кэраллэ бштат кэр-
дэш. Ти паша пумагаэш вэлэ бнжб
ли, самоуправльэньб паша лачокшы-
мок вианбжб. Комсомол йачэйкбн
пыт палшымдон самоуправльэньбм
вктараш пионьэр организаци йажон,
кыцэ кэрдтбн палшыжы. Пионьэр
вожатыйвлэшбжб комсомол йачэйкб-
лэн палбшбрак вктарэн мыштыш-
влэм йамдблэн пуаш кэлэш, тбнэм
вэлэ отрадвлаштбжб паша цаткыдын
кэш тбнгэлэш. Пионьэр лоштыш паша

шайбы, школ пашажы ик корнышты
лишты, икварэш бштэн блышты.

Кэрэк кыды вэд анжалына гыньят,
совет сандалыкна кушкынок ми. Пра-
витьельствы дон партын ажэдмй
корнышты лачокок тюр ылэш.

Кырык мары районыштына паша
кэа ыланэжы да варын-варэ ситы-
дымашвлэят улы, кыды паша планжы
бштэн шоктымы агыл. Цилэ паша
планымок ситэрэн, тэмэн шокташ
манын, цилэ труйыш халыкым ынгыл-
дарэн шокташ кэлэш. Ти пашашты
тымдышвлэа пыток палшаш лиэвбй.
Колхозвлэашты, пашалым варвлэашты
(прэприятывлэашты) паша йоным
вктараш палшаш, сдэлыцыным, па-
ша шотым шындаш тымдышывлэа
бшкэят, бйрвэзы бригадывлэдонжат,

пыт палшаш сөрэвбй. Когонжок кон-
троль пашашты—сола совет сагашы
РКИ-н сэкцивлэашты да колхозвлэаш-
тыш РКИ-н палшыш групывлэашты
пашам бштэн шалгаш конфэрэнци-
шты пынзальэвбй.

Школ пашавлам ку кыцэ бштэ
районыштышы газетвлэашкы сираш.
Школ пашам пишок йажон вктары-
шывлэалэн прэмим пуаш.

Тэнэ районыштыш тымдышвлэн
курс—конфэрэнцы тымдым пашам ци-
лэа вэдбнок ланзылэн лэктбй, бшкэ
йбйржы совет организацывлэм пйжык-
тыш, нинбй дон икварэш кангашэн
лэктбй. Корны анжыктэн пумы. Па-
шам тынгалын, сөрбмбжым бштэн
вэлэ шокташ кэлэш.

„... Мэлэнна культур пашам пиш лүлтэл колташ кэл-
эш. Эдем лачокок бшкэ лыдын—сирэн мыштымыжым
пашашкы кэралын пйртэн кэрдшы..“

Лэнын.

„... Сынэн шоктымылаок, вашт шанэн тымэньаш кэ-
лэш. Цилэм анжэнок тымэньаш—пурбй йалдашвлэа гыцят,
вэс кидыштышы тышманвлэа гыцят. Тышман мыскылымбй
гыц шэклэныдэок пү пйрыл тымэньаш—пбцкэмбш ылмы-
нам, пачэш кодмынам мыскылат гыньят, пйт тымэнь
йамдылэалташ варэштэш..“

Сталын.

Рвээйи курьим — — патыр ви

(Мыры)

Кйзйит кў вәл
ак бивьиртй
Социализм пашашты,
паша мырым
ак мыралты
пысьин пашаш ләкмбикй?!
Мәнмән мыры—
паша мыры,—
паша сәмдон кбдыртә,
мәнмән рвээйи
патыр курым
капиталым цбтыртә!

Мә тыл лошты
шачынна,
мә тыл лошты
кушкынна,—
Социализмьим
бштән шокташ
патырланән пижьиннә!

Колхозвләнәм
пыт виангдән,
цаткыдәмдән шоктәнә,
колхозвләнәм
йбйр—вәш шәрән—
кулак класым ташкәнә!

Сәндәлькнәм
индустрияндән,
машиандән куштәнә,
выц иашьим
ик и анцыц,
ик и анцыц тәмәнә!

Мә тыл лошты
шачынна,
мә тыл лошты
кушкынна,—
Социализмьим
бштән шокташ
патырланән пижьиннә!

Мәнмән рвээйи
патыр винә
таньж коәлә шәрлә,
Ләньин партьы
анцык видә—
ләльим, йасым, сьинәнә!

Партьы йбйр мә
цат цымыргән
куатаньн кушкына,
капиталым
йашт сьимбйрән
ик сәндәлькьим бштәнә!

Мә тыл лошты
шачынна,
мә тыл лошты
кушкынна,—
Социализмьим
бштән шокташ
патырланән пижьиннә!

Аргус.

„Изи Иыгы“

(Очэрк)

Шайа гьц шайа. Иван Михалычшы:
— Колхозжы ма лиэш?— манэш.

Рыбаковшы:

— Ат пәлы ма?—манэш.

— Агьим.

— Кньигәвләм лыдшаш.

— Улы гьцә?

— Мон пуәм.

Багров Иванлан вәлә агыл, шукы-
ланжок манаш лиэш, 1928 и гьдлаш-
ты колхоз шамак у шамак ылын, шу-
кыжы тидьим ак пәләп ылын.

Красноволжски районәш «Волна»
комуным организуьышы Рыбаковым
ужмыжыдон вәлә, Багров Иванна кол-
хозым пәлән шон. Вады йбидә нинәт
коктын колхоз гишән кньигәвләм лы-
дыныт, уставшым моло анжәнйит.

Йужгынамжы изи шайа гьцок кого
паша тьнәләлт кәрдәш.

Тә лачокшымок, тә йбйрымьилә вә-
лә, Рыбаковәт Багровлан колхозым
бштәш шүдә.

Тьдбьжй ик мазар йукат укә, ша-
нән шьинә.

Рыбаковшы:

— Ма, йори путайән анжәмә, ма-
нәш.

— Лачокшымок Ыштәш кәләш, —
Багровшы манәш.

Ыштәш сөрүмбәжым кәрәк ма дә
тидй Ыштән шоктаок. Красноволожски
район Шапкилә сола лишнбш ньи-
мат укәдүмбй хрәсәньвлә лошты иктә
әрнә тидй кашты. Сотыгәчбйн алаш-
ты пәшәм Ыштә, вадәш — солашкы,
ирок — эчә алашкок кыргыжәш.

Вара погынымашым Ыштйш.

Погынымашкыжы иканьвлә погынә-
нбйт:

Имньидүмвлә.

Ышкалдымвлә.

Кыдыштын пөртбштәт, Ылбим вә-
рбштәт эчә укә...

Лач нәзәр гыцәт нәзәрвлә миәнбйт.

— Ку «Ливы-анбйрбшкы»*) кәнәжбй
ситбктыдә.

Багровын тбнгә манмәшәшбйжбй кол-
хозышкы пыраш 60 йәдок сирбктәт.

Колхоз лиәш вәлә. Спискбй сирбмбй,
установ йарыктымы.

Кулаквләт амалыдәлыт. Колхо-
зышкы сирбктбшвлә лоштәт манәш-
манәшвләм шайышт каштыныт, кол-
хозыш пырышашыштым шөрәнбйт.

Колхоз Ыштүмбкбй, иргодәшбйжок
колхозышкы пырышывлә цәкнәш тбй-
нәльвбй. Иктбй толәш, пумагам кычык-
та:

— Колхоз гыц ләктәм, — манәш.

Вәсбй толәш:

— Ләктәм.

Луцкы хозәйствы гыц вбзбйт вәлә
көн коды.

Иванна өрбн.

Мам вара Ыштүмблә?

Тәхән чбйдб хозәйстваан колхоз
установшым акат йарыктәп вәт.

Ыштәш сөрүмбм Ыштән шоктымкок
шоәш. Ыштәш тбнгәлмб пәшә гыц
пырахән шблмб ак шо.

Багров пырахышашлык агыл ач.

Шүмбәлжбй дон когоньыштын сәм-
нәәм коктәш пайылат, ик хозәйствы
гыц коктым Ыштәт.

Ик хозәйствы привайалтын.

Эчә иктбй момыла ыланжбй.

Кум вара пыртымыла?

Тбйдүмәт мөшш. Красноволожски со-
ла совет прәдсәдәтбйл Гәйуковым
колхозышкыжы пырта.

*) „Изи-Йынгы“ колхозыян нвр вәржым
тбнгә манбйт.

— Тбнь партияцәт ылат? — Багров:
Вәйуковым йадәш.

— Партияцәт... — тбйдбжбй манәш.

— Пумагаштышы агыл, лачокшы-
мок?.

— Лачокымшок.

— Тбнгә гбнь, колхозышкына әлок...

Шбймшбй хозәйстваат улы.

Колхоз Ыштәлтбйн, цымыралтын ма-
наш лиәш.

* * *

Пиш нәзәр колхоз ылын.

Трактор, сәйылакывлә агыл, плуг-
шат иктәт укә ылын вәк.

Ширә дон шагавуйвлә вәлә ылы-
ныт.

Ма кәрәлбм нәләш оксаштат укә
ылын.

Колхозныквлә вуйым кымык сәкбй-
дәлыт. 1928 ин шбйжбймок кбйрбйц са-
райым Ыштәт. Прәнәвләжбй, олы-
мым моло-күн ма ылын, тбйдбнбйм
нәлбнбйт.

Тбй шбйжбймок ик сарайым пбйтарәт
дә эчә вәсбйм Ыштәш тбнгәлбнбйт.

1929 и шошым толын шагаләш.

Колхозын нвимажат укә.

Вырлык укә.

Плуг укә.

Оксаат укә.

Качтә, шужән шбйнәнбйт.

Лач сәмнәәш вбйц кбйрвәнән пумы
йангыштым паштәк кодшы вәкш ку
лашашдон вәлә Ыләнбйт.

Пиш йасы ылын.

Тәнгәлә Ылбмбштбй гишән вара йо-
ри мыры ләктбйн:

Кок сола лбйвәлнәт

Изи Йынгы йога,

Йынгын ик сирбштәт

Изи колхоз шачын.

Ти колхозжы шачын

Вбйц кбйрвәнә отмолдон:

Анжәт, анжәт — колхоз кушкәш,

Анжәт, анжәт — колхоз шәрлә.

Мәнмән пәрвижбй.

Шагавуйна ылы,

Мәнмән кбзбйтшбй

Тракторнаат улы.

Мондалтәш, мондалтәш

Пасна Ылбм житбәт,

Ылбмәшбш пыралтәш — пырал-
тәш,

Икараш пәшә Ыштүмәт.

Ти мырыжы эчэ пѳтэн шоктыдэ. Мычашыжы ти статьян лиэш машан-ымыла:

Икарашэт Ылалтэт
Анжашыжат олмыдэш,
Мажат колхозыш
Пырышаш, пырышаш...

Кулаквлэ, кулак сэмбѳн кэшѳвлэ-жѳ, цилэ статьянок колхоз пашам тормыжлэнѳт, аптѳртэнѳт.

Колхозлан нырым пѳчмѳ—висѳмѳи годым, нырышкы ирсэ Ыдѳрэмашвлэ вэлэ миэнѳт. Пүэргѳвлэжѳ йори митэлыт. Багров Иван пиш тыргыж ылэшэт, тидѳм шѳдэштарэш, орландараш манын, нинэт Ыдѳрэмашвлэш-тѳм колтэнѳт. Шѳдэшкѳм паржыдон иктэ орландарышы Ыдѳрэмашѳм шин шѳндэйт, Багровэт судышкы попаза, кызаматышкы шѳнзэш да вара колхозжат шэлэнэ машанэнѳт.

Кулаквлэ гѳнѳ пиш йойын Ыштѳйлѳт.

Ыдѳрэмашвлэжѳ Иваным утла когон орландарэнѳт, мыскылэнѳт.

Кѳцэлэ шон шудалыныт.

Ыѳкѳжѳ шѳвэнѳт.

Ышмаштышты шон вэлэ шалга — саслат:

— Ыштѳйргѳльаш шѳйргѳ!

— Сола пи!

— Киэн каштшы!

Цилэ саслымыштым кэлэсэнэт ат шокты.

Иван йукымат лыктэ.

Тагыцэлэ аныэт тырхэн. Вуйжым вэлэ кымыкырак сакэн. Ик Ыдѳрэмашѳмэт тѳкэлтэ. Сагажы ылшы зэмльэустроитѳльжѳ моло цудэйт вэлэ.

— Кыцэ тырхышыц? кыцэ тырхышыц? манын вуйыштым Ырзэт...

Вакш пѳам пѳмаштѳи солавлэ кэрэк кынамат пѳаш палшэн пуат ылы. «Изи-Йыгы» колхозын пѳажѳи урын кэнэт, Шапкилэ марывлэ палшаш акат шанэп, кулаквлэ йышкырымдон, мыскылат вэлэ вак.

Пѳаш кэрал олым, пѳирэнъявлэ укэ. Колхозышкы пырыдымвлэн ыленжѳи дэ оксала вэлэ пуат.

— Вычымэшкѳи тэлэндэ ана пу ана Ынѳанѳи, маныт.

Ышкэ силаштыдонок кѳрэдэл-кѳрэдэл колхозныквлэ пуэвѳи.

Вакш-кѳ гишанэт орланаш вэрэштѳи.

Тошты вакш-кѳ нѳималанат ак йарат, у кѳм нэлэш Багровым колтэнѳт.

Тѳдѳжѳи искуствэнѳи манмы вакш-кѳм нэлѳн кандэн. Кырык марышты тэхэнѳ кѳ йангыштымым ужтымы колхозныквлээт ардѳм вэлэ шѳйаш ли-нѳт. Багровлан:

— Мам вара Ыштэнэт? Ти кѳ ак йангышты вэт!—маныт.

Иван орѳн. Вакш пашаштѳи тѳнэ-рок ылынат, вакш кѳн йарымыжым, йарыдымжым ак палѳи. «Кѳ акйары» манаш тѳнѳлмѳкѳи, колхозышты шалгыдым кулак постовлэжѳи колхозныквлэлэн пѳжгэт:

— Вакш-кѳ нэлмашэш шавѳим оксажым Багровлан Ышкѳлэнжѳи тѳлѳктѳи-шаш...—маныныт.

Тэнэ Ыштэлѳт, Багровым колхоз пашагѳиц карангдынэштѳи ылы.

Вакш-кѳм шѳндэн анжат гѳнѳ, молынам нэлмѳи кѳвлэ гѳцэт йажон йангышта. Ти кѳ йангыштым шож лашашым шактэок качкаш кѳштэш лѳш.

Тиштэкэнэт кулаквлэ Багровым кѳ-тѳкэш кодэн, лѳмжѳм лѳвѳртэн Ыш кертэп.

Колхоз ходым нэлэш вэлэ.

Мам вэл Ыштѳишаш?

Ти колхозым кыцэ йамдышаш вэл? Гамдашыжы гѳнѳ пыт пугайэвѳи.

— Кавштавичѳи пичѳмэт пыдыртэвѳи.

— Колхозныквлэн нырым молат вольыкыштылан трайыктэвѳи.

— Саснамат кѳзѳидон шыралыныт...

Укэ, колхоз ваштарэш шалгышывлэ нѳимамат Ыштэн Ыш кертэп.

Кэрэк кыцэ пугайѳи гѳнѳят, колхоз кушмашым царэш ак ли.

* * *

«Изи-Йыгы» колхозжы гѳнѳ лачокшыमत когон кушкын.

Кушмыжым цифрвлэ йажон, раскыдын анжыктат.

Лимѳжѳи андак колхозышты 8 хозайствы ылы.

Кѳзѳит—32, нѳл пай кушкын.

Машина нѳимаханват укэ ылы.

Кѳзѳит ик пашамат машинэдэжѳи ак Ыштэп.

Трактырым войэнѳт.

Трийэрѳм нэлѳнѳт.

13 радэн кок сѳйылыкышты улы.

Пуалтым машина кымыт.

Кок трэдмѳи машина.

Шуды салым машина.

Кок льәмэхән плугвлә кәндәкшбѣ.

Миж лүлмѣ машиня.

Эчә мол йиш машинявләят шукуы улы.

Колхозшы лин гѣнь, кым и вэлә вэт шон.

Кым ишток тәвә кышкәвәк кушкыныт. Колхозын йөнәмәшбѣжбѣ сѣнзәгѣрәток кайәш. Иктят: колхоз ак йонбѣ, ак куш, ак шәрлѣ манын ак кәрдт. Колхоз ыләмәш худа манашыжы вәржәт укә.

Кѣзбѣт «Изи-Йынгы» кок кѣрпѣц сарайжы улы. Имәштѣ 60 тѣжәм кѣрпѣцбѣм бѣштәнбѣт.

Вѣжалышашлык саснавләм анжән куштым 50 сасналан витәм бѣштәнбѣт. Кѣзбѣт ти витәштѣ англійски роднѣя саснавлә 29-ын ылыт.

Красно-горбатски роднѣя ышкавләм, чәркасски роднѣя шарыквләм войәнбѣт.

Колхозныквлән ыләмәшбѣштѣм нәлшәш гѣньәт, пәрвишбѣ гѣцбѣн шукуы йажәмбѣн, куштылгән.

Пәрви, колхозышкы пырымәшкбѣштѣ, иктбѣштѣнәт у киндѣ йәктә качкашышты ситбѣдә.

Шамак толшы, Гусанин Павылын, колхозышкы пырымыжы годым, качкаш агыл, үдбѣшәшлык ырылыкшат укә ылын. Колхозышкы пырымыкыжы, вәс ишбѣжок, у киндѣ йәктә ситәш агыл, киндѣжбѣ утән вәк!*)

Тидѣ ма? Анзыкы кәмәш агыл ма?

Колхозышкы пырыдымвлә колхозышкы пыраш шәкләнәт:

— Тѣштѣ нормядон пуат, маныт.

Качмаш гѣц утымәшкбѣ киндѣ пуамашыжы худа нормы ыләш ма?

Төрөкшөк попышаш гѣнь «Изи-Йынгы» колхозышты ырмаханѣ нормядәок киндѣм качкыныт, нәлбѣнбѣт.

— Күлән мазар кәләш, тѣнәрѣм качкацышты нәлбѣнбѣт.—Багров манәш.

Йарвәр әдбѣрвләжбѣмәт күлән мазар кәләш нәлбѣнбѣт.

Тәнә колхозышты кок тѣжәм вәдбѣрәят утла охырәц лин.

Кавшташтат йажон шачын.

Пасна хрәсәнвлән дон колхозын кавштавичбѣм мѣнь йори төрәштәрән анжышым.

Колхозвлән кавштавичбѣм нинбѣ

мѣндбѣркбѣ ак шәзп. Кавшта—вуйвләштѣ мышкынды ганьвлә ылыт, ылбѣштәшвләштѣ шәктә ганьвлә—шукшвләэт качкын шѣндәнбѣт.

Тәнгә литәжәт ак ли.

Колхозышты цилә пәшәжбѣмоккнѣгәвлә вѣләц агроном шудбѣм статѣян бѣштәт. Шукшвләлән моло пашаш вольам ак пуәп. җадан вѣдбѣм пѣрхән—пѣрхән нинбѣм йамдат.

Колхозын кавштавичбѣжбѣм анжымәт вэлә шәзш. Корцак гань кавшта вуйвлә кушкын шагалыныт. Охырәцвләм кым гәнәк постарымы дә эчә икәнә постараш улы.

Кавштавичбѣштѣ Багров дон коктын кашмына годым, тидѣ мѣләнәм ик лаштык вәрәш шѣндбѣмбѣ охырәц йѣрәнвләм анжыктыш.

— Анжал доко,—манәш.—Колхозыштыш охырәц ак ситѣ лиәш машинән, ти йѣрәнвләм колхозышкына тәнә пырышы сәмнѣя шѣндән.

Мѣнь анжалымаат, шужыль ганьы каклыака, сәрәм шѣцшѣ охырәцвләм ужым.

— Тидѣ эчә пѣтәришѣ охырәцелә вэлә, икәнәкәт погымы агыләп,—манын Иванәм попа.

Лач потыкәоқыш!

Колхозвләжын гѣнь нѣлбѣмшѣ гәнәк постараш йарал лин дә ик сары охырәцбѣмәт ат мо, цилә ыжаргывлә, иканѣ лачакавлә кият.

* * *

Колхоз вәштарәш кәшбѣвлә колхозныквләм тамаханѣ кого йалахайвләэшөк ужыт.

— Пәшәм пиш өркәнән бѣштәт, маныт.

Тәнгәлә манмаш такәш шайа ыләш.

«Изи-Йынгы» цилә пәшәшток бѣшкәтбѣн ылбѣшѣ хрәсәнвлә гѣц анзыц кәә. Тәнә алыкышты, шудыжым ик йурәшәт нөртбѣдә бѣштән. Кыды пачәш кодшыжы алыкышкы вала вэлә, ти колхоз шудым бѣштән толәшәт.

Ыржаат йәлбѣн гѣц анзыц үдән пѣтәрѣмбѣ.

Ыржа кѣлтәят тагынам шин шумы.

Бѣшкәт хрәсән хозайствашты кәрәк кыцә пәшәм ашныктараш цацы, колхозыштышы гань соикток ашныктараш ак ли.

Колхозышты вэлә пәшәм когон ашныктараш лиәш.

Тидѣжбѣ анжәнок кайәш.

*) Тѣнәм пәшә кәчѣ шотдон кичдѣ пәйльмәш укә йлән.

Тэнэ, «Изи-Йыңы» колхозышты, шуды паша гач, качкашышты икараш шолтэнйт, икараш качкыныт.

Тидым уты кайыш ида ман.

Тэнэ бшгтымй пиш йонеш толеш. Шамак толеш, кылате шимым нэлешаш. Токрыла томан—томан качкаш кэмбйла гынь, мйнгеш—аньеш кашмашешок, эдем йбиде кок цаш вэрэмам пйтарымбйла. Тишэц пасна, сэмньа ик эдем рэдй шолташ кешашлык ылыт. Цилажй нйл цаш нарым томан—томан шолтэн качмашеш пйтарымбйла.

«Изи-Йыңывла» тэнелә ак бштәп. Нинй, кылате шимй вярйшток, ик эдемлян шолтыктат. Кэчбнь 60 эдембштйдон 4 цаш рэдй эдемлян пэрэгәт.

Ти пэрэгймй жепым оксашкы сарйшаш гынь, пүләаш погына вэт. 4 гәнәк 60 = 240 цаш лиеш вэт. Кәндәкш цаш кытан паша кэчб гынь—30 погына. 2 тәгәдонок 60 тәгәш лиеш.

Бшкәтйн бйбшбй хрәсәнвлә гынь жепым тэнелә пэрэгән ак кәртәп.

Колхозвлән пашам машинә эчә когон ашындара.

Пасна хрәсәнвләланжй машинәвләм нәлбн сбнғаш ак ли. Кәрәк нәләш лижй гыньәт, ик лаштык мбләнды бймешбштй машинәм нәләш пәркәән агыл, увиткәм вәлә пуа.

Колхозышты паша бштәшбйжәт пиш куштылгы. «Изи-Иыңы» колхозышты трактыр толмы андакшы, кыды колхозныквләжй, сусу пардон, мәгйрәнйт моло вәк.

Фирсов Иван, кылате шимәштй моло трактыр йукәш кушта, бшкәжй гынь, шонгы вәләш вәт.

Паша бштән кәртймвләок пашашкы ләктйт.

— Тоны шынзәш йыкырака,—маныт.

Пашаштйжй гынь лачокшымок пиш вәсәлә. Пашажй лач мадылаок бштәлтәш. Сәдй гишәнок колхозышты йалахай эдемжәт лин ак кәрдт.

Ти колхозышты машинәвләм пйтари пиш бнәштй нәләп ылы.

— Машинәдәок кәрдйнә... Мам вара, эчә оксам шаваш—маныт ылын.

Багров: «үдым машинәм нәләш кәләш» манынат, колхозныквләжй:

— Ак кәл, тйтәок бленә—маныт.

Йәл колхозын үдым машинәм кандән анжәтәт, вара колхозныквлә бшкәок: — Ти машинәм кәрәк ма-дә нәләш кәләш,—маныт.

Трәдмбй тодым, «Волна» комунын трәдмбй машинәжым кандәнйт. Машинән паша куштылымашым ужын-ытат, трәдмбй машинәмәт пиш кәрәләш лыктыныт, тидымәт войәнйт.

Мол йиш машинәвләмәт тынәләок нәлбнйт. Манамыш—кызыйт ик пашамәт машинәдә ак бштәп.

Машинәдәжй эдем когон морайалтәш, локтылаалтәш.

Машинәвләжй пашам куштылтарат нйл—пай, выц пай ашындарат, пашашкы йангым аздарат.

«Изи-Йыңы» колхоз тидым пыт пәлән шон. Тэнә вәлә бйбймәшбштй куштылтән кәрдйт, социальизмбшкы йблә миән шот.

* * *

Колхоз бйбймәш пәрвишбй гыц когон вашталтын, когон анзылтән.

Колхозвләм сбнзә мычаныштат ужын кәртймй кулаквлә, попвләжй моло такәшбмок алталыл попән каштыт.

Колхозныквләм цәркбшкы ак колтәп,—маныт.

Тидй такәш шайа.

Иктымәт йымыдылаш ак цәрәп. Колхозныквлә бшкәок, празнык гоным моло, цәркбшкы ак кәп. Бшкәок прахаш тынәлбнйт.

— Мам цәркбшкы кешаш? Айран кәчбй такәш йамдымәшкы, лучи ровотайәм,—маныт.

Лач шонгы папа, тьотавләштәт годышты икәнә моло вәлә цәркбшкы каштылдадыт.

У сәмән бйбймәш шарлбймй сәмбнь цәркы бшкәок пйтйргә.

Багров дон коктын Йыңы вәс сирбштй каштмына гоным, пөртлык пуравләм ужна.

— Тидбйжй күнвлә?—маньым.

— Мәнмәнок—манәш.

Тишәкәнәт солам нинй бштәт ылын. Томавләжй цилә—выц стәнбәәнвлә. Тома йбиде кок сәмбйә рэдй блен кәрдйт лиеш.

— Томавләжбй колхозныквлә кыцә шбндәт? Сәмнәвлә бшкәтбшток кйрәдәлбйт, аль нинблән колхоз хәлә палшат?—манын мбнь йадым.

Сары лицан, кужы Иванэм йырайтэн ижы колтыш.

— Ышкэт кырэдалын—манэш—йэлан агыл. Колхоз халә пашам бштенә. Вималә прәнһәм роэнә, вималә шывштэн пуэнә, вималәок пурам кузәнә.

— Цилә такэш?—манам.

— Такәшок. Тома стройышы сәмнәвләжы вималә ровотайышывләжым лач пукшат вэлә...—манэш

Мынь цүдәйышым.

— Тынгә гынь пиш йажош,—манам.

— Йажо вэлә гыцэ? Пөрт шындымәшәш лишы цилә росходшымок колхоз правльәнһы бшкә выкыжы нәләш.

Ти шайажы дорцын, ынәт ашындыры гыньәт, тоштын блымәш ашындырәлтәш, вуйышкы пыра. Пәрви, солашты блымәм годым, атьәм колымыкы, мә, сәмнәһәдон, пөитәриок ышкәләш шоаш пиш когон кырэдалнә. Ышкалым нәлмыкына, имньиәш шоаш тамазар и эчә кырэдалнә. Пәлә-дурәш качкын блән, прамой выргәмөм читәок (ты кәлтөмәш блымәш годым 15 йәш йактә шаргагөм читәлам, со йыдалдонок вэлә лыпкәнә!) Имньи нәлшәшлык оксамат, пәрәгән-пәрәгән чуч-чуч ситәрышнә. Имньиәт лин шынзы. Бләш вэлә ылнәжы дә пөртнә шүкшәм кән...

Мам вара бштөмблә?

Пөртнә урын вала ганьок.

Имньи дон ышкәләм мынгәшок выжалән колтышнаат, томам нәлбн шындышнә. Тома лимыкы, эчәт ышкалым нәләш кырэдалмылә, ышкәләш паштәк—имньи кәләш. Ниньвләм нәлмәшкы, угыц шындымы томаәт шүәшәт. Эчәт вольыкдәок кодмыла...

Ышкәтын блымшы хрәсаньвлә циләнок курымыштым тәнгәлә кырэдалыт. Ныгынамат нужда гыц ләктын ак шоктәп.

Колхозыштәт вэлә нужда гыц ытләш йажо.

Тәнә «Изи-Йыгы» колхозвлән кым пөрт бштән шоктымы лиәш. Ти кок сәмнә рәдб блымбө выц стәнһәән томавлә тыл нәлтөмб (огньәупорный манмывлә) лит.

Томавлә гыц пасна, Йыгы тыр, сирәмән күкшы йажо вәрәш дьәтсад лиәш.

Иктә кок иштө колхоз халәок ти стройалташ тынгәлмы вәрышкыштө валән шот...

* * *

Тынгәлмыжы годшән, колхоз нбл пай шукәмбн, манһым.

Кызытәт колхозыш пыраш йадшывлә шуку улы. Аксай сола гыц пырынәштө, Кулаковы гыц моло толнәштө.

Колхоз блым вәр—Шапкалә соләштәт иктә 15 хозәйствы пыраш йадыт дә кулаквлә гыц шәкләнәт. Ниньжы со крөзәнок каштыт.

— Пырән анжыда доко, тынәм бшкәок пәләдә!—маныт.

Иктә кок-кым сәмнә пырән кәш гынь, молвәштәт пырән кәнәштө ылнәжы.

Йәл гыц анзыцәт пыраш шәкләнәлөт Колхоз блымәшын йажожым халык пәлән шон ылнәжы. Колхозышкы пырыдымывләм тышкы цымырән пырташ тынгәлшыжы укә, пәшә вуйлалтышыжы укә ач.

Ти пәшәжы партйачәйкын ылнәжы. Тыдыжы амала. Колхоз лимө годшән тыштәкән ик докладымат бштөдә.

— Намыс!

Сола советшәт тынәрыкок «палша».

Колхоз пашам йачәйкы дон сола совет самотьок манмыла колтат. Киндө йәмдөблымәшым нәлшәш. «Изи-Йыгы» колхоз тагынамок киндөм пуэн колта ылын дә киндө нәрәдшөм сола совет кызыт йактә пуән шоктыдә.

Зайом сылымашкы 21 пәшә кәчбө рәдб колхозныквлә пуаш линөт.

— Трудкнижкәдәжы улы?—манын йадым.

— Улы дә утла поздан плучайәннә, маныт.

Пәшәм сдәльцинәдон бштәт. Пәшә нормым, шуку пәшәштөжөк, утыдон бштәт. Лач кавшта азымвлә шындымәш нормым вэлә—пәшә кәчбө мычыкы 2000 важым шындән шоктән ак кәрдтәп.

— Нымадонат ана кәрдт,—манын колхозныквлә попат.

— Аньәт нормы цифрвләжы самынь пәцәтләлтөнынөт?—манам.

— Агыл, — мыныт. — Агрономвлә гыц моло йадынәнат, нормыжы тәхәнөк ыләш, маныт.

— Тынгә гынь пәшә кычылт мыштымашда ак ситө—манам.

— Тынга тама... Агрономвлашты ти нормым бштэн шокташ лиэш, маныт доко...

* * *

Шожга агыл, пишок тырүк колхоз кушкэш манмыла. «Изи-Иыгы» лан кым и вэлэ шон. Ти кытык жэпышток тэвэ кэлэсэнат мыштыдымы когон анылатэн колтэн.

Кым и пэрви нымаштат укэ ылыы Кызыйт цилашток улы. Пэрви сэк нэзэрбн блышывлэят, кызыйт колхозышкы пырыдым уланырак хрэсаньвлэ гыц шуку йажон блат.

Блымашышты со анзыкыла кэа, со йажоэм мийэ вэт.

Кым ишток тишкэвэк шонит гынь, иктэ вэц иштыжы, лу иштыжы ма лиэш вара?

Толшаш ин скотный дворым бшташ сэрят.

Машина сарай лиэш.

Трактор шагалтымы вэр—гараж—лиэш.

3—4 га кымдыкан садвичым пичат.

Томавлэ стройымы лит.

Дэтыаслыы поспэйт.

Имнивля икараш бштымы лит. Имнивляштым колхозныквлэ бшкэок ик пичышкы цымырынэштэ.

— Томан-томан урдаш йонан агылманыт.

Тидыжы лачокок. 7--8 эдэман сэмнэштат имным анжымыла, 2--3 эдэман сэмнэштат сэдок. Имнивляжы гынь цилэ колхозныквлэ вэрцынок пашам бштат. Кэрэк 10 имным, кэрэк 1 имным анжы, жэпшы соикток ик нэрок эртэ.

Имнивляштымат шалдыра роднявлэм войаш сэрят.

* * *

Багров Иван гишан вэлэ ти сирьмаштэм сэк когонжок попэмат, колхоз прэдседатьэль тиды ылэш идэ машаны.

Колхоз правльэньб чльэн тиды ылэш. Шотлымаш пашашты шалга. Нымахань пашаат тиды вуйалтыдэ ак. Цилэ пашащок шоэш бштат.

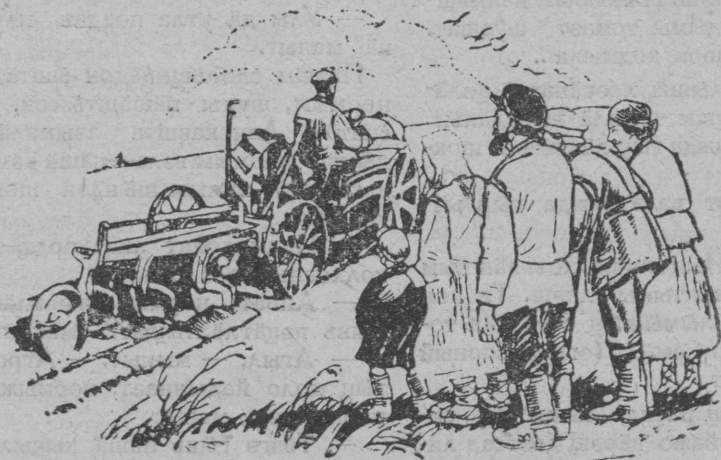
Колхозым бштымжы годшэн, правльэньб чльэнышты кырылатэок Иван Михалыч пашам бштэн. Тышты шалгымжы гач тиды когон кырэдалын. Кырэдалмыжы такэш йамдэ. Колхоз кушмыжым, шарлымжы мышкэок ужыдаш. Имэшты кантонэшна бштымы сола хозанлык выставкшты «Изи—Иыгы» колхозлан 1-иш прэмим пунэйт.

Колхоз тишкэвэк олмыт шомы гишанжы лач кого таужымок Багровлан бштымылэ.

Колхоз прэдседатьэльжы—Гусанин Васи. Тидат пашам пыт бштышы ылэш. Тиды гишанат шуку йажом кэлэсаш лиэш.

Цилэ колхоз халыкшым нэлшаш гыньят, пашам цилан пыт, ик ышын бштат. Вэйуков Тихын, Дэмидов Кырилэ Дэмидов Кыргори, Токаров Сэмон, Фирсов Иван, Йэпрушкин Лаврэнты, Михаткина Анна, Вэйукова Зина да Фирсова Зина пашажым гынь лачокшымок ударный сэмбн бштат.

Пыт пашам бштышы тэхэнь эдэмвлэ ылытат вэлэ вэт, социализм стройымаш пашашты ашна.

Иктѣ вѣрѣш — шуку мѣльион.

(Макаров Иосиф пуштмылан 13 и шомѣм Йоласалышты айымашым аштѣш сирѣлтѣмѣ).

Ирок. Мѣнь эчѣ вѣрѣшток, ирѣ шижѣн киѣм. Анзыл окньашкыла анчалыым. Кѣчѣ соты—айар сѣдѣрѣш пырѣнѣт, «тагачы шокшы—айаран кѣчѣ лиѣш» манын шаналтѣш.

Соланажы кого кырык нѣрѣштѣ дѣ мѣнмѣн пѣртнѣжѣт кырык нѣрѣштѣ жок, лач кѣтѣ манмыжок ылѣш. Сѣдѣндонок, изилѣнѣт кѣчѣжѣт карѣмнѣ гѣцок кузылма чучѣш. Кѣчѣ айаржат сѣк пѣтѣрлижок мѣнмѣн окньаш пыра, вара ижѣ йѣлѣнвлѣшкѣ кѣѣ машанѣм.

Пѣртѣштѣнѣ иктѣт укѣ: цѣш вѣлѣ «цѣт—цѣт, цѣт—цѣт» каштѣш. Шып. Авѣмѣт, ѣтѣмѣт укѣ; ѣтѣмѣжѣм хотѣ шанашат укѣ, тагынамок укѣ.

Сѣдѣрѣштѣш айарѣш шим кого кѣтѣнѣ вѣлѣ, пырѣн вазынат, таки мырлѣн киѣ: мыр—мур, мыр—мур...

Тѣнѣ капка йукна шактѣн колтышат, бѣндѣ тѣгѣ пыра, манам. Лѣвѣш лѣвѣк вѣлѣ шѣлѣн вазым.

Шукат бѣш ли, солѣштѣ ышкѣл — шарык йуквлѣ шакташ тѣнѣлѣвѣѣ. Шаналтѣн мишѣмѣт:

Ѧвѣмѣт укѣ, шарыкна кѣтѣ гѣц кодѣш, манын, вѣр гѣц йѣлѣрѣк тырт—турт кѣнѣлѣмѣт, тыгыр полдыш полдыштѣдѣок, цѣрѣ йѣла, цѣрѣ вуйѣ, тѣгѣ кыргыж лѣктѣм. Сѣнзѣѣт ом пышанок. Шошым ирокѣт эчѣ йугѣта: цѣрѣ йѣла, цѣрѣ вуйѣ ѣштѣрѣк.

Сарѣй анзыкы кыргыж мишѣм. Цѣлѣ капкавлѣ виш киѣт. Сарѣйыш кыргыж пырышым, нѣмѣт укѣ, пушта.

— Э—э—э, ѣвѣм тагынамок покѣтѣн лыктыныш,—манам.

Сѣрнѣлѣмѣт ольѣцѣш лѣктѣм.

Анчѣм, кѣшѣл вуйышты Сѣргѣ кѣтѣм покѣта, кого лывшыжы вѣлѣ пыт—лоц лывшал колѣта, ышкѣл шарыквлѣѣт пиш пѣсѣн кыдал кѣѣт. Митрофанжы шишкышдон йѣжо сѣмѣм шакталѣта. Шарык—ышкѣлвлѣ лавыжыт, вѣтѣвлѣ тамам саслат.

Йѣл кѣлмѣш тѣнѣлѣѣт, пѣрт—кутанѣш, айаран вѣрѣш, шѣнзѣѣм. Садвичѣѣ кого шол вуйыштына куку мыралѣта.

Пѣрт—кутан лѣмбы вуйыштына, ыжар бѣлѣштѣш лошты шѣнѣртѣш мыралѣта—шишкѣлѣта. Сирѣм цѣлѣ вѣрѣ ыжаргѣн шѣнзѣѣн. Садывлѣштѣ пѣлѣдѣшвлѣ пѣлѣдѣш цѣѣт.

Йѣн—мокшат вѣрѣштѣлѣ ак чуч,—кид—йѣлат куза вѣлѣ. Шѣнзѣѣн шѣм тырхы, кѣнѣлѣлѣмѣт, пѣртѣш пырышым. Шукат бѣш ли, пѣрт кутанышты бѣрвѣѣѣ тѣнѣвлѣѣм сѣгѣрѣт:

— Олъѣха, айѣта кышкыжмы*) пазарыш!—маныт.

— Йѣра, манымаѣт, тѣлашаш тѣнѣлѣѣм. Йѣжо тыгыр—йѣлашѣм чѣшѣмѣт, тѣгѣ лѣктѣм.

Пѣрт—анцѣл вуйѣш шагалымаѣт, тыгыр полдышым полдыштѣн шѣлгѣм ылѣѣ: ольѣцѣштѣ пиш шуку халык ѣлѣкѣлѣ кѣѣт.

«Тагачы—кукшы кѣчѣ, айаранѣт, шокшы. Сѣдѣндонок, папѣжы—тѣотѣжы, марыжы—вѣтѣжѣ, бѣдѣрѣжѣ—бѣрвѣѣжѣ, цукын пазарыш кѣѣт» манын шаналтышым.

Мѣнѣѣт, торѣнына лѣктѣмѣт, йѣлѣм покѣтѣн шом.

— Пазарѣт тагачы кого, лиѣш, манын, цѣлѣнѣт попѣт.

Тѣнѣвлѣѣм шукат,—мѣнѣѣт сусу лин шѣнѣнѣм, йѣл паштѣкѣт чѣтѣ ашкѣдѣм.

Корнышты пиш пыракан.

Аравѣн—трандѣс дон кыдалытѣт, корны мыч пѣрт ара ганѣы пырак шѣлѣта.

Пазарыш кѣмѣштѣ, корны мыч тѣма шѣѣвлѣмѣт шѣѣшѣт кѣѣт.

Бѣдѣрѣвлѣжѣ тѣнѣ хытырат:

— Пазар кого лиѣш гѣнѣ, мынат шѣргѣ лиѣш, мыны шѣргѣ гѣнѣ, тѣдарвлѣн лѣнѣтѣм шукым нѣлѣнѣ,—маныт. Молойѣцѣвлѣжѣт бѣшкѣ шѣѣшѣтѣм тѣрвѣтѣнѣт:

„Пазар кого лиѣш гѣнѣ, бѣдѣрѣвлѣ шукин валѣт“ маныт.

Шѣѣа шѣѣшѣтѣмѣ—ваштылмы пардон, кужы, мѣндѣр корны гѣнѣѣт, кѣн—ашкѣт колтышна. Кѣчѣ кѣш кузѣнѣт, ныр покшѣлны пиш шокшы. Мѣндѣрѣнѣн Йоласѣл цѣн йук шакѣта, «—попын оксѣжы укѣѣт, халык гѣц оксѣм ыдырал нѣлѣш, ороланжы цѣнѣ»

*)Йоласѣл

иҗым шиктә» манын, шанән ашкәдәм.

Йәл, тәнгәмвлә, пиш ваштыл кәәт, тамаамт, такәшымок, иктәжб корнышты шыралт вацмымок, утән кәәш ваштылыт. Нинь ваштылым анчән, мьньят йьрәлтәм. Пүжәлт шьнзьнәм, мычкәмәт вьд йога. Пьсмән тьр гьц кьньбьләт, тьор—тьор—тьор мырән—мырән күшкь тьыри чонгәштә.

* * *

Пазар пиш кого, эртәшәт ак ли вәк. Имньи пазарыштыжы-имньивләм лывшат, торгьйәт. Күшньбрәк—ышкал—үшкүжвләм выжалат. Эчә күшньбрәкшь мыны—тывыртышвләм вәтывлә выжалат; нәлшьвләшть: „шәргьм кычәт,“—маньт. Выжалшывләшть: „шулдәшок пуэм,“ манын попән шалгат.

Тадар лапка рәдбш кузышым: йдьбр—млойәц пиш шукун шалгән кәәт, «бьндәжь лач пазарокыш» маньым. Йажо гьцәт—йажом чьн—чьн миәньт. Цилә пазар мычкыжат кармонь йук вәлә. Халык пөртьш*) пырышым. Көргьжь гьнь пиш йажо, шьшьбл. Картын плакатвлә—стьона казәтвлә стьонашты кәчәт. Цилә—цилә йажо. Тьшәц ләктьмәт, пазарышкыла вальшым.

Үлькьбрәк вальшым: анчәм пиш когон халык погынән шагалын, күшкьбрәк анчалым: Ләнньньн вуй кайәш.

Лишкок мишьм, памәтньикәш тәнгә сирән шьндьбьмь:

„На память т. Макарову И.“

Үлньбрәкшь эчә тәнгә сирьмь:

„Убит в 1918 году 14 мая“

Ти сирьмәшвләм лыдымат тырхән шьм кәрдт, Макаров тәнгьн портрәтшьм анжән, сьнцәвьдәм ләктьн кәш—дә вәс монгырыш сәрнәльбьмәт, тыгыр пачәмдон бьштьбл колтышым. Эчә анчәм: шуку папавлән, Макаров тәнгьн портрәтшьм бьжәләйән, анчән сьнцәвьдьбшгьт йога. Йоласальш цукәрдшән толмашәм укәәт, памәтньик стройымыштым ньимат уштәләм. Йоласал пазарәш пәрви ужмыжым тьотьям попа ылы: «комуньистьм пуштынын» манәш ылы.

Тәнгә попа ылы: „Макаров тәнгьж гьц токыжы, служән толынат, Йоласал пазарыш валән ылы. Вара, пәцкә-

влә вьк кузән шагалынат, бьлбьмәш гишән дә совет закон гишән шайыштнәжь ылы. У сола Кого Крилә кулак дь Йоласал Кого Хөтьү әрәкә йүктән тәрлән, тидьм шин пуштыктәнбьт,“ манәш ылы.

Тьшәц караньмат, анжән—анжән пазар мыч үлькьбьлә вальшым. Пазар мыч ик кок гәнәк сәрнәльбьмәт, мьнгәшок кузәм ылы,—анчәм: кузән шагал попом вәрбьшть*) кого йакшар плак шалга. Тьшкь ньл эдәм кузән шагалыныт.

Плакдон шалгышы эдәмжь мытыкырак—торәш эдәм ыләш, үпшьм комдыкырак ыдырән шьндән, картузыжым кыдашат, попаш тьнәльбь, манәш:

— Тәнгвлә, тагачы кәчьн, 1931 ин 12 майын, Макаров И. тәнг колымы льмәш бьштьм митьнгишәм пачына... Макаров тәнгьм пушмы кәчьжь 14 майын ыләш. Тьнәмжь халык чьдь лиәшәт, тагачыжы—пазарат, халык когоат, колым кәчьжьм 12 майын эртәрәнә.

Макаровым пуштыныт гьнь, 13 и шон, ть льмдон Васлилән шамакым пуәнә,—маньы.

Кужы, сары эдәм, үпшьм комдык ыдырән шьндән, картузыжым кыдашат, тәнгә шайышт пуш.

— „Макаров Йосиф, манәш, Пөртньыр район Сухин сола ыләш. Тидь, изижь годым, кьтән каштын, нәзәрвлә ылыныт. Вара, иәшьжь шонат, флотыш служаш нәлньбьт. 1918 ин, токыжы толынат, Йоласал пазарыш валән ылы. Пазарыш мишь шуку халыккан, совет сәндәльк гишән дә йакшар арми—флст гишән иктә кым шайам кәләсьнәжь ылы. Солаштыш кулаквләлән ти Макаров тәнгьн попомашыжы сәмәш литәәт,—У сола Кого Крилә пәрвиш льмьбь, пайан, Кого Йоласал—Кого Хөтьү эчә вәс сола кулаквлә, әрәкә йүктән йәльбьмәт аздәрән, тидьм шин пуштыныт“.

Макаров тәнгьм лачокшымок пиш когон мутьән пуштыныт. Пичәл кьрмәш пичәл ложадон шиньт. Кәм йәлә тьргәштән вазын ижь ташкәнбьт, тавардон шиньт, сәпдон йаштәнбьтәт, вәкш пачыш, йынгь тьр йактә шывшәдән кәнбьт,—цилә пырак вәлән

*) Нардомш.

*) Трибуньшты.

шһиндһын. Цилә вәр гһыцшы вһр йога. Вара, ухнһыктән ижһи, вәкш пачыш шуән колтәнһит.—Вһд пындаш ак валат, пагырдон вуй гһыц шинһит—вуйжат цилә шәләнән шһинзһйн... Пышдон пһрәнһитәт, тыгыржым пагырдон пһтһирән шһиндән ижһи, Макаровым шльүз лһивәк цикән кодәнһит. Тһинәм вәлә кулаквлән йәнһиштһи лыж чучын...

Вара вәс әдәм, вһцкһижһирак—мытыкырак, шим—хһирәш, картузыжым кыдашат, шайышты.

— Тәнвлә, Макаров тәнһим, манәш, пиш когон мутһән пуштыныт—вһд вһлнһи кашы—морәк ыләшәт, вһдһиш пушташ нәнәнһит. Макаров тән йажо һлһимәш вәрц кһрәдәлһин. Совәт власть вәрц шалгымжы гишән кулаквлә тидһим пуштыныт. Кһизһитәт кулаквлә, попвлә социализм һштһимәштһинә әптһиртәш цацат. Әптһиртһил шалгышвләм пыт цәктәрәнә. Анцыкыжым кулаквләлән вольам ана

пу. Цилә труйыш халык колхозыш пһжһин—кулак классым йашт—йһксыр йамдән мә линә!!

Кһизһитәт әчә вәс кугижәншһивләштһи, рәвольүционһәр—коммуниствләм капиталиствлә шуку пуштыктат. Пәшәзһи—хрәсәнһ халык, мәнмәм Совәт Сойузыштыш ганһок ирһикән һлһимәш вәрц кһрәдәлһитәт, пуштыктат вәт. Китәйһиштһи, Испанһиштһи рәвольүцикого пожарлаок шәрлә, пәшәзһи халык, коммунист парты видһимһидон, буржуйвлә вашгарәш пыт кһрәдәлһит. Макаров Иосифәт, кһрәдәлмәшәшһижһи вуйжым пиштән гһинһәт, тһдһин корныжым шуку шүдһи мһльион халык такыртат, тһи корныдон социализмһиш кәәт. Анзыкыжымцилә труйыш халык ти кәчһим пәлән лиштһи, шукуын пыт аяш тһнгәлһинә...—манын шайажым пһтәрһиш.

Халык изин—ольән шәләнәш тһнгәлһи.

Ольонан Пөтһу.

Лһимокса.

(Шоһы марһин шайыштмаш)

1929 ин, шһижһим, Йыл вәсирһишкһи имнһи кһичәләш кәшһим. Кәчһи мыч каштым-каштым, имнһиәмһим нһигыштат мон шһим кәрәт. Йыл вәсирһиштһи алык когоат, молнамат трүкһиштһи моаш акли ылы. Тһнгә гһинһәт, тһштәкән качкыш йажоат, имнһивләм төрләнәш со колтат.

Кәчһи мыч кһичәльһимәт, пиш когон йанһылән шһинзһим.

Вады лин колтән. Мһннһи шһиргһи покшалны ылам; корны тагыды покашты, ам пәлһи. Лач шһиргһи покшалныжок амалаш лүдәм.

Кәчһи шһинзәш ганһок, мһннһи со корныш моаш кһичәләш цацәм. Ик монһырышкыла кәм—пһцкәмһиш шһиргһи вәлә, вәс монһырыштыжы—йәр.

Пһцкәмһишәлтәш тһнгәл колтыш.

— Иктә әдәмһим хытһ ваш лишәш ылнәжһи,—һшкә турәшәм манам.

Ик әдәмәт аккай. Һлһиштәш вәлә шожгә мыра, кышты—тиштһи кәк мырым йуквлә шактат.

Акәдһим—ашкәдһим, гәвә йал-корным мон шһиндһишһим. Йәнгәм ижһи су-суэмәш тһнгәлһи.

— Һндә со кышкы гһинһәт ләктәм, —манам.

Изиш ашкәдәлһимәт, изимицә кайһин колтыш. Изимицәшкһи миән шагальым. Көргһиштһижһи йуквлә шактыкалат. Шәкләнән—шәкләнәнок тһишкһи пырышым. Изимицә көргһиштһижһи йонгата. Амаса сагарак кок изи окнһа улы, сәдһирәжһи укә—рок сәдһирә вәлә, шайыл монһырышты аңадон вәкшһин шһиндһимһи нар улы, вһлнһижһи шудым шәрән шһиндһимһи. Изимицә покшалныжы тыл олтым вәр.

Тыл тһрһиштһи кымытын шһинзәт. Ик марыжы—шоһы, иктә 60 иәт утларак лиәш, упһи сөдһи, пәл монһыр лһидәштһижһи кого пһрәм улы, шалахай кидшһи кәчә, нһимамаат кычән аккәрәт, со пәл вургымла кидшһидон вәлә кычылтәш. Вәс марыжы 30 иәш кытла, сагажы 18 иәш Һрвәзһи.

Шонгы марыжы лэмбим пыдыраты-
лэш.

— Пуры вады лижы!—манам.

Кымытынат:

— Шу ли,—маньэвви.

— Шыргеш йамынамат, ти вадны
амалтэда, сай?—манам.

— Амалок, амалок, изимицам намал
ат кэ вэт. Тынбат имным кичалат,
тама? тэвэш, ти кок марат амалаш
пырэнб.т, нинат имным кичалыт,—
шонгы марыжы маньы.

Изиш лимыкы, шонгы марым йадым:

— Тынжы тиштэ мам бштэт вара?
—манам.

— Йэланкам оролэм,—манэш.

— Йа тьотья шайаэтшым прамой
тынгалат шыц шоктыш, шайыштыма,
ма колыштална,—бирвэзбрак марыжы
манэш.

— Итай, доко, бндэ тэвэ лэмэм кү-
эш, качкыдаламат, вара шайышт пу-
эм,—тйдбжы манэш.

Шукат бш ли, лэмжым валтыц,
плошкаш оптыш да качкаш тынгальби.

Качкын тэмат, кого трупкам лыкты
да тавакым шывшаш тынгальби. Йал
качкыным ужымат, мынбат мэшак гыц
сыкырым лыктымат, шыгыльаш тын-
гальбим.

— Эх,—манэш тидым ашбндарбимэм-
жят ак шо да, мам бштэт? Йыт кужы,
шайышт путэск ак ли... Ти йела та-
гынамок лиалтын. Кызит мынблланэм
65 и шон колтэн. Тынэмшэн 40 и эр-
тэн кэн да блымашат шукы ваштал-
тын.

Мынбы 19 иашынок бдырым нальи-
нам. Налэм андак йажон блышна.
Имныэмат улы ылы, ик вэрэмаштби
ышкалэмат кокты ылы вак, да мол
вольыкэмат ылы.

Вара блымашэм тама худаэмаш тын-
гальби да курымаш эскык лимэшкы
шон колтышым.

Ик пөртыштөк кок бизак-шольяквлэ
бленэ ылы. Коктын пиш йажон, ик
ышын бленэ ылы. Тэнэ йажон вбц
и нэрык блышна. Ти вэрэмаштби тьэ-
тывлэм кымыт ливби. Вара мынбы-
ланэм эскык игэчи толын шынзби: шо-
шым кок ышкалэмгэ, вазэват, колэн
кэвби, кинди худан шачы, вырлыкы-
мат погаш бш ли. Шыжы вэкила
шумбэлэм салтакэш нанэвби.

Каньж перкэм цымырэн пйтэри-
мыкы, лым-оксам погаш тынгальэвби.

Ты игэчин лым-окса тулаш ик ур
оксаэмат укэ лин шынцби. Лым-окса-
эмжым, пэрвиш и вблвалбимат пуэн
пйтэрибделам. Тамам бштэмблэ, та-
гышкы пырэн кэмблэ. Старысты то-
кэм толыт, лым-оксам пыт кича:

— Ат пу гынб кызиток имныэтбим
выжалэнэ,—манэш.

Тынэм кызитшэт агыл ач; нэээржы,
пайанжы лым-оксам цила икань тулы-
мблэ ылы.

Тэвэ, иканэ солашкына старшина
дон ураднык кыдал тольэвби. Тыша-
кэнөк йэсэтки скотышкы поктылаш
тынгальби.

Мынбы, лым-оксам путэлэмат, пиш
когон лудын колтышым да мынб вэлэ
агыл, вэсбвлэйт, лым оксам пумыы
нэээррак марывлэжы когон лудынбт.

Скотышкы кэмби ак шо гынбат, кэ-
тэ ак ли. Торцынэм лэктимат, анжэм:
вбдсбнцэ турэш, олыцаштби шукы
марывлэ погынэн шагалыныт. Тышкы
мишбимат, төрок сбнзэшэм кэрилати:
иктэ кок намалтыш лиэш, куги ваш-
тырвлэм кандэн пиштэнбт. Марывлэ
шукыжок цбтбирэн вэлэ шалгат. Мын-
ныбннат йангэм, та а пиш когон цбтб-
рэш тынгальби.

— «Эх, бндэ маланна тбкна!»—бш-
кэ турэшэм манам.

Тэвэ, старшина фамэльбидон сбгы-
рэш тынгальби:

— Иванов, малан кызит йактэ лым
оксам тулыбделат?!—манэш.

Иванов, пбэрэньэ вблэц кбнбыл
шагальат:

Кызит ик ур оксаэмат укэ, пожалс-
ты вэс и йактэ вычалда ыланэжы,—ма-
нэш.

Старшина тидбндон шукат бш по-
пы. Лишнбжы шалгыш марывлэлан
да старстылан кэлэсальби. Нынбвлэ-
жы, йук лыктөок, Ивановым кымык
шывшыл пиштэвби да цэра монгыржы-
гыц куги ваштырвлэдон лывшаш тын-
гальэвби.

Ивановшы пиш когон, йасын сбгы-
рэл-сбгырэл колта. Мынбы йанг вашт
тидым бжэлайэн колтышым. Пэрви
саснажы турим капайэн колтым ги-
шан Иванов вбкы шбдэшкэнэм ыль-
ат, тби шбдэмат мондышым.

Шивби-шивби, вара Иванов сасла-
шат пырахыш. Шам гыц кэмэшкы
шивбат ижы старшина шйаш цэрыш.
Ивановын монгыржы пай гань лин кол-

тыш, вѣр ара вэлэ. Кок мары кычэ-
вѣт, пѣрѣнѣвлэ вѣкѣ тидѣм намал
пиштэвѣ.

Шайышт шѣнзѣш шонгы тѣотѣана:

— Ох, монгырѣм!—манын колтыш
дэ эчэ трупкашкыжы тавакым опташ
тѣнгѣльѣ. Тѣнѣ пирѣ урмыжмы йук
шактѣн колтыш. Амалаш пырышы
ѣрвѣзѣѣрѣк марына амалѣн кѣш, нѣрѣм
вэлэ шывшыл колта, пистѣм вактѣш
машанѣт.

Шонгы тѣотѣана, когоракын шѣлѣл-
тѣшѣт, эчэ шайыштѣш.

— Вара старшинѣн йукшы шактѣн
колтыш: «Кѣ тиштѣ Изиков ылѣш?»
—манѣш.

— Мѣнѣѣ!—манѣым дѣ цилѣ монгы-
рѣм шожгѣ вэлэ чучаш тѣнгѣльѣ.

Старшинѣ пиш костанын попа.

—Малан, манѣш, кѣзѣѣт йактѣ лѣм
оксаѣдѣм тѣлѣдѣлат?

Мѣнѣѣ, анзыкыжы сукалтѣн вазы-
мат, цилѣ йасѣм шайышташ тѣнгѣльѣм,
манам: «киндѣм тѣнѣ шачтѣ, кѣзѣѣток
тѣвѣ ѣшкѣлѣнѣм качкашат киндѣм
укѣ, дѣ оксаѣмѣт ик урат укѣ... Вѣс
и йактѣ вычалда ылнѣжѣ,—манам.

— Молчаты!—манмы йук шактѣн
колтышат, мѣнѣѣм кымык шырал пи-
штѣвѣ, тыгырѣм лѣктѣл шѣндѣвѣ, йа
лошѣмѣт валтальѣвѣ дѣ куги ваштыр-
донѣт тѣораш тѣнгѣльѣвѣ.

— Ох! Шимѣшгѣѣ годым пиш когон
каршта. Вара токына намал кѣмѣш-
тѣмѣт нѣмат ам ѣшѣндѣрѣѣ.

Ашѣндѣрѣм: кѣнѣѣлѣш цаѣм, ту-
пѣм молы тѣрвѣтѣнѣт ам кѣрдт, вуй
мычаштѣм вѣтѣм мѣгѣрѣн шѣнзѣ.

— Мам мѣгѣрѣт?—манам.

— Ох-ох-ох! Ындѣ мам ѣштѣнѣ вара?
Цилѣ улы-укѣнѣм сирѣн кѣвѣ,—манѣш

— Мѣнѣѣн йѣнгѣм тама лин колтыш.

«Остатка имнѣѣмѣт ѣндѣ видѣн кѣѣт»
манам, пиш когон орланѣн шѣнзѣнѣм
ылнѣжѣ, дѣ нѣматам ѣтѣш акли.
«Ну, ма гѣнѣѣт лиѣш!» манам,

Кым кѣѣѣ тѣнгѣ цѣрлѣнѣн кишѣм.
Нѣлѣѣмшѣѣ кѣчѣш токѣм старосты то-
лы. Сагажы кок мары улы. Старыс-
тыжы попа.

— Ну, мѣ тѣнѣ докѣт имнѣѣдѣм
лыкташ толынна, давай, имнѣѣдѣм
ѣѣлѣрѣк кычѣн пу,—манѣш.

— Мѣнѣѣм кытѣ мам ѣштѣдѣ, им-
нѣѣм соикток ам пу,—манам.

Старостыжы тѣшѣкѣн:

— Ну, ѣлдок, ѣшкѣок кычѣн кѣ-

нѣ, манѣш дѣ кымытынат тѣгѣ лѣк-
тѣвѣ. Мѣнѣѣ, монгырѣм тѣрлѣнѣн шотѣ
гѣнѣѣт, йѣнгѣ йасы пардонок, кѣ-
нѣѣльѣѣмѣт дѣ таварым нѣльѣѣмѣт,
паштѣкѣшгѣѣ тѣгѣ кыргыж лѣктѣм
дѣ таварым лѣктѣл шѣндѣѣшѣм.

— Имнѣѣм лач нѣнгѣдѣок гѣнѣ
тѣрѣк роалам!—манам.

— Ну, тѣнгѣ ѣштѣт гѣнѣ йара,—ста-
ростыжы манѣш.

Вара кымытынат пѣртѣш пырѣвѣѣ.
Старостыжы тамавлѣм сирѣш тѣнгѣ-
льѣ. Ик марыжылан сирѣм пумага-
жым пушат, прамѣѣшкѣ нѣнгѣн кодаш
шѣдѣш. Вара старосты марывлѣжѣѣ
дон торѣынѣм лѣктѣн кѣш.

Лѣктѣн кѣмѣѣкѣшгѣѣ, ѣшкѣ турѣшѣм
тумайѣн шѣнѣѣм: «ѣндѣ ма гѣнѣѣт
лиѣш, кышкы гѣнѣѣт шѣлѣш кѣлѣш,»
—манѣмат, вѣтѣмлѣн попѣм: «мѣнѣѣм
ѣадышташ толыт гѣнѣ, тамалан шѣр-
гѣшкѣ кѣн колтѣн ман» манѣым. Ыш-
кѣжѣ сарай вуйышкы амалаш кузѣн
вазым.

Таманѣарык ѣнѣѣт амалѣнѣм. Ши-
жѣн колтышым,—пѣртѣштѣм пиш ко-
гон йуквлѣ шактат. Колыштам: вѣ-
тѣмѣн саслым йук шакта, изи тѣѣтѣѣ-
влѣѣм мѣгѣрѣѣт дѣ тѣгѣн ѣрдѣншѣѣ
кѣжгѣѣ йук, чѣнѣ вырсымла сѣгѣрѣл-
мѣѣ эчѣ шакта. Пѣртѣшкѣѣ пырынѣм
ылнѣжѣт, лѣдѣм, мѣнѣѣм шинок пуш-
тыт машанѣм.

Йѣнгѣм тырхѣн ѣш кѣрдт; сарай ву-
ѣѣм гѣѣѣн валышымат, пѣрт амаса
ѣнгѣшкѣѣ мишѣм.

— Ой-ой! Идѣ ши ылнѣжѣѣ, тиштѣ-
кѣн мѣнѣ вуйнамат амыл вѣт,—манын
йѣнгѣ вашт йасын вѣтѣм сѣгѣрѣл кол-
тыш.

— Кышты марѣт? кѣлѣсѣ!—манмы
шактыш дѣ эчѣ нѣуѣ-нѣуѣ шимѣѣ йук
шакта. Вѣтѣм колѣн кѣмѣѣлѣок йасын
сѣгѣрѣл колтыш дѣ тѣѣтѣѣвлѣѣмѣт
мѣгѣрѣѣш тѣнгѣльѣвѣѣ.

Тырхѣн шѣм кѣрдт, таварым нѣльѣ-
мѣт, пѣртѣш пырѣн шагальѣм. Пѣр-
тѣшгѣѣ, олманѣга сага, вѣтѣм киѣ; ѣп-
шѣѣ шѣлѣнѣн шѣнѣѣѣн, лѣнѣѣжѣѣ моло
вѣр вэлэ. Пѣрт покшалны уратнык
шалга, сагажы йажо выргѣмѣн тама-
ганѣ началнык, старосты улы дѣ эчѣ
солана марывлѣ. Тѣѣтѣѣвлѣѣм курнык
лѣѣѣкѣѣ пырѣн шѣнзѣнѣѣт. Пырымѣм
сѣмѣѣнок, мѣнѣѣ сѣгѣрѣл колтышым:

— Малан тѣнгѣ балуѣдѣдѣ! Лѣктѣ
тишѣѣ пурынок!—манам.

Ти шамакэшэм уратныйк пиш когон шбідэшкэн колтыш, ошэмалт кэш вай.

— А, ты бунтовать хочешь?! Против царя! — манват, цäрä сапльыжым лыкты да токэмлэ тэрвәнбш, мбнбш тшшакэнок таварым лүктäl колтышым да таварэм шайыцынэм шывшыл нälэвбш. Уратныйк мбнбш «нбш!» шэлбш колтыш, анчэм — кок пүэм ләктшн вазы. Мбнбш йағ вашт шбідэшкэн колтышым да бшкбшжбшмät шбшргбш лугбшбшжбш äғälтшшшш; тшшакэнок уратныйк мбнбш сапльыдонжы лыпшаш тшнғалбш. Кок канä сапльы тшржбшдонок äғälтбшш; иканäжбш кидэшэм тбкнбшш; тэвэш, кбзбштät пäl кидэм ншмамаг бшштэн ак кәрдт. Вэс гәнä äғälтбшбшжбш, тагыцä äнбät, лшцäэшэм тбкнбшш, тэвэ, кбзбштät лшцäштэм пälбшжбш улы. Вара кәнвазым. Кәнвaцмыкэм, пшдбшн шбшндэвбш. Ох! Пшдбшн шбшндэвät, кшдэмжбш пиш когон каршта; ншмат жäläйбшбшштбш укэ, аравашкы шырал пшштэвät, прамйашкбш нәнэвбш да пштшрэн шбшндэвбш. Кшдэм гбшбшн, лшцäэм гбшц вбшр пиш когон йога. Пштшбштбшм шргодэшшжбш шүтэвбш, тшшакэнжбш лач колэмок машанышым.

Шонгы тьотья трупкажым бшрзälэät, эчэ тавакым оптыш да вужгэ вэлэ шывшаш тшнғалбш.

— Варажы тшнбшм мам бшштэвбш? — мбнбшжбш манбшм.

Шонгы тьотья, комдыкырак йärнälэät эчэ шайышташ тшнғалбш.

— Вара, суд йактэ мбнбшм шбшнзбштэвät, кшм иэш катыргышкы колтэвбш. Ох, тшштäкэнжбш магань йасым уштэлам вäl? Лач шайыштшат ат шокты. Катыргы гбшбшн толмашэшэм, вätэм мәрцэн колэн, тьэтбäвлäэмжбш кбшчэн каштыныт. Тонэмжбш ншмаэмät укэät, бшшкэät, рэвольүци лимэшкок, ровотныкышты каштым...

Йара эчэ рэвольүци ли, бшндэ шжбш ходым нälэм, властьят палша, пәнсбшм получайэм. Пәрви вэт кбзбштшэт агыл, нэзэржбшм чотэшät ак пшштэп ылын. Кбзбшт тэвэ, нэзэргбшбшнжбш лбшм оксам моло воксэок ак нälэп, Совэт власть нэзэрлән палша вэлэ... Бшндэ колхозышты ылам. Шуку йасым пәрви ужынамат, мблäm, тэвэ, куштылгырак пашäm пуэнбшт. Ну, скоры сотэмэш вэкät, изиш амалаш кэлэш.

Шонгы тьотьяна, шукат бшш ли, амалэн кэш.

Мбнбш амалаш манын вазымат, амалаш ак ли, шонгы тьотьян шайыштымыжым со тумайэн кшэм.

Вара изиш лиät, сотэмаш тшнғалбш. Кымытынат имнш кбшчälшбшвлä ләкнäät, имншвләнäm кбшчälш кэшнä.

П. Вэсэлов-Сталь.

П у ш т б р

(Повэсть. Панылажы)

I.

Шошымшкы ләкмбкш, цшлән пашä. Изивлäm вольышк оролаш колтат, когораквлä — пшчбшштбш, ольшцäштбш — ма прамой ак кш, кышты мам йажаш кэлэш, — тшрлätэн, тшвбшлäйэн каштыт.

Тәнэшш шошым молынамшы ганьы агыл, мары-вätбшвлälән шуку шытыран ли.

Тэлбш гач Панты вуйлалтымыдон Күкшш-сшрэш „Труд“ лбшман колхозым бшштэвбш. Колхоз бшштбшжбш гш-

шән гбшн тэлбш гач, кэчбш йбшдэок манмы ганьы, со погынымаш.

Новый год гошым тшнғалбшнбштät, лач тшлзäк-пäläkбшшкбш шывшылаты.

Шывшылтдэжät ак ли бшшкälэш. Күшкбш-сшр марывлäät, мол солаштышы ганьок ылыт. „Кшдбштэт парньаэт шктшр агыл ач“ манын, бшшкэ лоштышты со äйбшкälät.

Кыдыжы эчэ, Иакшар Йäкин ротныквлäштбш молы — колхозжат ак кэл — маныт. Колхозышкы пырышы, ушнышы нэзэр да шкпоратка хрäsәнвлä, пашанраквлä да кулаквлä гбшц паснаок бшшкбшбшштбшн бшлбшмашбшштбшм тшр корныдон шктärэн кәрдтмшштбшм пälät. Сэдбшндон вэт паш-

ан шачышвлә колхоз бштымбы ваш-
тәрәш ылыт.

„Маньә йә, колы бшкә солаеш
колхоз бштәш ирыкым пумыла“.

Нәзәрвләм бшкә кид лбвәц сбсбср-
тәрән колтымыкы, кбрма пәшә вә-
рәмәштәт молы, тылварышты паньә-
жәлтмб ганьышты шалгышаш годым,
бмблбшты канән киәш, әль торгәй-
ән кыдалышташ ак ли бшкәләш.
Бшләнәк паньәжәлтмблә.

Сәдбндон тәвә, Күкшб-сирәш кол-
хоз бштәш манын пбтәрлиш погы-
нымаш лимб годшән, марывлә кым
брдбдон йогаш тбнгәльвбб.

Кым брдб йогымышты лач пок-
шал брдбжок бшләнжб йогаш йажо
корным виктәрбш. Панты сага „йо-
гышы“ цуцаок вблкб ли.

Күкшб-сир сола марывлә пәлбжәт
утла „Труд“ колхозышкы пырәвб.

Пантынә изижб годшы ганьы
агыл. Кбзбт анжалмыкыдажы, лач
руш машанәдә: шаргагәм,
шим йалаш, клоной блузы, блузы
шокшыжым кынбәрвурды йактә кәр-
гәлтән шбндән, кыйыррак шим үп-
шбм комдык ыдырал шбндән.

Ада бнбәнб гын, тбвәш, анжалы-
мада! „Труд“ колхозлан әгә йб-
рән пбчкәш толшы зәмльәустроить-
әльән палшаш ләкшб марывлә лош-
ты шалга, зәмльәустроитьәлдән шә-
йыштәш.

Колхозлан кәрәл нырыштым пбч-
кәдән пбтәрәт ганьок, бндә ти мәнб
гбц остатка гәнә пәлым бштән кәят.
Ирлә-тагачы кыралмыла молоат, ик-
тәт кәәш шалгышы үкә, цилән кыр-
гышталын пәшәм бштәт, анжашат
олмыдәш.

Колхоз лбмәш пбчкбн нәлмб ны-
рышты цилә бшкә ампицб вуйыш-
тышты ыләш. Мбндбр нырышкы кә-
мб гбжәш молы уты вәрәмәм әртә-
рбмблә агыл. Ольицә мычкы молы
бнәт кашт гбнь, пичб вашт ләктб-
нок лишбл нырыштәт ровотайаш
лиш.

Колхоз түйән кәдшывләжб: кулак-
влә, пайанраквлә дә колхозын кәрәл-
жым ынгылән шстымы, колхоз ваш-
тарәш кулаквлән лыгән каштмы әль-
әкбштым колыштшывләәт, колхоз
ваштарәш пыток кбрәдәлбт. Цилә
статьян әльәквләм шәрәт. Колхозыш-

кы пырышывләм молы пыток үкшбк-
тбнәштб.

Әльәкбшты, үкшбктымбшты ку-
лак йыхвлән аравакшы вбд опташ
палшымышты, колхозышкы пыры-
шывләм нымат бштән бш кәрдт.

Колхозныквлә бшкә пәшәштбм
пыт кычаш лиәвб. „Бнбән әдәмбшты
—Пантыштб улы, тидб төр корны-
дон видә, нәзәрвләм ик поратка хрә-
сәнвләм, тошты йәгәрәлтшб бль-
мәш гбц у бльбмәшкб лыктәш. Лә-
нбнбн шамакшым бльбмәшбшкб
пырта“.

Кәчб вәдә вәкб кән колтымыкы,
Күкшб-сирбм когилә пбцкәмбштәш
тбнгәләш. Когилә логбц кышты-тиш-
тб кайшы кәчб айар йалвләжб,
шөртнбб кидвләлә, токо кушшы ыж-
ар сирәм вблнб, тамам кбчәлбт ма-
шанәт.

Ти вәрәмән, солашкы колхознык-
влә ныр висән пырәвб. Ик кого пә-
шәм—тбнәлтбш пәшәм—икуәш бш-
тәнбтәт, йангылымыштат ак кай. Пок-
шал ольицә турәшкб шәзвәт, ольи-
цә покшалнышы пбрәнә ара вблән
шбнзәвб.

Ик мары вәлә бш шбц. Йал вбл-
нбжок, картузыжым кыдашат, карту-
зы пындашты ылышы тавак мәшәк-
шбм лыктыат:

— Шывшылшаш, тавай пбтбрб-
дә!—манын, таеак мәшәкшбм бр-
зәльб.

— Самосаткәдбм шывштынәт?! шб-
лок! Мәнмән „Моссәлбпром“ улы.
Иктбм шывшыл колтымыкәт, ком-
дык кәнвәзат—манын, ваштыл-ваш-
тыл, Кәтә Кузман Иван, тавак мә-
шәк брзәлшб марылан кәләсбш.

Тбдбжб:

— „Моссәлбпромәтшб“ ситә гбнь
йара?—манәш.

Ивәжы койырымларак:

— Йара-йок, вуй сәртбшб махор-
кәдбмок пбтбрәмә,—маньы.

— Маньә вара, пәроскы улы дә
мбнь махоркым шывшаш?..

Тбшәкән молывләжәт шутья бш-
тбмблә попаш тбнгәльвбб.

— Иквәрәш ровотайаш тбнгәлбн-
нәбш, тавакшат бннь иквәрәш, лижб—
маныт.

Кү әнәт, вбцкбжрәк царгата йук-
шыдон:

— Коньэшнй—манын с ы г ы р а л колтыш.

Марывлэ Иван йёр погынат. Йёрэн-йёрэн токыжыла кидыштём викутат.

— Тавай Иван, шаләтй—маныт.

Кузмэн Иван тыгыр онт кышанжы гыц ик пачкы пэроскым лыктыат:

— Иквэрэш—гынь, иквэрэш. Нәдә! Шывшта!—манын, пачкыжым тынгаләт, циләлән шаләтйш. Пачкешыжы лач кым уты пэроскы коды.

Иван пэроскы пачкыжым кышанжышкыжы пиштәнәт йш шокты, цилә вәцбн:

— Масакокыш, ик пачкым обобшэствляйәнәт колтышна!..

Цилән ваштыл колтәвй.

Пантй пэроскыжым пижыктйш, вәржй гыц кыньыл шагальы. Пэроскы шывшын шынзйшй, шалгышы марывлэм анжал сәрнйшәт, пэроска шыкшыжым нәрйшкй лыктын, йфйләл колтыш. Вара попаш тынгаләй.

— Циләок агыл, мам обобшэствляйәнә, тйдй вәлэ иквэрэш лиэш—манәш. — Обобшэствляйймәшкй пырыдыжым тошты статбанок кычылына. Комуны лимәшкй, ма улынам иквэрэш ана йшты. Комуным йштәнәйт...—Обобшэствляйймй гишән тынгаләмй шайажым пйтәрйдәок, торәш ольицәшкйлә пырышы әдәм докыла марывләнән анжыктыш:

— Анжалда доко, солашкына тәгү толәш,—маньы.

Пантйин шайам колышт шынзйшй дә шалгышы марывлә, цилән торәш ольицә докыла анжал шынзәвй...

Хала гыц ләкмйкйжй, солашкы сотылаок шошашланән, Макси чотә пйсбн ашкәдй. Куански кырык лйвәц эртёмйжй годым, тамагань аравашкйвлә поктән шоәвәт, Максим шындынәшты ылыы. Макси йш шыц, пүштйржй моло кого агылат, марывлә сьгйрймәшәш:

— Йара-йок, йалын ашкәдәшок куштылгы... Кәдок, кыдалдок, такат корныда худа... Ужат, лонгә вәлэ—манын, марывлән аравашкы йш шыц. Йалынок ашкәдй.

Солашкы миән шошашыжы годым. Максим йанжй тәрванәш тынгаләй, Тоштыгодшыжым, авәжым, Москва гыц колтымы сирмәш мбнгәшок токыжы ми-

мбжым дә молымат шанаш тынгаләй.

Шаныдә мам йштәт?. Солажы гыц ләктйн кән гынь, лу и шон йшкәләш. Солаштыжы тинәр жәпйштй ма лимйжым ак пәлй ач.

Москвашты тымәнмбжй годым авәжй лймәш колтымы сирмәшыжым авәжй плучайдә, сирмәшыжы мбнгәш миән. Кйзййтшй гынь авәжй гишән нымат ак пәлй. Авәжй тә йлә, тә колән.

Кәчй вадй вәкй кән колтымыкы солажы докы лишбйләмәш тынгаләй. Сола шайылышы когилә вуйым ужын колтышат, ләктйн кәмй годшыжым аштәлтйш.

Мам ат аштәлтй вара? Лу и пәрви, ти корныдон ашкәдмбжй годым, мырән—мырән алашкыла ашкәдй.

Мырымыжым молы аштәлтйшәт, йшкә турәшжй ййрәлтйш. Ййрәлтёмйжй эчә потыкән чучын колтыш. Когонок ваштыл колтынәжй ылат, тагыцә әнәт тыргыш.

Кукшы-сир солашкы Цик-ала гыц мимй годым, кого, кужы ныр мычкы валымыла. Тайылышкй валаш тынгаләмкй, солажы лач лапа пындашыштышылаок кайәш. Сәдындонат вәкәт, Макси эчә пытырак ашкәдәш тынгаләй.

Солашкыжы миән шошаш годым, солажы пыток йшәшжй вазы. Цилә рәдбн шотлән кәш. Кү кышты йлә, күн магань тома ылын—цилә шанән, ышыштыжы ашбндәрән миш.

Молыжы гыц утлажок, йшкбмжын изи шүкшй томажы, пәл монгыр ләвәшән, тыл олтымы кудыжы дә худа равы пичән кавштавичйжй ашәш вазы.

Сәк пачәшок Пантй тәнгжым аштәлтйш. «Йлә вәл, ма вәл!»—манын шаналтыш.

Тәнгә шанән кәмәшәшжй вәрәмәжәт шуку эртёмйлә йш чуч. Анжәт гынь, солашкышты пырымы торәш ольицәшкәт миән шагальы.

Торәш ольицәшкй миән шагальмыкыжы, солашкы пырымәшкйжй, изиш кәнәлтәш шынзй. Шуку шынзёмйжй йш шо. Ййрём—ййрвәш анжал сәрнйшәт, пүштйрлә йалштән шынзёмй чымадан дон амалымы вәржым пулыш вйләкй пиштәш манын йәмдйлыш. Вара, кыньыл шагальәт,

пүштөржөм пулыш вёлкы пиштөшят, солашкыжы пырыш.

Солашкы пырымыкыжы, төрөк то- кыжыла ашкэдбй. Пөрт докыжы ашкэд мимешкы, нымат бш цаклы. Лач пөрт вәржы докы мимбкыжы, йагэшбкы руйок чучын колтыш. Ан- жыш—анжышат бшләнжят бш бнбә- ны. Тусаренок анжал сәрншят, бш- кә турэшбкы:

— «Әх! Иктят укә витнө! Авәмжы кышкы кән вәл? Томанажы молы кышкы пөйтән вәл?»—манын, пөрт вәржөм анжән шалгымашыштыжыок — «Кышкы вәл кәшәш? Пантивлә докыла, кәшәш вәкят»—манын, үлб- кылә кәшш тәрвәнбш.

Пашкуды марын пөрт—кутан пи- чөм сәрнәлбят, үл вуйыштышы торәш олиця турәштй шбнзбшбй марывләм жы.

II

Колхоз видәм пөртөштөштөй—по- гынымаш. Пәшәлән йарал, колхозыш- тышы улы әдәмжы цилән погынәнбт.

Погынымашты анжышашлык пәшә- жы—икияш шурны үдбшашлык план йарыктымаш.

Панты стөл лошты пумагавләм йәмдылә. Макси бшкбмжын изи кнй- гашкыжы тамам сирә. Кирук погы- нымаш видөмбй протокол сирәш пу- магам, чәрнылам йәмдылә.

Погынышывлә лошты ик йукат укә. Кышты-тиштөй, цигәркә пөйтөрәш пу- мага кышкәдмбй йук вәлә цыр-зор шакталаләш.

Панты пумагавләжөм стөл вөйлән рәдбн оптән пөйтәрбшят, погынышы марывләм анжән сәрнбш. Вара ша- гальбат:

— Циләнок постарнәндә?—манын, марывлә гыц йады.

Анзыл рәдбштөй шбнзбшбй ик ма- ры йал вёлкыжы шагал, погынышы- вләм циләштөм анжән сәрншят:

— Пүэргыжы цилән ылыт, бдбйр- амәшвләжы вәлә циләнок агылап, тама, доко—маньы.

Панты тишәкән:

— Мам вара бштәнә, тынгалбнә? — манын йады.

Марывләжы:

— Тынгалшәш...

— Тавай, тынгалдә... Толыт сәй!...

Макси, кок кидшбй дон стөл хан- ам тәмдәл шагальбат:

— Ну, тәгә гынь тынгалбнә. По- гынымаш видәш вуйлалтышы дон си- рбшбм айырыда—манын, марывләлән кәләсбш.

Марывләжы:

— Вуйлалтышы—Панты, сирбшбй- жы—Макси, маныт.

Пантыжы тбшәкән:

— Мә погынымашвләм видән ты- мәнбннә. Бндә тәләндә тымәнбаш кәләш... Йогорым шбндбшәш,—Йо- гор докыла сәрнәлбят—Иогор Павы- лыч, тол, шөц, вуйлалты—манын, Кә- тә Йогорым сбгырәлбй.

Пантын сбгырәлмәшәшбкы Пашан Кирук Йогор докы ашкәт мишят, Йогорын кок конгыла лбвәцбнжы кычыш. Йогорын кәсбн ганьы сары- рак, йыштыкә пандашыжы вәлә бйр- зәлт коды—Панты сага, стөл лошкы Кирук тидбм пыртән шбндбш. Ваш- тыл—ваштыл, тамагань пумагавлә оптән шбндбмбй папкым Йогорлан кычыктыш.

— Нә,—манәш—вуйлалты.

Йогорын вәтбжы анжаш вәлә лин. Пөйтәрли погынымашкы толынат, нй- мац ак пәлбй, марыжым тамам бш- тән шуат, машанән тама, сбнзәм вәлә кәрән шуән.

Йогорым стол лошкы шбндбмбкы, марывлә Йогорым анжән-анжән, шу- тьам бштәт.

— Йогор, вәрты, вәрты—маныт.

Погынымаш видөмбй протокол сирә- шбжы Пашан Кирукым шбндәвбй.

Погынымаш пачылыт.

Панты шамакым нәлбй, мам бш- тәш сөрбмбштөм ц и л а шайышты. Марывлә шамакшым пыт колыштәвбй.

Кыды—тидбй марывләжы, бшкә ду- рәшрштөй:

— Пантынә, Макси толынат, төр- ләнәш тынгалбн, анжок кыцә попа— манын, икәнә—иктүн пблбшәшбштөй пбжгәлтәлбт.

Лачокат, колхоз бштөмбй аднак, Панты йажон ровотайа ылыы. Вара, шошымышкы ләкмбй анзыц, колхоз пә- шә гыц үкшәш тынгал колтән: Макси толмыкы вәлә „төрләнәш“ тынгалбн.

Панты попән пөйтәрбмбкы, Макси шамакым йады.

— Мбләмәт изиш попалташ лиәш? —манәш.

— Лиәш, лиәш! Макси, попы—ма- нын марывлә Максилән попыктынәштөй

Тыдыжы покэнжы гыц кыныыл шагалыат, студэнтвлан погынымашты попымыжылаок, раскыдын, чангэн попаш тынгальбы.

— Марывлэ,—манэш.—Пантин шайыштмыжым циланок пыт колыштда вэт? Мбынь шанымаштэм, ти планым пыток йарыкташ кэлэш, дә эчэ тидын ваштарэш встрэчный планым бшштэш кэлэш. Заводвлэшты, фабриклэшты дә мол вэрэят, ровочыйвлэ бшкэ гыц тынышты ваштарэш планвлэм бшштят.

— Мәнмәнэт тэнгэ бшштэш вэрнэ улы. Шамак толшэш, шбыльы үдымбы вэрбим нэлшэш. Пантын планышты анжыктымашым когоэмдэн кэрдбйна вара?

—Кэрдбйна! Тэвэш, тура тырэн алык турэ, иктэ кок гэктар нэрбэ изи лап улы, тидым пыдыртэн шуэн, үдэн шбндэш лиэш. Тидым мбынь шанымашмдон пыток бшштэш кэлэш.

— Эчэ роколма вэрбим нэлшэш. Ти планымат когоэмдэш ак ли гыцэ?— Лиэш! Тошты вэкш лыкышты кывар сирэм такэш кия—иктэ кым гэктар лиэш. Вэржэт йажо, пышкыды. Иргодымок тэвэ тидым кырал шуэн, роколмам шбндымбылэ.

Максин шайажы лошкы Шоэ Павыл пырыш.

— Сирэмвлэштым кырал пыдыртэн шумыкыжы, вольыкшым кышты кандыштына вара? Вольык кандышташат сирэм трапана ак ли дә ровстайэнэт ана шокты! Кызытат тэвэ, прамой ровотайаш тынгал шоктыдэлнэ, кыдыланжы колхоз паша утэнэт. Аньят! Мбынь статьячэмжы гынь, тэнээш тырхалашат йара—манын, Макси ваштарэш попэн пуш.

Макси Шоэ Павылын попымыжым пыт колышты. Йасывлэм, лэлывлэм попаат, комуньистат ат машаны. Вара, Шоэ Павылым лэлы пашавлэ гыц лүдмбжым цаклышат, Павылым өпкэлымлэ тиды попаш тынгальбы.

— Павылын шайажы у блымаш бшштэш тымдымаш агыл. «Йара, кыцэ гыньят» манын блэш укэ. Мэләннэ иктат толын палшэн ак кодэп.

— Вольык кандышташ вэр укэ лиэш манмыжылан, сбнзэдон ужтымы—слөпөй вэлэ бнбәнэ. Колю укэ?! Эчэ вэс тинэр вольыклар вэр улыжым, пэрви кытөшты каштмэм дорыцынок палэм.

— Лэлы гыц, йасы гыц ныгынамат лүдэш ак кэл. Ма лимблэ чучэш—пыт кычы. Бшштэш лиэш манын бнбәнэт гынь, соикток вблән лият. Мбынь шанымашмдон, ти кок сирэм лапым такэш киктэш ак ли. Икйэш үдэшок кыралаш кэлэш. Ниным үдымбкбнэ бшләннэят дә государтыланат шуку пользым бшштэнэ—манын, шайажым пбтэрышят, Панты сага шынзы.

Марывлэлан Максин шайажы тэ йарыш, тэ укэ. Цилан—шбп. Иктат йук лыкшы укэ.

Пашан Кирук вэлэ, ик йукат укэят, иктэжы марылан шайыштыктынэжы. Сагажы шынзышты Локон Сомокым өрдбжшты гыц тыкэлыат:

— Максиэт кэрдэш вэт, а?! Ну-кы, йа, Сомок Васильыч, тыньят бшкэ шанымашэдбим тыкэн пуай!—манын, ваштыл-ваштыл бшкэ доцынжы шбкэ—шайышташ шагалтынэжы.

Сомокшы тбшэкэн, Кирукым анжалыат:

— Ну-кы, йа, бшкэ комсомол, попэмэ, мэләннэ попаш агыл, мә шонэмбннэ—манын, Кирукым кок кидшты гыц кычышат, кыныылтэн шагалтыш.

Кирук попынэжы ыланэжы дә, сэк пбтэри марывлэн шанымашым колнэжы. Ти шанымашыжым Кирук бшкэок Макси дон Пантылан пуэн бшкэләш. Сомок кыныылтэн шагалтымыкы, сирбимы пумагажым нэлыат, Панты дон Макси сагашкы тиды кэн шынзы.

Погынымаш вуйлалтышы Кэтэ Йогор, марывлэ иктэжы попаш тынэлбт манын, вычэн шынзыш-шынзышят:

— Вара, ма, марывлэ?! Колю иктэдэнэт ныма шанымаштаат укэ? Тиды ик эдэмбн паша агыл вэт, цилан шанаш, йарыкташ кэлэш манын, марывлэм пэлэштэш.

Йогорын шамакэшбжы Локон Сомок кыныыл шагальат:

— Кадай, ик—кым шамакым кэлэсэн пуэм—манын, Йогор гыц йады.

Йогоржы шайыл рэдбшты пбжгэн шынзышты бдыбрамашвлэм цэрэ.

— Тырлыда! Пашәнэ пбтбмбкы пбжгэдэ...—Вара Сомоклан—Тавай Сомок, попы!—Манын.

Локон Сомок халык анзылы попэн тымэньшты агыл. Пбтэрли попа тама дә, шкэлыбмблэ чучын колтыш. Пэрви лэлы ровоташ рбшкэл-

тшы цырэжат йакшаргэн кэш. Шим-рок пышан картузжы дывалнышы лэпкэжат вьдыжгэн кэмьлэ чучы. Марывлэ докы сэрнал шалгалбат, шайышташ тынгалы:

— Мьнь--манэш—Максин шанымажыжым пиш тэрэш шотлэм. Павылла шанымыкы, ти сирэмвлэм кэрэк кынары такэш киктэнэ гынбат, ныма пользыжат укэ. Макси манмыла —удь-мькьнэ бшланнаат да Советланат пользы лэш. Тэнэ удэшок кэлэш... Шайаэмьим пьтэрьшым—маньят пужалтшы лэпкэжым алтацааншы, кого лапажы дон бштыл колтыш.

Кызыт йактэ йук лыктэок ьдырэмашвлэ лошты шьнзышы Тымомш Лида, ьдырэмашвлэ ло гьц айырлышат, стьл докы ашкэд мьэн, Йогор гьц йады:

— Йогор, кай мьньбат ик-кым шамакым кэлэсалам—маньы.

Катэ Йогорэт тама лин колтыш. Кызыт йактэ погынымашвлэштэ ьдырэмаш попымым ужтэат, сьнзэм вэлэ кэрэн шуэн. Вара, Панты дон Максим анжалыат:

— Йара, попэмэ—манын кэлэсьш.

Макси кызыт йактэ изи кныжкэштэ сирьмьжым анжэн шьнзыш. Мьл попымы годым кныжкэшьжы тамавлэм сирэлта. Лида попаш йадмым колынат, тьды докыла сэрнал шьнзы. Пыт тусарэн анжаш тынгалы.

Лида попа.

— Мьнь шьлыбэ гишан ам попы—манэш.— Ыдырэмашлан бшлан кэрэжы гишан попыдэ ак ли. Молжы цилэ шотан шотшын дон бштымь, мьланэ кэрэжы вэлэ чьдырэк. Мьнь Пантын шайыштмыжы годжэн, йьтэ дэ кьньэ гишан шанэн, шотлэн шьнзышымьат, удэш сьрэмашнэ чьдэш толэш. Кызыт мь колхозыштына кынзала шьдырэш йаралвлэ вьцль-кудытын ылына. Ти шотгыц канданш ьдырэмашым лыкмыла — тымэньаш кэад. Кодшыланжы удэш сьрэмьнэ ак ситэ. Мьнь шанымаштэм кок гэктар йьтэн дэ ньл гэктар кьньэ вэрэш кым гэктар йьтэным дэ вьц гэктар кьньэм удэш кэлэш.

— Эчэ кавшта вэрэм кымдаэмдэш мондымыла бнжы ли. Тэвэш, карэмьштэна кок лап такэшок кьят, ти лапвлэм пыдыртэн, роколмам шьнды-

мьлэ. Тонышы пьчывлэешат кавштам шукурак шьндэш кэлэш.

Лида бшкэ шанымыжым попэн пьтэрьшат вэрэшкьжы шьнзы.

Лида шайышмыжы гач, Лида вьлэц Макси сьнзэжымьат бш карангы. Ик изи мытык жэпэшток, изижы годшы гьц тагачы кэчэ йьктэашым цилэ ашьндэрьш.

Макси толмыжы годшэн, ньл кэчэштэ Лидам кок ганэ вэлэ ужын. Икганэжы—Лида комсомол йэчэжы погынымаш гьц толшылажы, Макси толмы вэс кэчэш вэш ливьт. Вэс ганэ—тагачы, колхозныквлэн погынымашышты.

Тотшыжым ашьндэрэн мьмьжы сьмьнь, Макси Лидам шьрэрэжы анжаш тынгалы. Тагачы, колхозныквлэн погынымаш пьтэрьжы, вэш ливьт.

Максин Лида вьлкэ анжымыжым Пантыат цаклыш, йангэшьжы лэч тылымок шьральэвь. Ошэм кэш. Максим йьрэн шумылаок тьрэмь анжал шьндыш...

Икиаш удэмаш планым йарыктымыкы, Катэ Йогор Пашан Кируклан шамакым пуш.

Пашан Кирук Панты сага цилэ пашажымск тымэньы. Кирук сьмьрьк ылэш гынбат, марывлэ шамакшым чьттэ колыштыт. Кызыт йактэ Кирукын шанымашдон ровотаймашты нымат самын лэктэат, колхоз ливьт годшэн кэрэк магань пашаштат Кирук со анзылны. Сэдьндон вэт Кирукым колхоз видэмьн чьлэнэш айьрэн, хозайства видэмь пашаштэ вуйлалтышэш бштэньт. Лачокшымат, Кирук статьан цилэ пашажок куштылгын, ашындалат бшталт мь.

Кызыт тэвэ Кирук шайышташ тынгалыат, марывлэ чьтэ пыт колыштыт. Кирук уты-ситым ак попы, тыри-тури туамбал бштэн ак шу, цилэлан ашы ливьт маньн, ровотайа. Нужда тымдэн бшкэла. Атьагыц луаткок иаш шагал кодмыкы, цилэок тымэньаш чучэш ач.

Марывлэ анзылан шагалыат:

— Мьнь шуку ам попы. Ма кэрэжым вэлэ кэлэсэм—манэш.—Ма улы колхоз йишнадон ик пашажы лэктэын шагалмыкына, пашанам ашындалэн бштэн ана кэрдт. Тьды гьц утыжы, эчэ иканэ—иктэланэ аьтэрьтэ-

ләш вәлә тынгалына. Сәдһиндон тәвә, пәшәлән йарал ма улы әдәмвләнәм ныл цуцаәщ пайылаш кәләш. Цилә кого пәшә йбдә ик бригады лижы. Цилән бшкә пәшәштһм пәлбштһ.

— Шамак толшы: Кыралаш, шираш дә үдәш ик цуца лиәш. Ти цуца вуйлалташ Йогорым шагалтәнә..

Ти шамакәш Кәтә Йогор тамам кәләсһнәжы ылы дә Пантһи цәрбш.

— Кидәшбжы пумага лиәш. Ку кынары ровотайән цилә сираш тынгаләш. Мол пәшәвләәшәт тәнәләок бшштһмб лиәш. Кү магань пәшәшкы колтһмы лиәш, списокшштһ анжыктымы. Списокым Татһук вара лыдын пуа. Кү пәшәм ак йарыкты, тһдһ Пантһилән кәләсыжы. — Попән пбтәрбшбм манһат, Пантһи дон Макси лошкы шһнзб.

Марывлә саслаш тынгаләвб:

— Татһук! Лыдын пу! Кү кышкы?

— Күлән магань пәшә пумы?

— Пәлбшәш, магань пәшә?—манһт.

Кирук ти йукәш, Йогор гбц йадтәок кһнһбл шагалһт:

— Вара, ма лин колтышта, әл шбргәш йамын кәштә? Лач пазарыштышылаок үрләш тынгал шһндһштәш. Толкыдонок лиәш вәт. Мам вара саслымыла?—Татһук докыла сәрнәлһт: —Татһук, лыдын пуай, йәнгбштһм латнанһдарай—манһн, Татһуклан лыдаш шүдбш.

Татһук, шкап гбц списокым лыктыат, вәрәшбжок сәрнәл шагалын лыдын пуш.

Погынымаш пбтбш.

Марывлә шәләнәш тынгалмбкы, Пантһи вәржы гбц тәрвәнән кһнһбл шагалһт:

— Кирук, Макси, Лида, Павыл дә Татһук изишәш кодылдада, изи совәшанһым бштәлтәш кәләш—манһн кәләсһш...

Марывлә ләктһн кәмбкы Пантһи совәщанһым пачы.

Совәщанһышты анжышәшлык пәшәштһм бштән пбтәрбмәшәшбштһ вады лин колтыш. Пбц йыд лимәшкыжы пәшәштһм пбтәрәвб гһнһәт, икәнә-иктһштһн шайам колышт шһнзәвб.

Пантһи бшкә кашмыжым попыш.

Мам вара! Тоцһнжы ләктһн кәмбжы годшән шуку ужын каштын бшкәлә.

Сәк пбтәрлиок кычән кашташ чучын.

Вара кытә кытәш пырән.

Кытә кытәмәштһ вырсыкаләнбт молһат, шыжы йактә кытәш пырән гһнһәт, кытән шоктыдәок шылын.

Әчә кычән каштын.

Халашкы попазымыкыжы шпанавлә полкышкы чучын. Тбштһжы әдәм гбц әртән ылын:

Шолыштын...

Алталән каштын...

Пуры әдәмлән йарыдымы пәшәвләм бштән каштын.

Вара, прәнә пилыш заводышкы вәрәштмбкыжы ижы, латнанһн. Тиштһжәт әчә кынам-тинәм мам-шон тбкәлбкәлән.

— Кынам мбшккыр тәмәш, тһнәм цилә улы, кынам шужыш пирб гһнһы вуснән шһнзәт—кышты мам кырбн, шолышт нәләш лиәш, тбдбм вәлә шанән, оролән каштат... Блбмәш тамаланат тымда—манһн, Пантһи шайажым пбтәрбш.

Лачокымат тәнә. Пантһилә шанһшы әдәмлән, блбмәш „йбрәлтһмбм“ вәлә вычымыла. Кбзбтәт тәвә, Пантһи бшләнжы-корным вктәрән колтышашланән колхоз пәшәм пыт бштә.

Пбцкәмбш. Татһук дон Лида кудывичы окһна доран шһнзбнбтәт, бшкә дурәшбштһ пбжгән шһнзәт.

Нинб гбц палнырак Кирук комдык пырән вазын. Шәэ Павыл цитәркәжы пжкыктәш спичкәм ыдырал колтымыкы ик мәгәләш соты лин колтыш.

Макси стәл вуйышты шһнзә. Спичкә тыл соты лин колтымыкы, Лида вблкы анжал колтыш. Лидажәт Макси анжалмы турәш анжал шһндбш—коктынат йбрәлтән колтәвб.

Кирук комдык кимәшбжы гбц кһнһбләт:

— Тиштһ шһнзән кын укә, әлдәк амалаш кәнә!—манһн, үжәш тынгалб.

Мольвләжәт:

— Лачок, йыд шуку лин вәт! Кәшәш!

— Иргодым пәшә выча вәт, кәтә ак ли!—манһн, вәрбштһ гбц тәрвәнәш тынгаләвб.

Пантһи колхоз видәм пбртбштәк

Ылаят, пишок ак вайшкы, йаьвлэ тар-
ванаш тьнг'алмькы:

— Эчэ изиш шьинзэмада, кышкы
вара вайшкэда?!—манын шьинзэктьинэ-
жы.

— Кэаш кэлэш!...

— Каналтышаш...

— Айдатэ кэнэ!— маныны, сас-
лэн-саслэн, цилэн лэктэв'.

Лидан токыжы кэаш мьндьйрракэ
—ул вуйышкы кэмьйлаят, Татьукым
ужэш.

— Пэл корны йактэрэк хыгь нанг-
эн кодай—манэш:

Татьукшы тьшакэн:

— Мьиньбьм бьшкьимэбьм тэгү нанг-
эа... Тэвэш, Максим ужьимэ, ик кор-
ны донок молы торэш ольица йактэ
кэдэш... Макси докы сарнальят—нанг-
эмэ!—маньы.

Пантылэн Татьукын шайа бьш йа-
ры.

— Аь йалэт укэ, нангэмэ!—манын
шыжаржым шьидэшкьышьяла пэлэштьш.

Макси, Лида докы ашкэд мишят,
ик йукэт—кок йукэт, Лидам шала-
хай кидшья гьйц нальят, коктын ул-
кьйла ашкэдэвья. Колхоз пьрт дорыц
иктэ коклы вочыкым айырлымыкыш-
ты, май йыдын пышкыды, сэмьйрйк
сирэм пыш дон пышланышы пьцкэ-
мьшьяжья, нэлбьн колтымылаок Мак-
си дон Лидам лэвэд шьиндьяш.

Панты тидьм ужмыкыжы бьшкэ
дурэшьяжья:

— «Вотык да! Тан манок. Тидья
тан агыл, сволоч ылэш... Анжыктэм
мьинь тьлат... Лидажат вэсы... Пьл-
дьяви...»--манын, когыньяштымат выр-
сэн шуш.

Лидам токыжы ьжатэн нангэмья го-
дым, Лидалан бьшкьимжын, ордьжтья
—Угарманышты да Москвашты каш-
мыжы гишан Макси шуку попыш.

Солажы гьйц лу и пэрви лэктьин
кэмькьыжья, тамамат тидья ужын каш-
тын. Изижья годымок пиш тымэньнэ-
жья ылынат, тоцынжы лэктьин кэмь-
кья, молым тумайыда, тымэньаш вэлэ
лач пыток пижьн. Пыт тымэньбьн.

Качтэ шьинзэн, вьргэмдэ каштын
молы гьиньят, Пантыла шпанавля
покышкы кэтэ. Алталаш, шольшташ
тымэньтэ. Бьшкэ вуйжым бьшкэ кит-
ьяьидонок пукшэн лыктын.

Тэнэ попымыжы лошты, пэрви то-
ныжы бьлбьмь гишан аштальтш.

Шайа гьйц шайа. Бьдьяр—млойэц
лошты шуку шайа улы вэт. Макси
дон Лиданат ти вады шуку шайа ли.

Лидавлэн капка анзыкы шоэват,
капка анзылнышы изи скамьяэш кок-
тынат шьинзэвья. Макси анзыкыла
бьлбьмаш гишан попаш тьнг'альья.

— Лида,—манэш.—Мьин тьинь гьй-
цэт ик шайам йадаш сьрэм, кэлэсэт
вэл, агыт вэл?! Бьшкэжья Лидан кид-
шьям кычыш.

Лидажым тьшакэн:

— Мам йаднэт—йадыма,—манэш.

Макси алашты шуку бьлэнат, ша-
нымашыжым шекляндьэок попэн пуш.

— Мьиньбьн йадмашэм кого, шанал-
тыдэ попаш ак ли—манэш. Вара
Лида докыла цилэ каншья донок сар-
нал шьинзэ дэ:—Ик вуйа курымок
бьлэш ак ли... Тьотьямат мыжыран-
ын, атьямат мыжыранын. Бьндэ мь-
лэнэмат мыжырангаш цэрот шот. Тэ-
вэ ти паша—кого паша ылэш, тидьм
ньимат шаналтыдэ, шайкы, анзыкы
анжалэ бьшташ куштылгы агыл. Тэ-
вэ, тидьм цилэ шанэн мишьямат, ик-
тым пыток йарыктышым...

Лида тэ ынгыленок, тэ йори:

— Макси, мам попэт?—манын йа-
ды да, Максин кид гьйц кидшьям
шывшыл нальья. Бьшкьимжын цьйрэжья
тылла йылаш тьнг'альья.

Лида кидшьям шывшыл нальмькья
Макси кидшьям Лидан пулыш вьлкья
пиштьяш да тьнг'алмья шайажым ка-
шарташ манын, эчэ попаш тьнг'альья.

— Мьинь—манэш—бьдьяр нальаш сь-
рэм. Кум нальаш сьрэм, палбьмэшкэт
амат кэлэсы... Палья...

— Мьинь тьиньбьн ьшэдбьм кышэц
палэм вара?! Кум нальаш сьрэт, наль-
мькэт палэм... Нальмья, палэмат ва-
ра кэлэсэм—манын, Лида Максин
йадмашэшьяжья йьйрэн кэлэсэн пуш.

Лида Максин шанымашыжым ца-
кыш. Макси кэлэсыдэок бьндэ палэ.
Сэдьиндонат вэт, йыд пьля лин гьй-
нвят, Максин шайажым колмэшкья
токыжат пырымыжы ак шо. Кыцэ ва-
ра шоэш? Лидалан, аньят, ти шамак-
шы лывьйггаш тьнг'алшья пэлэдышлян
вьд кэлмьялаок, пиш кэрал ылэш.
Кэлэш йа, пишок кэлэш. Сандаьк
вьлншья ма бьлэш йанган улы, ци-
лянок мыжырангыт.

Макси Лидан шамакэш нымат кэлэсэн бш мышты. Лидам кок кидшб донат элтэлэн шбндбшят:

— Лида, мбнь тбньбм йаратэм... нэлэш сбрэм... Мблэм кэйэт-агыт? Мам кэлэсэт?... Шаналтал да... кэлэсб... — маньы да Лидам бшкэ сагажы гбц колталтыш.

Лида ти шамакым колыат, тама лин колтыш. Йангжб тврвнбмб пардон: — Ам бнбнб, алталэт! — маньы.

Макси Лидан тыргыжланымыжым цаклышат, бшкэ сбрбмбжбм бнбнддраш тбнгальб:

— Мбнь тэгэнь шамаквлэм такэш ам попы. Кыцэ вара попымыла? Ма, изи ылам машанэт гбцэ? Шамакым такэш пуаш ак ли. Нэлэш сбрэнэм бшлэнэтат кэлэсэнэм гбнь, тидб мбньбн цэштэм ылэш... Бнбнб Лида, бнбнб! Шамакэм такэш агыл... Мбнь шанымэм дон, коктын икврэш лин гбнь, йажон блэш тбнгальбн... Ат бнбнб гбнь, кэрэк, бшкэ пэлэт — манын попэн пуш.

Лида Максин шайам колышты-колыштат йал бвлкбжб кбньбл шагальб. Капка кблбм кычыш.

Пбцкэмбштб Максим анжыш-анжышат:

— Алталэт вэт Макси! Ат нэл. Колытинбрб тымэнь каштынат да мнмэм солашты ббшбвлэм нэлэт... Зорайынэтат, „нэлэм“ манын пыток бнбнддрбнэт. Ам бнбнб — маньы. „Нэлэм“ манмы шамакым бшбндрэн колтышат, вуйышкыжы Пантыи пырэн кэш.

Лида шайыштмы лошты Макси йал бвлкбжб кбньблб да Лида докы лишблэмб. Ик маньары йук лыктэок шалгэвб.

Вара Макси:

— Кэлэсбшашлык шамакэдбм ббчэм, кэлэсэт-агыт?

Лида капка столмы сага вуйжым цикэн шагальат, йукымат ак лык, тамам тумайа. Макси попымы шайамат бш колвэк.

Макси эчэ йады.

Максин вэс пачаш йадмашбшбжб Лида бшкэ шанымыжым кэлэсбш бштбш. Тэгү колышт шалгышы улы машанэн тама пиш ольэн:

— Ат алталы гбнь... Икврэш лина... Алталэт гбнь, бшкэ пэлэт... — маньат, токыжы пыраш тбнгальб.

Макси ти шамаквлэш тамам кэлэсбнэжб ылы да, кэлэсбмб вбрэш Лидэм элтэлэн шындышат, шывшал колтыш.

Шывшалмашэш Лида шбдэшкэн колтыш.

Лидан шбдэшкбмжбм Макси бш цаклы, тбдбм колталтышат:

— Шамакэтлэн бнбнэм, шукэш агыл, икврэш лина!... Ну, бндэ амалашат вэрэмэ... Аптанвлээт мыраш тбнгальбт вэкат... Кэш кэлэш — манын, Лидам саганжы элтэлэн шбндэн кидшбм кычышат, „цэвр“ манын Лидам колталтыш.

Лида Максин кидшбм улы силажыдон манмы гань, кормэштэн шбндбшят, тамам кэлэсбнэжб ылы да, нымагань шамакымат бш мо. Вывор сбрнэл кэшат, капкажым пачын токыжы пырэн кэш.

Лида пырэн кэмбкб, Макси капка анзылыни изиш шалгалальат, Лидалан шайыштмы шайажым, Лиданжым, шанэн-шанэн кбшкблб ашкэдб.

Йыд пиш тыр. Ныгыштакэнат, ныма йукат укэ. Пбцкэмбш йыдын вольашты каштшы изи мардэж вэлэ, токо пэчкбшб, изи, сэмббрбк бблштбшвлэм пушангб вуйвлштб выж-ж-ж тврвэтэлэш. Бшкэ сэмэшбжб тидэт йажо музыкат, таманьярат колыштмы шозш.

Макси топлоток солаштыжы ак бблб. Тэвэ, бндэ кок тблзб нбрб кок сэльсовэтбн солавлэ йбдэ, колхозвлэ йбдэ ровотайэн каштэш. — Тымэньмбжбм колхозышты шалгышы марывлэ лошкы шбрбнэжб...

Икганэ, Кого-корны сола совет йблбштбш Нэр-бвлвэл солашты вврлыкым формальиндон мышмы годым, тамалан аньат, Лидажы бшбшкбжб вазы. Макси вады вэкблб токыжы кэш ли.

Нэр-бвлвэл сола гбц Кбкшб-сбрбшкб шбм уштыш. Кбкшб-сбр солашкы миэн шомыжы годым, бшкэ колхозшын ик иаш ныржым анжэн сбрнбш. Вара Пантыивлэн пичб вашт торок солашкы пырш.

Пантыивлэн сарай кутанышкы шомыкыжы, мыгы-мыгы йукым колыат, шагалал колтыш. Колышты-колыштыат, йангжб шэлбнок кэш.

Мам вара?! Пантыивлэн сарай бб-

вэлнй Панты дон Лида шайышт шын-
зят ылын.

Лидаэт Максин йаратымашыжым
Пантын йарытымаш дон вашталтэн
колтэн.

Макси, колышт шалгымыжы годым,
тэвэ мам колы:

—« Лида, мбнь тыньбим тагынам-
шэн йадаш шанэн каштам дә, со олак-
рак вәрәш вәшлин ам кәрдт. Мам
кәләсәт вәл?... Мбнь тыньбим нәләш
сөрәм—кәт—агыт?...»

—« Аньәт! Мам бштәшәш вәл?...
Тәнә тымәнәш кәаш сөрәм ылнәжы,
дә кән шоктәм, тә укә»

—« Тиды эчә йажо. Коктын иквә-
рәш лимыкына, тымәнәш тынгәлбәна.
Мбньбнәт тымәнәмб и тынгәлмәшәш
отпускәм пйтә. Вот иквәрәш кәмбкы-
на эчә йажо лиәш...»

—«Иквәрәш манат? Тыньжы ты-
мәнбнәт вәт, иквәрәш тымәнә ана
кәрдт вәт?!»

—«Ик курсышток агыл гыньәт, ик
халашты лinä...»

—«Тынгә гынь йажоат, мытыкәш ат
коды гынь, йара?»

—«Йаратымәм, пырцыкәм, Лидуш-
эм, колы мытыкәш кодәм? Йаратәм
вәт! Иквәрәш лимыкынажы...»

Шывшалмы йук « цоп » шоктән
колтышат, Макси бшкә турәшбжы
Панты дон Лида вбкы чоттә когон
шбдәшкән колтыш. Сарай лб-
вәц Пантивлә докы пырышашлыкык,
сарай капкашкылә шбвәл колтән тб-
рынь анжальәт, анпчы вуйышкыла
мбнгәш ашкәдб.

Ашкәдмбжы годым, йал пындаш-
тышы мұландбжымәт бш цаклы. Чот-
тә когон, йангжы вәшт шбдәшкән
шбнзбн. Шывшалмы йукым колмы-
жы годшән, Панты дон Лида вблкы,
вбржы когонок укшбш. Тиләц-аньәш
Панты, бньәнбм тәнгжыгбц карагы...

III.

Кәчы эртымы йбдә „Труд“ колхо-
зышты прамой винбшы пәшәок пыж-
лаш тынгәльб.

Панты тупынь бштәш тынгәлмб-
жы дон, колхозныквлә лошты шб-
дбм лыкташ тынгәльб. Макси топлот
өрдбж солавләштб каштәшәт, тупынь-
әш дә йори самыньвлә бштбмәшбм
төрлән миән ак кәрдт. Пашан Киру-
кым прамой, кәрәл пәшә бштбмәш-

әшок, марыжы-вәтбжы йәтләш тынгә-
львбб. Ик кәчәт сорәдәлтә ак эртб.
Колхозныквлә лошты топлот йук.

Ныр вблвәл пәшән кбрмә вәрәмә-
—цилә халык ыржам тбрәдбт. Кол-
хозныквлән имәштб үдбмб ыржаш-
ты иквәрәш агыл гыньәт, иквәрәш
тбрәдәш дә йодак стәтыән пайылаш
попат. Кыдыжы эчә бшкә аңәштбм
тбрәдбтәт, тбрәдмб кылтәштбм йы-
дым «шолышт» кандән тайән шбндәт.

Колхозын тәнгә лиәш тынгәлмбжы
кулаквләлән, кулак мырызывләлән йон.
Колхозныквлә лоштышы йукшы тб-
нәрб агыл, кынары тәвә ти тышман-
вләәт лыгат. Мам попышы укә?!

Колхоз шәләнбмбм пишок вычат.
Йон бшкәләш. Колхоз шәләнән кә-
мбкы вольә лиәш.

Ыржам тбрәд пбтәрбмбкы, ыржа
вырлыкым бштбмб годым, Панты
дон Кирук лошты, колхозышты мб-
нгәш-аньәш пәшә кәмб гишән шайа
ләктб.

Кирук пуалтымы кышыл арам мә-
шәкбшкы оптән шалгымы годым, Па-
нты миән шагалыш. Кирук оптән шб-
ндбмб ыржа мәшәкбм йалыштән пб-
тәрбмбжы охыр мәшәкбм кычы-
шат, Пантивлә:

—Лотокым нәлбмә, ик мәшәкбм
опталталына! Анжәмә, шукат агыл вәт,
вырлыкна бштәлтөк миә—манын, кә-
ләсбш.

Пантыжы тбшәкән Кирукым тб-
рбнбрәк анжаләт:

—Мбнь ам йәрсб... Анжалаш вә-
лә пырышым... Канцәльәрбшкы кәаш
кәләш... Тбвәш, сбгбрәлбмә иктә-
жым—манын, кылтә шимб машинә
доны шалгышы марывлә докыла кид-
шбдон анжыктыш.

Кирук ти шайәш лач каржангыла-
ок Панты тәрвән пижын шбнзб.
Пижтәжәт акли. Тбдбн сбржбм Ки-
рук йажон пәлән шон бшкәлә. Пач
вәкблә колхоз пәшәштб Пантын нб-
магань пәшәжәт ак кай, тамалан ань-
әт пыйхән вәлә каштәш.

Кызыгәт тәвә, Кирук ровотайаш
сбгбрәлмбкы, Панты бшкә турәшб-
жы:

« Ровотайәмә, ровота ородым йара-
та вәт » манын, шаналтыш.

Кирук охыр мәшәкбм кбчән шагал-
мыкыжы, иктә кок-кым минут нәрб
йук лыктәок шалгыш. Вара Панты

тупыньларак пашавлам бштэбкэлым-
бжым ашбндэрэн мишат,—Пантылан
пачкатарак кэлэсэн пуш:

—Йалжы ма, пи ылыт гыцэ?! Шо-
шым тэнэ ат попы ылыш, кызытшы
ма лият вара?! Ровотайымла гынь,
цилан ровотайаш кэлэш... Марывлаат
тынбым амжэн паша гыц укшаш ты-
нгалынйт... «Вуйлалтышынажы нэржы-
мат ак кайыкты да, маланнажы тёр-
гачок кэлэш ма?!» маныт. Тэнэ бш-
ташбжы йал гыц изиш шэкланалашат
йара,—маньы.

Панты, кэаш сэрналшок, Кирук
докыла ыр-вор вэлэ сэрнал шагаль-
ат, рушла:

—Ти меня не учи! Молокосос! Знаем,
что делаем! Без сопливых обойдетя!
—манын, Кирукым цактэрынэжы
ылыы.

Кирукат пишок лүдшы агылат, Пан-
тыи ваштарэш ма кэлэсышашлыкшым
цила пачкыш. Кирук „пачкымыжы“
годым, марывла когынышты йёр
погыненэ шагальэвы. Кирукын шайа-
ажым колытат, Пантылан цаклыкты-
дэ, сэнзаштым пыть-пытэ нинё Кирук-
клан кымалталыт.—Кируклан Панты-
им йажоракын „ёрзэлэш“ шүдэт.

Макси Пантивлан сарай лывалны
Лидан шайажым колмыжы тодшэн,
Лида вёлкы шёйдэшкэнат, кышак
гыньат, ужмыкыжы Лидан ырсаш,
йатлаш тумайэн пиштэн. Ёшкэ турэ-
шыжы Лидам ашбндэрымёкыжы:

—« Ти кок тёрэн кызылан кок
вэлжы донат йёчкэдэш ирыкым ам
пу. Соикток иктэжы тёржым ёшкэ-
мдэм»—манын шана.

Когарнеан халашкы, Райкомышкы
толмыкыжы, Макси Лидам Комсомол
комитёт анзылан вэш ли.

Лида, Максим ужмыкы, сусун йё-
рэлтэн Макси докы ашкэд миш. Ки-
дём кычыш.

Максиат, Лидам ужат, сусуэм-
мёлэ кайы.

Токушты коктын иквэрэш кэаш
лиэвы. Максижы:

—Анзыцырак пашадём пётэрэт
гын, кого кывэр вуйшты, мбыным
вычалок— манын, Лидалан кэлэсыш.

Кэбывал кым цаш эртымёкы, ко-
го кывэр вуйэш, Макси дон Лида
вэш лиэват токуштыла ашкэдэвы

Макси дон Лида иквэрэш лимёк-
бштё, иёркына лэкмэшкы йук лык-
тэок ашкэдэвы. Вара Йёркынам лэ-
ктын шомыкы, Макси Лида вёлкы
анжалыт.

— Вара, тонна кыцэ ёлыкёлэдэ?
Колхоз пашадэ молы кыцэ кэкэла
вара?—манын Лида гыц йады.

— Кэашбжы кэ да, хударакын кэа.
Марывла Пантым ырсыкалэш тын-
галынйт, «Ак ровотайы» манын ёшкэ
лоштышты попат. Кызытшы ныма
пашанат пачэш кодтэ...—манын Ли-
дажы кэлэсыш.

— Пантыжым малын йатлыкёлэт,
лачок худан ровотайа кыцэ?

— Аньат! Мбынь ам палы, манын
Лида палыдёмла кэлэсыш.

— Кольи ат палы? Пантыжы дон
коктын ик шүмбён ёлэдэбш!

Лида ти шамакэш йакшаргэн кэш
вэк. Тамам кэлэсышаш, акат палы.
Изиш лиат:

— Мыскылатёш! Панты дон когы-
нына лошты нымат укэ. Ёшкэ шамак-
этшым мондэнат ма?—манын, Панты
дон пурын ёлымаштым Макси ак
палы машанэн Лида кэлэсэн пуш.

Максижы йёрэлтёшат:

— Мбынь ёшкэ шамакёмым ныгы-
намат ам монды, тынь вэлэ йёлэрэк
мондэт. Мбынёлэм попымы шамакэ-
дём тынь тагынамок мондэнат. Бнде
ижы ты шамакым ашбндэрэшат укэ.
Кок тёрэн кызы ылатыш. Пантымат,
мбынёмат пёчкэдёнёт. Пантивлан
сарай лывалны Пантылан попымы
шамакэвлэм ашбндэрэт вара? «Тэ-
нэ гынь—йажоат, мытыкэш ат коды
гынь, йара» маныцшыш. Мытыкэш ак
коды сай, коктын иквэрэш тымёнэш
кэаш моло сёрыштэш... Иквэрэш лиэш
сёрыштэш! Мол ситёдёмашэш кок-
тын «цон» вэлэ мырыш, шывшал
шбндыштёбш. Ёшкэ вуйэт йёр ша-
налалок, вара ижы мбынён шамак-
влэм ашбндэры—манын, Лидалан
шайышт пуш.

Лида хымац ганьок йакшаргэн кэш
Максин шайажы Лидан алталымыжым
ирэ вёдышкы лыкты. Лида Макс
ваштарэш ныма йукумат ёш лык.
Шым сатын шавыр кышанжы гыц,
нэр ёштёлымё ош савыцым лыктат,
сэнзавёдышым ёштёлыы.

Таманьар вэрэмэ, коктын йук лык-
тэок ашкэдэвы. Йуански кырыкым

эртбимбикшты, араваэшкывлә эртәш тингальэвы. Алыкшты ышкавлә, тунавлә, шарыквлә каштыт. Роколма пичбвлә воктән кышты-тишты ошын — ошын ыдырәмәшвлә кайыкалат. Цилән бшкә пәшәштүм бштәт. Макси дон Лида, тумайән-тумайән, ик йук лыктәок ашкәдыт. Икәнә-иктбштын сынзашты төрөк бнжб анжы, анжалтыш дон вәш лимблә бнжб ли манын тама, Лида изиш пачәш кодылдалын.

Тәнә ик мазары ашкәдмбикшты, Макси бш цбты, эчә Лида гыц мамшон йадышташ тингальб.

Максин йадмәшбжб Лида кышак-тишәк пәләштәләш. Тамам когон тумайә дә Максин кыды шайажым ак кол—вәс пачаш йадәш.

Кәчб валаш тингальмбкб, солашкышты лишбләмәвы. Солаштышы дүшәнбб вуйвлә кайаш тингальмбкб, Макси эчә ләшәнбш шайажым тингальб.

— Биньәнбмәшәмбм бнъяндәрэн шбц кәрд. Бндә тидб гишән попашат укә. Тәнә кышкы, вара тымәнбш кәт?—манын, Лида гыц йады.

Лидажы:

—Тымәнбш кәш сөрәмәт, тамалин шокта. Тонна атьәмвлә бнәштб колтәп. Атьәмжб эчә-эчә, авәм пытшок бнәжб колты,—маньы.

—Тымәнбш кәләш. Пыток кәш цацы. Тымәнбш тингальмбкәт, изиш ышәт молы вашталтәш, ббмбшбм пәләш тингәләт. Тидб гыц пасна, мары ыдырәмәш логыц тымәншбвлә пиш чбды: Солаштынажы эчә тымәншб ыдырәмәш иктәт укә—манын, Макси тымдылма попыш.

Тымәнбш кәмб гишән попән-попән, солашкышты пырымы, торәш олицәшкб шөэвб. Солашкы пырымышты годым, күшбл вуй гыцлә Кирук валымым ужәвб. Макси Кирукым ужыат:

— Кирук, вычалыма!—манын, сбгбрәльб.

Кирук Максим ужын колтышат, төрок Макси докыла, ваштарәш ашкәт миш.

Макси дон Кирук шагал кодәвб. Лида, нбнбгыц айырышат, токыжыла ашкәдыт. Колхоз видәм пөрт докы шомыкыжы Пантьим ужы...

IV.

Шож тбрәд пбтарбмбкб, колхозныквлә погыналын колхоз пәшә гишән кәнгәшәвб. Максиәт тишкб вәрәштб.

Колхозныквлә циләнок погындылбт гынәт, ти кәнгәшбмәштб кыдытидбләнжб йажон тбкнбш.

Шуку марыжок Пантьим йәтләт.

Пашан Кирук колхозын ббмбшбжбм пишок йажон пәләәт, шайышташ тингальмбкыжб шуку самыньвләм, тупыньшвләм вблкб лыкты. Кыдыжым худа пәшә гишән пәләштбш, кыдыжым лач пыток вырсыш.

Шошым пәшә гыц шбжб пәшә йактә кыцә пәшә кәкәлән, кү кыцә тормыжлаш цацән, погынышы марывләлән цилә анжыктыш.

План тәмән шоктымышты гишәнәт бш монды. Шошымшы пбтарлиш погынымашты йарыктымы планышты 87% вәлә тәмән шокталтын.

— Анзыкылат пәшәнәм тәнә пәләк-турәк бштбкәләнә гынб, мәнмәм иктәт ак хываләп, шамак сәрәлтбш йбдә «йалахай пивләәш» «йәмдб логәрвләәш» лбмдәш тингальбт—манын, шамакшым пбтарбш.

Колхозлан шүмбн ылшывлә, колхоз пәшәм виәндәш кбрәдәлшбвлә, бшкбмбшгын шайаштышты циләнок Кирук вәкблә попәвб. Нинәт бшкә пәлбмбштбм йәллән пәлдбртәвб.

— Пәләк-турәк ровотайән колхоз пәшәнә ак ашны—маныт.

Пантьи пумагавләжбм лыктын пиштән, шәршотым нәлбн тамам шотлыш-шотлышат, изи лаштык пумагәш сирәлтбш. Марывлән шайа тынланаш тингальмбкб, изи лаштык пумагажым кычышат, йәл вблкбжб шагальы.

—Марывлә!—манәш.—Йара, колхоз пәшәнән самыньвләжбм төрләш лиәш. Тидб кого пәшә агыл. Лачок, тәнә пбтарли молы ровотайәнәәт, самыньвлә литә ак кәрдтәп. Сдәльшинбм молы пәшәшкбнә пыртыдәлнә, пәшә кәчб шотымат йажон видән мимәш укә ылын. Поспәйәнжәт кәрдтәлә бшкәләш—мбнб бшкәтәмок ровотайәнәм, цилә пумага пәшәм видәнәм Йара, тидбм цилә анзыкыла төрләнә. Бндә тәвә мам тагачок бштән колташ кәләш: 1-ш октявр шөәш. Машина нәлмб тәрвләнәм түләш кәләш. Мбнб

тэвэ кызыт шотлэн шынзышыма, 1700 тэнэ нэрй долгына улы. Тидым цилэ тўлэн колташ улы оксана изиш ак ситйрэк. 1400 тэнэна вэлэ улы. Ти улыжым кызыток нангэн, пуэн кодаш кэлэш—манын, марывлалэн попэн пуш.

Марывлэжй:

— Пушашлыкшым пуаш кэлэш!

— Кэрэк-кышкэвэ шывшат гыньят, соикток пумыла,—маныт.

Халашкы окса нангэш Пантылэн шүдэвй.

— Тынь палэт, нангэн пуэн кодэт. Кынары ак ситйжым изиш вычалыт сэй? Тиунэшок оксана лиэш, пуэн колтэнэ,—маныт.

Халашкы кэмй пэрвишкэчын, Панты Татюкшы дон Лидам токыжы шүдэн колтыш. Ышкэжй, ма кэлэш, цилэ йамдйлэн шынден, иргодым ирок имным кыцкэн, халашкы кэмй вирдон торыцынжы лэктын вэлэ кэаш.

Ышыштыжы Күкшй сирйштй агыл, тагыштакэн, кого халашты ылэш. Окса шуку, „йаратымы“ бидйрат саган улы. Кйдэж покшалны шынзышы стөл вйлнй арэкаят, сыраатулы. Кэк шйшэр вэлэ укэ.

Тумайэн шынзышымй лоштыжок, Татюк дон Лида пырэн шагальэвй.

Панты Ышкэ ватыжй гыц йадмылаок Лида гыц:

— Вара, хэдырэтшым молы йамдйлэнэт? Иргодым кэаш кэлэш вэт. Пумагаэвлэштй молы йамды?—манын, пачкатан пэлэштэн йады.

Лидажы тйшакэн:

— Мбйньн цилэ йамды. Намалмыла дэ кэмйлэ вэлэ—манын кэлэсбш.

— Ну, бйньэ, ти вадны ма йамдылымэдым цилэ намал тол. Вара, ирок пйцкэмйшрэкйнок лэктын кэаш кэлэш. Татюк нангэн кода. Ирирэк миэн шонаат, пырохотым йэрэнэ—манын вэржй гыц тэрвэнышат, амаса докыла ашкэт кэш.

Лидаат Панты паштэк тэрвэнышылэок, вэржй гыц тэрвэныш. Панты мбйнэш шынзышымй вэржй докы кэмй годым, Лида Пантылэн:

— Йара, бйньэ. Ма йамдылымэмбй, мбйнь вараарак намал толам—маньы дэ Панты вйлкй анжалват, тугй лэктын кэш.

Лида паштэк Пантыят лэктй.

Коктын Ышкэ лоштышты ма кэрэлым попалталэвэт, Панты колхоз видэм пёртйшккй кэш. Лида токыжы.

Панты кок кэчбштй толаш сөрэнэт, нбйл кэчат эртэн кэш—со ак тол. Колхоз пашам вйктэрэш кэлэш ылнэжй дэ тамам бштймйлэ, вуйалтышы укэ. Панты кэмйжй годым иктйлэнэт нымат кэлэсбидэ. Кэлэсэн кодэн ылгэчат, иктэжй вйктэрбнэштй ылнэжй, иктйлэнэт кэлэсбидэят, пиш срокан пашавлэят кужышкы шышылатыт.

Панты алашкы, кэмйлэн арньэ эртымккй, Пашан Кирук колхоз видэмйшккй пырэн, колхоз пумагавлэм анжаш манын, шкап сравачым пыдадон пачы. Кэрэл пумагавлэм оптэн шындымй папкым лыктат, стөл докы кэш. Папкыжым пачын колтымыкыжы сбнзэшбйжй ик пумага лаштык кэрблтй. Кирук, пумага лаштыкым кычэн шагальат, таманьар гэнэ аньят пачаш-пачаш лыды. Вара кычэн шагалмы пумагажым нэлмй вэрйшкыжй мбйнэшок пиштышат, Ышкэ турэшбйжй:

— «Э-э! Йэлаэт тэвэш маханьы.. Пантым вычаш укэ витнй... Колхозныквлэм погалташ кэлэш... Ти пашам тэнгэок кодаш ак ли...»—манын шаналтыш.

Порт гыц лэкмйжй анзыц, тамалан аньят, окньа вашт анжалы. Анжалмыжы сэмбйнок, окньашкы ашкэт мишат, рунэ окньам шйаш тбйнэлы. Олыцэ мычкы Макси вала ылын.

Макси окньа шимй йукум колын колтышат, тэрок колхоз видэм пёртйшккй пырш.

Макси амасамат пачын шоктыдэ, Кирук саслаш тбйнэлы:

— Вот кэлтымаш эдэм, колы тэнгэ бштэт? Кэлэсашбйжй йблмй-кбрэш машанэн тама, йукумат лыктэ. Чорт! Мэ вычэнэ—вычок! Вычэн шоктэт...

Макси нима палбдымэт пырэн шагалынат, сбнзэм вэлэ кэрбкэла. Кирук докы ашкэд миэн, кидышдыш пумага пидышбйжым стөл вйлкй шуэн колтышат:

— Мам вара саслэт? Ма линэт?—манын йады.

— Тэвэш, нэмэ, лыдыма! Вара палэт... Ньэгодный эдэм...—манын Максилэн Панты сирэн кодымы пумагам

кычыктыш. Ёшкэжы чотэ когон Пан-
тым ырса.

Кирук пумы пумага лаштыкым Мак-
си кидышкыжы нэлын лыдаш тын-
гэлы. Ик гэнэ лыдын лэкты да нымат
ёш ыгылы. Эчэ вэс пачаш лыды.

— Вара ма? Кэн гынэ. Кэжыш, эль
Пантыдэ колхоз пашам вicktарэн ана
кэрдт? Эчэ йажоракын паша кэш
тынгалэш. Ужат вара мам сирэн кодэн?
Нэмэ, лыдын анжэмэ!—манын, Макси
Кируклан мбнгэшок Пантын сирё-
маш лаштыкшым кычыктыш.

Кирук Максин китгыц нэлы да йу-
кын лыдын пуш.

Сирёмаш лаштыкштыжы тэвэ мам
сирёмы:

„Халашкы кэмбикэм идэ вычы.
Оксавладэм вэрэн-вэрёшкы пу-
эн кодэмат, ёшкэжы Азанышкы
тымэнбаш кэм. Колхоз пашадэ
мбнэ гишанэм пыжыдэ. Мбнэ
вуйнамат ам ыл. Макси мбнэ
вёлкэм Лида гишан шбдэшкэ-
нэт, мбнэын пашаэмбм самын-
эш лыкнэжы. Мбнэ кэн колты-
мыкэм, пашадэ тёрлэнэ лиэш,
Максидэ йажон ровотайэн мыш-
та, ровотайыжай. Мэнмэн мары-
влалэн шүэт кбрмэшкы ровота-
йт гынбат, соикток йарэн ат
кэрдт.

Максилэн кэлэсыдэ—Лидам
бнжы вычы. Мэ Лида дон Аза-
нышкы мимбкы икварэш лина...
Панты“

Кирук сирмаш лаштыкым лыдын
пбтарёмбкыжы, сирёмаш вёлкы шё-
вэл шбндышат, шуэн колтыш.

Макси Кируклан мбнгэшок нэлэш
шудыш.

— Кэрэл лиэш. Ит шу. Пумага
вуйнамат агыл вэт. Ти пумага мычкы
Пантым кбчэл мон, сөрёмашыжым
(карийрёжым) лышкыдэмдэнэ. Мбн-
дброк ак тбргэштё,—маньы.

Кирукшы колхоз пашалэн лач пыт
шумёнок ылэшат, Пантым ырса:

— Чорту! Кэжы триспотнышкок!
Мэ Панты гыц паснаок ровотайэн
кэрдбнэ. Иргодым погынымашым бш-
тэн, колхоз видэмбм айыраш кэлэш.
Тынэ, Макси, колхоз видэмбм айы-
рымашкы ит кэ,—маньы.

Максикы стёл вёлэн пиштбмё пу-
магажым нэлыт.

— Йара! Иргодым ти пашам эртэ-

рэн колташ кэлэш. Кбзбт айда кэнэ
—маньы да коктынат лэктэвё.

Угарман дон Астбргэн лошты кашт-
шы, почты шывштышы прохот Аза-
нышкы шагалаш пиш кужын саслэн
свистокым пуаш.

Азан пристинэш шагалмыкыжы, чо-
тэ шуку пасажирвлэ Азанышкы лэ-
тэвё.

Ти шуку эдэм лошты, мары бдб-
рэмаш чотэ когон йукшы пургом
видэн лыкты. Пристинбшкы лыктын
шоктымыкыжы, милиционёр нинё
докы ашкэд мишат:

— Следуйте за мной! Ему надо
выспаться!—манын, йукшы эдэмбм кы-
чышат, милицыбё тома докыла видэн
кэш.

Мары бдбрёмашыжы пбтарли вэлэ
кого алашкы миэнэт, тамам бштбмё-
лэ, ак пэлы. Ма улы намалтышыжым
пулыш вёлкыжы пиштбшат, милицыбё
паштэк ашкэды.

Йукшы эдэмжын кого йукшыжок
эртэш тынгалёты тама дэ, сагажы бдб-
рэмаш вэрэш милицыбё ылмым цаклэн
колтышат:

— Вы куда меня ведете?... Отпус-
тите!—манын, милицыбё дон сорэдэ-
мё ганьы саслаш тынгалёты.

Милицыбё кэрэл вэрёшкы шоктыш.
Дэжурный милиционёр докы пы-
рымэшкы, тагыцэ анбат, мары бдб-
рэмаш йукшы эдэмбм он кбшангыц
ма улы пумагажым цилэ лыктын нэ-
лы да милицыбён сбнзэ гыц карангы.

Дэжурный докы пыртымыкы, йук-
шы вёлкы протоколым сирэвё. Йа-
дыштмыжы гоным йукшат:

— Пантелеимон...—маньат, пакыла-
жы нымат кэлэсэн ёш кэрдт.

Мары бдбрёмашэт Лида ылын.
Йукшыжы Панты.

Пантын кбшан гыц лыктын нэлмё
пумагавлэм Лида ёшкэ кбшанбшкы
пиштбшат, йэл кашмы гыц ордыжкы-
рак кэн шбнзё. Пумагавлэм анжаш
тынгалёты.

Мол пумагажым шуку бш анжы,
ик пумагам вэлэ шуку анжыш.

Пумагаштыжы тэнэ сирёмё:

«Госбанклан —850 тэнгэ.

Райсойуслан —275 „

Колхозсойуслан—475 „

Ак ситё —200 „

Ситбдбмашыжым вычыкташ».

Лида ти пумагам лыдмыжы сэмбінь цаглэн колтыш дә, пумажныкышты ылашы оксажым шотлаш тынғальби. Оксажы тбжэм тнғәят укә.

Пантын оксаэм улы манын алталымыжым, ижби йажонок пәлән колтә. Мам бштбшәш? Колхозым йашток мытәкәш шагалтән кодымыла бнжби ли манын, мбнгәш токи толаш лиәш. Пантын тупынбәш бштбмбжби вблкби пиш когон шбдәшкбш. Пантылан ик йук лыктәок, Азан гбц-мбнгәш.

Лида Панты гишән, торыцынышты ләктбн кәмби годшән ма лин, цилә попыш.

— Алашкы мимбкбнә, кым кәчби йун бблбш. Проходышкы шбцмбкбжби Азан йактә бш арлы. Азанышкы мимбкби, пбтбрән шбндәвби. Түлбшәшлык оксажы гбц пәлжби нәрби вәлә кодын... Йара эчә оксажым молы лыктын нәлбн поспәйбшбм—манын шайажым пбтәрбшәт, Кирук анзыкы миән, Пантын пумажныкышым кычыктыш.

Марывлә икәнә-иктбштбм анжаләвәт цилән ик гәнәштби манмы гәнбн:

— Тәхәнбн ылын ыш! манәвбн.

Ти изи мытык жәп лошты „Труд“ колхозышты шуқы вашталтыш лин колтән. Пашан Кирукым колхоз вуйлалтышәш айбрән шбндәнбт. Шәә Павыл сирбшб, Татбук хозайства видбшб. Макси рәвизб бштбшб камис вуйлалтышы.

Ик әрнәә лошты кәрәл кого пәшәвләм —киндби йәмдблбмәшбм, рок-олмам дә молы планымат утыдон тәмән колтәнбт. Колхоз пәшә пыт кәш тнғальби.

(Пақылажы лиәш)

Октябрь 1931 г.

Ик гәнә колхозыштышы актив погынымыкы Панты гишән попән шбнзбмбн годым, Татбук, иктбләнәт кәлсбдәок, окнбам рунә шйәш тбнғальби. Марывлә цилән ольцәшкблә анжал шбндәвби.

— Лида толәш!—маныт.

Лида окнбә шимби йукәш колхоз видәм пбртбшкби пырыш. Пырән шагальат, йакшаргән кәш.

Марывлә йадышташ тнғальәвбн.

— Пантыәтшби вара?

— Малаын мбнгәш толынат?—маныт.

Н. Игнатъев.

Вурсы мардәж.

Ромар. III чәстә
(пақылажы)

I. ТОКЫНА ТОЛЫНАМ.

Вырсы пбтбш. Ләвббрән шбжбм солашкәм толын пырышым. Пәрвбшб годшән циләжок вашталтын. Блбмәш вәлә агыл, солажат, әдәм-вләжәт, сола сагашы когилән карәмәт, вольык колтым отводат,—циләжок вәсби линбт. Әдәмвлән попымыштат, анжылатышыштат тоштыла ак чуч. Кбтык кәпән әвәмәт пушә вәлә изиэмблә чучәш. Пбрт кбргбн, кудвичбнән вашталмыштым попашат укә. Тбрбнб кән колтышы тошты сарай вәрәш бзәм вәсбм стройән, кудвичб ольцә вәлән куды постолым

шбндән. Пбрт кбргбштби гәрманб вырсы годшы картинвлә тышкән шбндбмб. Анзыл лыкыштыш иконвлә шим аңа лаштыквләлә кайыт. Пбрт амасам пырымәм годым, камака вбкби тбурток тбргәштбшб котыят вәк лудалгы ыләш, вәрвишби ганб йакшар коты агыл.

Сук-лыкышты сәдбрә бштблмб ваштыр киә. Стбл вблны—пәл шәр-гиндб, тури сук, санзал әтб.

Пырымәм сэмбнбок:

„Турим качкыныт, тамаш“—манын бшкә дурәшәм шаналтышым.

Бзәм, окнбам пачынат, окнбә вашт ольцәшкблә анжән шбнзә. Цылан гбц әвәм ләктбн шагальы. Ольцәштб, тәгү әнбәт, кбтб гбц толшы шарыквләм поктылыштәш.

Авәм мбнбм ужат, тброк әрдбжбм сәвәл колтыш:

— Ох, Пәтбрәм толәшбш!—маны.

— Толам, толам... Вычэдä вара?—
манам.

Авäm савыц оголжым сьинзäшкьжы
виктälтьш. Павыл бязämжы вьрса.

— Лач ородок ылатыш... Мам ва-
ра мägбьрбьмьлä?—манэш.

Анжэт гьинь, бшкьмьжьинät сьинзä-
жы вьдäгэш. Бшкэät, вуйта öрдьш-
кь анжалмыла, сьинзäвьдшьм йь-
вьрт бшгьл колтыш. Кыцэ вара су-
су ат ли, шукөрдшэн ужтэлына вэт.

— Йä, йьмэдшьм хрэстэмä,—äвäm-
мэт манэш.

Мьинь йукумат шьм лык. Пушты-
рэм кьдаш шушым.

— Ма, ай йьмы гьц кьго линэт?—
манэш.

Шиньэлэм кьдашмы лошток:

— Йангьлэнäm,—маньым дä бш-
кэät ам пälь, тамалын äньät йьрäl-
тэн колтышым.

— Комунисток ат ыл вар, бьньэ?—
маньын äвäm лүдмьлä йады.

— Әх, äвиэм, йажо дон хужажым
кынам пälэн шоат вäl?—вэлэ мьинь-
жы маньым...

Карэм бьрдьдон кузышым гьиньät
садвичь вашт токына пырышым гь-
ньät, соланавлä толмэм тагыцэ äньät
пälэн шоньт. Иктä кок цäшьшть, мь-
ривьлä, вätьвлä пöрт шан пьгынэн
шагальвь. Тавакым шывшыт, кахы-
рат, йадыштыт, бьлэмäшьштьм шай-
ыштыт. Сэк шайылок шалгышы
бьдьрämäшвлä мьинь вькэм анжэн-
анжэн бшкэ лоштышты пьжгät. Äвäm-
мät нинь лошть сärньбьштэш, икть-
вэсьвлä дон попа. Кыды шамаквлäжы
пьльшкэмөк миэн тькнät.

— Комунисток агыл?—маньт.

Авämжы:

— Äньät,—вэлэ манэш.

— Йьмым моло ыдылэш сй?..

— Укэ-э... Махань ыдылмаш—äвäm-
жы попа.

Ик пьсы вätь:

— Йакшар кньгäжьм кьчälшäш!
Йакшар кньгäжьм кьчälшäш...—ма-
нэш.

Пьжгэн шалгышы бьдьрämäшвлäm
мьинь йориок йадым:

— Мам вара пьжгэн шалгэдä?—
маньым.

Тьшäкэнок шьп лин колтэвь.

— Ньимат укэ... Такэшьм вэлэ...—
маньт.

Марывлäжät тамазар гänäk сäräl
йадэвь:

— Партьышкы пьрэнät, сй?—
маньт.

Йадмыштым мьинь, вуйта, ам кол,
ик мазар гänä йадмашэшьшть йуку-
мат шьм лык. Лач пүлä жеп эрть-
мькь ижы чангэн пушым:

— Партьышкы пьрэнäm вэлэ агыл,
лач пыт комунисток линäm. Намал-
мы комунист бьмэмжьм гьраждан
вьрсы тьл вашт лыктын ижы олмык-
тэнäm,—манам.

Пушänгь вуйышты, äль корны пы-
рак лошты чьмлэн шьинзьшь орави-
влä волкышкы пандым иктä рädь
шуэн äнжэдä? Шуэн шэлмашэштä
оравивлä вуж-ж тärвәнэн чонгештэн
кэät.

Комунисток ылам манмэмät, орави
волкышкы шумь панды дон иктешок
толмыла чучы. Пьтärюок Мокшин
шүмбөлвлä, сэк пайанвлäэт, лäктьм
кэвь. Стөл сагаракок шьинзьшь Со-
мокшы, вьр-вор кьиньбьл кэшät:

— Кэшäш, иргодым кьлгэ шийш
кэлэш,—манэш.

Кэмьлäжы йälвлämät паштэкшь
ужэш:

— Йä, кь ик амасашкы лäктэш?—
манэш.

Тидь паштэк молвлäят, калпакыш-
тым йьждылаш, кьчälш тьнгälьэвь.
Маньт:

— Әх, имньиэм качтэ шалга вэт...

— Араваэм шьрэн йämдьбьшäш.
Иргодым алашкы кэшäшлык ылам
вэт.

— Äнэм анжалшаш.

Сэк пьтärюок пайанвлä лäктьм
кэвь. Мокшин шүмбөлвлä кьмыты-
нат пачөлä-пачөлä амасашкы мьрык-
тэвь. Нинь паштэк Спиринвлä...

Лач Сомок Йако вэлэ кьн кодь.

Иргодэшьжы äвäm мьиньм вьрсө-
нок вьрса.

— Солаэшнäjь лач сэк худа, сэк
послэвдньй эдэмөк линэт тама...—
манэш.

— Мьлын вара?—манам.

— Ма нужда вара партьышкы си-
рьктäшьжы? Сомок Йако, комунист
линät, пашкудывлäшкь пырашат вä-
рбьм ак мө. Күслäш моло иктьм до-
кат ак пьрөп. Цилä вärэ—отказ...

— Такэшьм ит поны,—манам.

Цыланжы гьц нүнжык кидä лäктьм

шагалын ижй авам попаш тынгалы.

— Такэшым агыл!.. Кыцкэн ләктәш имньиэт улы вара? Шышәр-тарык пушы ышкаләт улы? Пашкудышкы митәжй, пырыдәжй кыцә вара лиэш? Тагачат тәвә, Роалтыш Миколай аважй докы шышәрлән каштым... Мокшин Сомок вәтй үм намал кандыш... Эх, попәт ма!—тәнгә маньят, мёнәшок цыланьш пырыш.

— Мам? Ум намал кандән?—мёнжй йадым.

— Кандәнйш... Ма, кандымыжы худа гыцә? Йара, эчә чотәш пиштәтйш!..

— Ниньын чотәш пиштёмбйштём пәләм,—манам.

Авам шйдәшкә вәлә. Манәш:

— Сомок Йакола онгырән ит шынзёй ылнәжй... Тйдй вәлә вәт пайанвлә ваштарәш попән каштәш... Пиш худа эдәм вәт. Тидй ганьжым атат мо... Солаштына тидй циләләнок санзалтән шоктән... Кү вара прамой эдәм иконвләм скнйә вәшт кышкә?

— Аль кышкән?

— Цишти кышкән. Кышкёмжй годым: „эдәмвләлән вәлә агыл, йымывләләнәт свободым пушаш“ манәшәт, иконвләжём ольцә покшакы пышльоп шуән-шуән колта. Пиш мыскыла вәт... Ти антихристлык эдәм сага пәрвиок ит пиж! Бйшкёмәдём ит страмайы... —манәш дә, изиш лиәт, камака олтымжы лошток йадәш:—тёнжй лачоккок комунист ылат?—маньы.

— Лачоккок,—манам.

— Эх, йамат... Иашток йамат!—манәш.

— Агым...

— Хрәстәтшй улы гёньй, йара?—манәш.

— Хрәстйдон мам бйштәм? Ма пурьжы?

— Тынгә ит попы! Сулык вәт...

Солам тәхәнәш мёнш пиштйдәлам. Совәт власть линәт, бндә бйбймәш важгәок вашталтын машанәнәм. Эдәмвлә цилән вәсбй линбит машанәнәм. Тйдём шанән вәлә токынажат пиш сусун тольым. «Буржуйвләм шин колтәннә, у бйбймәшбйм бйштәшнә бндә әптйртшй укә, пәшәнә йажон кәә» манын шанән пиштәнәм ылыы. Анжәт гёнш, йажо бйбймәшбйшккй шоашна эчә пиш шуку улы. Вырсы манатат, ма машанәт? Вырсәшбйжй буржуй-

вләм вәлә вәт мә сёнгённә. Халыкын бйцкәмбйшбйжём, тошты шанымашыжым, овуцажым пулывләдон, пушкавләдон сёнгәш ак ли ач. Тиштәкән вәс сәмбйн кырәдәлмбйлә. Ти кырәдәлмәш окопыштыш гыцәт йасы лиәш.

Авам дон коктын иктә пәл кәчбй попәннә. Ньима донат ынгылдарән шокташ акли. Совәт власть гишән попәмәт:

— Антихрист власть!—манәш.

Парты гишән шайыштым,—шбйвә вәлә.

— Йымы укә,—маньымат, тиокат мёнбйм коршок пандыдон хбйрбйктә ылыы...

Ньимамат бйштәш ак ли. Шамжы утла когон касланән шынзёйн, вәс пачаш «шуктән» аварташәт йасы. Мол статванжы линәт ак кәрдт. Бйбйм курымжым вәшт анжал анжыда доко, тидй бйбймәш гыцә? 50 и бйбймәштйжй иктә 10 ижй йымы ыдыламашәшок пйтән. *) Тинәрбй и йымы лбймдон пашартым шамым ик кәчбйштй бйбйштәш манын итәт шаны. Солаштыжы шуку эдәмвләжок тәхәнш ылыт ач.

Павыл бзәмәт, пәлбкәлбшй гёншәт, авам постолок ыләш. Вадәш, Мокшинвлә дорц кылатәм шин толмыкыжы, мә коктын шуку попән шынзёйшнә.

Омынвләжём шайыштәш, худа сила улы, эдәмвләлән нинбй кайыт манәш. Ма—шонлан утла бёншәнә.

— Пәлә-әт?—манәш,—вәтәм колымы ин ик әнгә—йбйрәнәм үдйдә кодын ылыы. Тбнәмок мёнбй:—тидй пурылан агыл, маньым. Лачокшымок, шукат бйш ли, вәтәм колыш.

Мёнжй вәштылаш вәлә линәм.

Бзәмжй:

—Ит вәштыл доко, тёнбй эчә ат пәлбй,—манәш.

—Ма, әнгә—йбйрәнбйм үдйдә кодымашәшбйжй кыцә эдәм колән кәрдәш?—манам.

—Кү шынзә—кыцә? Йымы анжыкта витнй,—манәш.

—Удәшбйжй йымы агыл, тёнш үдәнәт вәт.

—Тынгә гёншәт...—маньят, тамам ашбндәрән колтышат, вәс шайашкы

*) Год ййдә—52 руш-әрньәм, 12 кого празныкым, ковзйбймәшым, мйнастирвләшккй кашмашым моло шотлймыкй, 10 и нәржй погына.

ванжэн кэш. Манэш: сѣнзѣэш худа каймылан бѣнѣнэт?

Мѣнь нѣгынамат ужтѣламат, вуйѣм вѣлѣ бѣрѣальбѣм. Павыл бѣзѣмѣт «ужмыла» шайыштѣш. Бѣшкѣжок ужтѣ,— йѣл гѣц колын. Шукы попыш. Поконьыквлѣм ужмашат улы, шуранвлѣат «кайыныт», пачан шѣдѣрвлѣат чонѣштѣлѣйт. Мѣнь колышташ вѣлѣ, линѣм.

Солана — хѣлѣ нѣлшѣш гѣнѣят-цилѣнок ти йѣмаквлѣлѣн бѣнѣнѣт манмыла.

Сола хѣлѣок кѣто пѣцкѣмѣштѣ илѣштѣлѣйт, культур соты валгатмашан корныш лѣктѣн ак кѣрдѣп. Кыпышы, касланышы тошты шаманѣдѣмвлѣ гѣц у ѣдѣмвлѣм, культуранвлѣм бѣштѣш манын литѣмѣш кѣгон кѣрѣдѣлтѣ укѣ. Сола пѣцкѣмѣшѣм сѣнѣмѣштѣ, томан йѣдѣ «окопвлѣм» капайымыла, пѣцкѣмѣшѣм «лѣлмѣлѣ».. Сола капкашкы культурым пыртѣн колтымыкы ижѣ, ѣдѣмѣн ышѣшѣжѣ у шанымаш, у шам вазын кѣрдѣш, социализм корныш ѣдѣм лѣктѣш. Тѣнѣм ижѣ мѣльиснвлѣ хѣлѣок труйыш халыквлѣ, шукы мѣльион кидѣштѣдон у бѣлѣмѣш стройымаш пѣшѣм иктѣр кычат, шукы мѣлион йѣалыштыдон комунизмѣн бѣлѣмѣшѣшкѣ иктѣр, ик сѣмдон рошкѣ вѣлѣ ашкѣт кѣнѣштѣ...

Тѣшкѣвѣкшѣ шукы улы...

Тѣшкѣвѣ йѣктѣжѣ шукы пѣшѣм бѣштѣмѣлѣ. Попвлѣн шамакѣш, кулаквлѣн кид лѣвѣлѣн тѣмѣншѣ халыкым у бѣлѣмѣшѣшкѣ пижѣктѣш йѣасы...

Сомок Йѣако докы ѣвѣм пыраш бѣш шѣдѣ гѣнѣят, тагачы тскыжы пырышым. Ѧтѣѣжѣ гѣц пасна бѣлѣ. Нѣээр гѣцѣт нѣээр ылѣш. Вырсы йѣктѣ чѣлѣтѣн моло каштынат, тѣнѣм кѣзѣйтшѣ гѣц улаирак бѣлѣн.

Вырсывлѣ воктѣн моло каштынамат, лач мѣнь вѣлѣ йѣасывлѣм ужынам машанѣм. Солашты бѣлѣшѣ совет вѣрц шалгышывлѣжѣ гѣнѣ йѣажн бѣлѣт машанѣнѣм.

Солаштыжат вырсыштышы ганьок кидѣ-кидѣ, вѣр йѣоктарымашкы, ѣдѣм пушмѣшкѣ кѣрѣдѣлмѣлѣ.

Комитѣт бѣдноташтат шалгѣн.

Контрибуцимат постарѣн.

Продразвѣрскымат видѣн.

Трудгужповиноштышкат поктылын.

Спѣкулянтвлѣмѣт поктылыштын.

Дѣзѣртирвлѣмѣт кычѣн.

Тѣжѣм пѣшѣ... Сомок Йѣако кѣчѣнѣ шытырлана. Сола гѣц—сѣльсоветѣшкѣ, сѣльсовет гѣц—солашкы. Цилѣ пѣшѣштѣок Йѣако шалга. Пѣшѣжѣм пиш пинѣдѣн кычылтмыла, чѣтѣ тѣр видѣмѣлѣ. Пѣшѣм йѣажон бѣштѣмдон сола халыкклан йѣарал лиѣш ак ли. Шукыжок Йѣаком тѣрѣнѣ анжат, тидѣм тамамок бѣштѣн шунѣштѣ. Тѣвѣш, Ѧмѣн солашты ик комунистѣм пуштыныт. Йѣамагашты сола хѣлѣ Совет власть ваштарѣш шагалыныт. Тидѣмѣт тѣнгѣок пуштын ак кѣрдѣтп гычѣ? Тидѣлѣнѣт чѣдѣ крозѣнѣйтгычѣ? Чѣдѣ шиѣш цаѣнѣйт?

Кулаквлѣ гѣнѣ утла кѣгон сѣрѣм нѣлѣнѣйт.

Мимѣм годым, Сомок Йѣако стѣл лошты шѣргиндѣ дѣн олмам качкын шѣнзѣ ылы. Шимѣ, йѣаштыра ѣпшѣ комдык ыдырымы. Кужикѣ лицѣ шѣргѣ—мынывлѣжѣ кѣргѣшкѣлѣ пырѣн шѣнзѣнѣйт. Кѣгон худаланѣн, кымлы иѣш ылѣш манын атат шаны. Тумышан йѣалаш, тумышан тыгыр, йѣалыштыжы—чѣчѣш тѣнгѣлшѣ йѣдал

Вѣтѣжѣ, ваѣакѣш тылым олтѣнѣт, чѣнѣбѣкѣш чѣйѣм шолта, лѣвѣкѣжѣ тарвашвлѣм шѣшкѣш, вужгѣ вѣлѣ бѣфѣлѣ.

Йѣако сага шѣнзѣм.

Окнѣа вашт вѣт намалтышан бѣдѣрѣмѣшвлѣ кайыт, йѣдѣшѣт вѣдѣм йѣмдѣлѣт. Тѣнѣ мардѣж пѣлѣвлѣм бѣфѣлѣн-бѣфѣлѣн кышкѣдѣш, лаштыкѣла, тагышкы покта. Кѣчѣ шѣцмѣ вѣрѣштѣ пѣлѣгом, калѣлат бѣрѣн шѣцшѣ кѣртнѣи камака ганѣ, йѣакшаргѣн шѣнзѣн.

Йѣакон вѣтѣжѣ пырымѣм цаκлыдѣ тама, марыжылан цылан гѣц попа.

— Мѣлѣннѣ вара нинѣ дѣн кѣрѣдѣлѣш! Кым шѣмбѣл ылыт вѣт. Кымныштынат цилѣ вѣрѣок пѣлѣмвлѣштѣ улы,—манѣы дѣ марыжы цѣрѣш.

— Йѣара-йѣок, кѣзѣйтѣш тырлок... —манѣы.

Мѣнѣжѣ:

— Кѣм попѣдѣ?—манѣым.

Вѣтѣжѣ, йѣукѣм колын колтышат, намысланѣн колтылма чучы.

— Ѧ, хына толыныш,—манын анжалы дѣ мѣнгѣшок цыланышкыжы шѣлѣлѣ.

— Кѣжѣм... Мокшинвлѣ тѣрѣш ѣрѣнѣм,—манын йѣадмашѣшѣм Сомок Йѣако попа,—нѣима статѣнат нинѣм

сӱнгӱш ак ли, хытӱ чортым бӱштӱ. Нини солаешнӱжӱ лач кугижӱ гань-ок лин шӱнзӱнӱт... Цилӱ вӱрӱ вуй ылыт. Пӱрвийӱт торгӱйӱнӱтӱт, кӱзӱбӱт-шӱ эчӱ когон пайӱн шӱнзӱнӱт...

— Оксашты моло шӱндӱк цӱц-цӱц-ланжы гӱц вуйжым лыктылдабат, вӱтӱжӱ кӱлӱсӱш.

Йако шайа лошкы пырымым ак йараты. Вӱтӱжӱлӱн пӱлӱштӱмӱлӱ попа:

— Чайӱм кӱ-ӱн?—манӱш.

— Кӱӱш,—тӱдӱжӱ манӱш.

— Йӱмӱ шоӱш... маньат, Йако тӱ-нӱлмӱ шайажым попа:—эх, манӱш, имӱштӱ, голодный годинӱт моло, йыл ымбалны кварталвӱм нӱлӱн шӱндӱтӱт, пӱшӱжӱм такӱшок бӱштӱктӱт, манаш лиӱш, дӱ кыдыжылан кӱ-зӱбӱтӱт оксам тӱлӱдӱлыт. Митри вӱ-тӱн ик туша вӱлвӱл зӱмлӱм алталӱн-алталӱнок шывшын нӱлӱвӱвӱ. Тӱ-мок садвичӱм бӱшкӱлӱнӱштӱ пичӱн шӱндӱвӱ. Эртӱш кӱнӱжӱм кымыты-нат торгӱйӱвӱ.

— Лаӱмӱржӱ тымда вӱт?—манын мӱнӱ йадым.

— Лӱмӱлӱн вӱл тымда... Кӱнӱж-бӱмжӱ тытыштымы торгӱйӱ. Кӱлӱсӱ-нӱт мыштыдымы шык ылыт. Йӱлӱм пиш когон алталат. Сӱмон Хӱдӱрлӱн шуды бӱштӱшӱжӱ имнӱм пуӱнӱтӱт имнӱ пумы тӱрӱшӱштӱ цилӱ шуды-жым вара токышты шывштӱн кузык-тӱнӱт...

— Судыш пуаш ак ли, ма?—ма-нам

— Цилӱ стӱтъанок путайӱн анжӱ-нӱм,—манын Йако попа,—дӱ ак ли... Мӱнӱбӱмок ташкат...

— Тӱнӱбӱм?

— Маньӱ вара...

— Кыцӱлӱн?

— Нинӱ алталӱн ӱмӱнӱнӱ вӱт шолшы вӱдӱн чӱнӱбӱкӱм намал лык-мылажы вӱтӱжӱ попа,—пиш кӱрдӱт!—манӱш.

Чайӱм йӱмӱнӱ лошты Сомок Йа-ко цӱшти шайыш пуш. Мокшинвлӱэт тидӱм парты гӱц лыктыкташ цилӱ стӱтъанок путайат. Тӱнӱм Йако гӱц лӱдмӱш пӱтӱ бӱшкӱлӱ. Кым пиӱнӱ-цӱ марым уксыцмӱшкӱштӱ йӱктӱн шӱндӱнӱтӱт, нинӱлӱн Сомок Йако вӱкӱт пумагам алталӱн сирӱктӱнӱт вуйта, Йако, йӱн шӱндӱнӱт, вӱтӱжӱм торцӱнжы шин лыктын. Пумагажым

Комитӱэт парты анжӱн дӱ Йаколан выговорым пуӱн...

— Лач ирӱ эдӱмбӱмок лӱвӱбӱртӱт бӱшкӱлӱш...—манын, Йако ойхырӱн кӱлӱсӱш.

Мӱнӱ цӱдӱйӱшӱм вӱлӱ.

— Нӱзӱрвлӱм бӱшкӱ вӱкӱт сӱрӱ-шӱш,—манам.

— Э-э, итӱт попы, путайӱнӱм. Тӱ-дӱмӱт путайӱнӱм... Попымӱм годинӱ цилӱнок мӱнӱн шайӱм йаралӱш лыктыт. Ик нӱзӱрӱт нӱнӱ вӱкӱлӱ ак попӱп... Скотышкы мимӱкӱштӱ гӱнӱ попомӱм мондат. Мокшинвлӱмок лӱ-вӱдӱт... Налогым моло тинӱрӱм шӱн-дӱшӱш мана ат: «шукы, шукы, вал-таш кӱлӱш!» маныт. Мам ат ман! Пӱсӱрӱк йӱлмӱн нӱзӱрвлӱлӱнжӱ, скот лимӱ анзыц, Мокшинвлӱэт оксамат пуалыт, киндӱмӱт намалтӱн колтат... маньат, йӱн карштым гордшы ганьла, ӱрдӱжӱм нӱлӱ кид-лапажыдон сӱ-вӱл шӱндӱш—бӱшкӱтӱн гӱнӱ, нинӱм сӱнгӱш ак ли!—манӱш.

Шайажы гӱнӱ лачок. Мокшинвлӱ цилӱн пӱлӱшӱвлӱ ылыт. Лаӱмӱржӱ—сӱк изижок—учитӱл ылӱш, Сомок-шы—кӱдӱлӱшӱжӱ—салтакышты ылмыжы годинӱ коптӱнармусышты бӱлӱн, салтаквлӱм алталӱн-алталӱн пайӱн толын; сӱк кого шӱмбӱлжӱ—Микитӱ изижӱ годшӱнок торгӱйӱн—кӱнӱжӱм—мыныдон, тӱлӱм—лӱс-дон.

Ти кым шӱмбӱл цилӱ солалан вуй ылыт. Сола хӱлӱок сылӱн нӱлӱн шӱн-дӱнӱт. Лачокшымок, йӱ: кыдыланжы оксам ӱрӱмӱш пуат, киндӱм ви-сӱн колтат, вӱсӱлӱнжӱ ышкалым, ту-нам пукшымыла пуӱнӱт, кымшывлӱм Йыл-ымбалны пӱшӱ бӱштӱктӱн урдат.

Бӱшкӱтӱлӱн вара нинӱм сӱнгӱш! Ско-тышты моло Сомок Йако попаш тӱнгӱ-лӱшӱт, тидӱм прамой кӱлыштшат укӱ, лач мыскылӱн вӱлӱ шалгат, шу-кыжок Мокшинвлӱ вӱкӱ ылыт.

— Акшак кӱлтӱмӱш!—маныт (Йа-кон вургымла йалжы акшакырак ыл-ӱш.)

Партышты ылмыжы гишӱн Сомок Йако пиш кого орлыкым ужӱш. Парт-йӱчӱйкӱшкӱ пиш шӱрӱн кашмыла, пӱшӱм кодымла. Ти гишӱнок хозяй-стважы пыжла. Сола марывлӱ тӱрӱнӱ анжат. Вӱтӱт вырса, парты гӱц лӱк-тӱш ужӱш.—Орлыкым ужмӱшкӱ, лӱк-тӱм ылнӱжӱ, манӱш.

Йако йужнамжы йукумат ак лык.
Кынамжы гынь шьдэшкя.

— Ит саслы, тынь нымат ат пә-
лб—манэш.

— Пәлбмәтдонок ак ли ач, йәлбм
анжаш кәлэш...—вәтбжбй попа.

— Мә йәлбм ана анжы... Мәнмән
бшкбмнән корны...—тидбжбй манэш.

— Попок!.. Кәлтбмәш комуныда
соикток ныгынамат лин ак шокты!..

— Лиэш!

— Агэш!

— Прават лиэш!

— Прават агэш!

Лач шоэн вәлэ тәнгә попыдэжбй эр-
тә. Тәхәнә блбмәшбшштбй комунист
лбмбм намалашыжы лачокшымок пиш
нәлбй ыләш. Тбнгә гбньәт, Йако пар-
тылан утла литбмәш когон бньәнә.
Вадәш торцынжы коктын ләкмбкбнә,
мбйләнәм цилә блбмәшбжбйм шайышт
пуш. Манэш:

— Мокшинвлә дон пбтәри пишпурын
бләнә ылы. Тбвәш, пәтистьәнбй то-
маштым цшити мбнь чйәлтәнәм вәт...
Рәвольүцбй лимбкбй, партышкы пыры-
мыкәм мбньбм ужын кәрдтбмбй ливбй.
Пырымәм андак, мбньбм шөрбнәштбй
ылы, партыбй гбц мбнгәшок лыкнәштбй
ылы... Ма статбан бш пугайән вәт!
«Ләктәт, гбнь, имньи нәләшәт оксам
вычымәш пуәм» манын ылы. Тб-
нә манмәшбжбй мбнь шбвән ижбй
торцынжы карагтым. «Мбньбм окса-
ла нәләш ак ли!» маньым. Тбдбй ли-
мбкбй, вәтәм гач мбньбм бшкә кор-
нышкышты сәрбнәштбй ылы, шбшә-
рбм, тарыкым, кәчбнь манмы постол,
намалтән-намалтән колтат. «Ньимана
ат бжәл агыл, Йакоэдбм вәлэ кому-
нист гбц карагды», манын вәтәмлән
попат, мам-шон тымдат... Ньимамат
бштән бш кәрдтәпәт, вәтәмләнәт
ньимамат пугымы ливбй...

— Нәзәрвләм цымырышаш,-мбнь-
жбй манам.

— Тәгүм цымырәт...-манэш.

— Кыцә—тәгүм? Микитән Иван?...

— Пайанвлә сәмбнь кәй...

— Вәйук Фотбә?...

— Мокшинвләлән родня лиэш.

— Сәмон Хөдөр?...

— Тбдбйлән йун кашташ лижбй...

Солаштына-партылан йарал бньән
эдәмбм иктбмәт мон лыктын шбнә
кәрдт. Цилә тупыньәш корныдон кә-
әт...

-- Нинбм бшкә корнышкына сә-
рәш кәләш,—манам.

Сәндәлбкбм армыж ләвәш ганьдон
кымыктән ләвәт шбндбмбләок чучы
—йбйрбм-йбйрвәш—пбц йыт нәлбн
колтыш. Солана турәшбй кого-корны
кугивлә лодон коктын ашкәдбнә.

Солаштына кармонь йук шакта.
Кармонь йукәшәт, вады тыржы лач
шулмы ләшкәләок ик ладын падырәш-
тәлт, пбчкәдәлт миә...

Йако мбньбн шайәшәм тбрүкок
бш кәләсбй. Пүлә кән колтымыкына
ижбй кид-лапазм кыцә кәрдбн кормәш-
тән шбндбш.

— Шайәг лачокок! Нинбм кәрәк
ма-дә бшкә корнышкына сәрәш
кәләш!—манэш.

Лачокымшы комунист линәток гбнь,
«комунист ылам» манынок ак йары.
Тагьж покшалнышы майаклаок, кому-
низм пәшәш йылаш кәләш, корны
йамдышы труйыш халыквләлән кә-
әшбштбй, йако блбмәшбшкбй миән
шоашышты, Ләнинбн йал корны ки-
шәжбм анжыктән шалгышаш... Тбнәм
вәлэ кбшәнбштбй кандышмы йакшар
коман и з и кньигәәтбм алталән
намалыштмаш ак ли.

Иасы гбньәт, тәнгәләок бштбдә ак
ли.. Рәвольүцбй вәрәмән йыр корны
дон кашгмаш укә... Шүдбй и бштәш
лимбм лу пәйгбцәт кбтык жәпбштбй
бштбмблә.

II. «ЧИКТАТ»

Михалвәш циләнок сырам, самого-
ным шолтат. Циләнок пөрт көргбш-
тбм итбйрәйәт, мышкыт. Ала гбц
мам-шон нәлбн-нәлбн кандат. Авәм-
әт йәл бштбмбм бштә. Бзәмәт сад-
вичбй лыкышты, олак вәрбштбй само-
гоным шолта. Ик стопка самогоным
пәтыкыктән шбндбшәт, мбньбм азда-
ра.

— Ә-ә, тидбжбй гбнь лач ирсә спирт
ганьок ыләш,—манэш дә мбньбм
йүктбнәжбй—йүмә, иктәт ак ужәп вәт,
—манэш.

Сомок Йаковлә дорц, тама гишән
әнәт, вырсәдәлмбй йук шакта. Йако
вәтбжбм вырса, тбдбжәт лбвәлән ак
кодт, вбцкыж йукдонжы марыжым
паньәжәш.

— Нинбй кәчбнь вырсәдәлбйт,—ма-
нын, мбләм бзәм попа,—вәтбжбй сы-
рам шолтынәжбй, Йакожы ак шүдбй,

падшымаат тагышкы сыралэн шбндэн,
—манэш.

— Тэнэ и кэлэш,—мбньжы манам.

Тынгла манмашешэм бизам мбнь
вбкэм тураракын анжалы. Шим сбн-
збжбдон дүэнк колтынэжб машанэт.

— Тынъ Йаком эчэ ат палы,—ма-
нэш,—тиды пиш кычакэ ылэш вэт.
Самогоным шолтымна гишан мили-
ционьэрлэн тагынам увэрбм колтэн
вэкат,—манэш.

— Колтымыжы,—манам—худа гы-
цэ? Самогон ваштарэш кырэдалаш
дэкрэт улы гбнь, комуньстжб тбды
вэрц пыт шалгышашлык ылэш вэт,—
манам.

Пэл-стопка самогонжым подылалят,
Павыл бизамэт мбньбм бпкэлэн попа.

— Эх, попэт ма!—манэш. Тыхэнь
комуньстжб улы машанэт?—Укэ вэт.
Соикток ат мо... Мбнь палэм...—ма-
нэш да ик стопкам йоктарышат—йү-
мэ, тиды тбхэньок йүкшым ак бштб...
Йа, мам сарвалыктэт? Иктат ак ужэп
вэт,—манэш.

Шбжб кэчб вады вэкб кэн колтэн.
Кблмб рокыш лым постол вилбкэлэ.
Йуалгы мардэж олмавувлэм кодшы
блбштатцвлаштым пачка, пөртбл-пөрт-
бл воздухышты намалэш, рок мыч-
кы шбдбркэлэ. Вулнганшы пбл лаш-
тыквлэ то ныгыдэмбт, то шылат...

Бизам тамам аныат шанэн колты-
шат:

— Мильционьэржб гбц ма соик-
ток ана дүт!—манэш.

— Ак тбкэл машанэдэ?—манам.

Бизам цылик йббралтыш.

— Тбкэлнэтат, кидшб кбтык—ма-
нэш.

— Малын?—манам

— Тынъ эчэ ат палы... Тбвэ, Күк-
шы-ныр сирбшкыла анжал доко, ик-
тамам ужат?

Анжышым-анжышым, нымамат уж-
ын шбм кэрдт.

— Нымат укэш,—манам.

— Укэ?—Бизам ваштылэш—Ош
плакым ат уж, ма?—манэш.

— Кышты?

— Тбвэш, йал корны турэшб пи-
чб сага выльгэ кайэш.

Ижб ужым.

— Ти плак валэн кэмбкб,—манэш,
иктын донат, ик вакталтыш самого-
нымат ат мо... Цилэ тайэн шбндат...

Мбнь цудэйаш вэлэ линэм.

— Нымат ам палы,—манам.

Шайышт пумыкыжы ижб ынгылы-
шым. Мам вара, соланавлээт, мили-
ционьэр толмым палаш манын, Күк-
шы-ныр сирэш, милиционьэрбн сола
совет гбц толмы корнэшбжб, йори
оролым тэрлэнбт. Мильционьэр то-
лэш гбнь, плак валэн кэа: самогон
шолтышвлэ, милиционьэр толмаш-
шэт цилэ улы-укэ самогоныштым та-
йэн шбндат...

Лач потыкэмок шайышты. Мары-
влээт пиш мудырайат ылын дэ... ми-
льционьэржб ороды агыл. Кбцбзб
постол худа выргэмбм чизэнат, кбчэн
кашмыла, томан йбдэ каштын. Пэл—
солажымок самогондэ кодэн, коклы
кым актым—протоколым сирэн...

Марывлэ пиш когон орданэнбт.
Кэрэк тбнгэ гбньат, Михалвы кэ-
чбнжб пачанмэшкок йүэвб. Томан
йбдэ—хына. Токунаат толыныт. Пөрт
диц. Йүт, качкыт, мырат, куштат,
икты-вэбштым шүа-шүа элтэлэт.
Бшкэ сагашты мбньбмат йүктат.

Вады вэкблэ мбньб ольцашкб лэ-
ктым. Сола кузэн кэа—халык йүэш.
Анзыл лыкышты тэгүвлэ аныат выр-
сэдэлбт. Пөрт йбдэ, окнэвлэ вэлэ
цбтббралт-цбтббралт кэат, рушткэ куш-
тат. Попат сола мычкы каштэш, бш-
кэжб йажонок йүддэлшб ылэш, цб-
рэжб аптэн кэрэк гань йакшаргэн
шбнзбн. Тийчокшы вэс лыкэш йүн
лакэм кодын.

Тэвэ, Ул лык гбц мылсэц волкы
йүн кузат. Иктэ луцкын ылыт. Нинб
лошты токо толшы салтаквлэат улы.
Шукыжы, йуалгы гбньат, тыгыр вэлэ
ылыт, косирайят. Кармоньым шактат.
Икты-эсб куштат. Кыдывлэжб йажо-
нок подылыныт, прамой ашкэтат ак
кэрдтэп, тыктымактылыт вэлэ. Мбнь
турээм шоэвэт, мбньбм ужаш кэчэл-
тэвб.

— Пэтбр, айда сагана,—маныт.

Мбнь йукымат лыктын шбм пос-
пэйб, кок эдэм кок кидэм гбц кычэ-
вэт, сагашты, бшкэ лошкышты, шыв-
шыл шагалтэвб.

— Ат кэ гбнь, тэгнэат ат ыл-ма-
ныт.

Солана мылсэцвлэ, икараш погына-
тат, томан йбдэ йүн кэат. Мбньб пэл-
цэротышкы вэлэ вэрэштынэм. Кыйыр
Йогор дскы пырышна. Тидат мбнь
анзыцэм вэлэ Йакшар арми гбц то-

лын. Цэрпэт самогоным стөл вѣйкѣ
лыктын шѣндѣш. «Кэрэк ма-дѣ ам
йѹок» — манын шаналталым. Йуаш
манын агыл вѣт мѣнѣ нинѣ сага пи-
жѣнѣм. Партиячѣйкѣштѣнѣ каждѣй
комунистлѣнск йѹмѣш ваштарѣш пыт
кѣрѣдалѣш шѹдѣвѣ. Ти гишѣн йори
постановлѣнѣмѣ бѣштѣшнѣ вѣк.

Ик стопка самогоным йоктарышат,
Кыйыр Йогор:

— Мѣнѣйлѣэмок йѹдѣ—манѣ дѣ
шалт йѹн колтыш. Вара мѣнмѣм йѹк-
тѣш тѣнгѣльѣ. Сатиновѣй тыгыр шок-
шыжым кѣнѣер-вурды йактѣ кѣргѣл-
тѣн шѣндѣн. Шалахай кидѣштѣ—са-
могон стопка, вѣскидѣштѣ—мышкын-
ды. Самогонжым кычыктаат:

— Шалт!—манѣш.

— Ам йѹ,—моло манат гѣнѣ, мыш-
кындыжым анжыкта.

— Тидѣм пѣлѣ-ѣт!—манѣш.

Кайышыжым ужинам. Тидѣн сѣмѣнѣ
ат бѣштѣ гѣнѣ, шѣргѣбѣ луѣт гѣцѣт
хѣрѣктѣ. Токѣмѣт цѣрот шо.

Йогор анжаш гѣнѣ пиш цѣвѣр ѣдѣм
ылѣш. Лачака лицѣн, шим сѣнзѣян.
Упшѣм кок вѣкѣ ыдыра. Тѣнѣ донѣт
йѣн ѣвѣртѣн, пурѣн попѣн миѣ.

Токѣм стопкам вѣктѣн шѣндѣнѣт:

— Ну, Пѣтѣр Фѣдорович... Тага-
намшѣнѣт мѣ икѣнѣ-иктѣнѣм ужтѣлы-
на... Ужмына, вѣшлимѣнѣ сѣсу лѣм-
дон тѣкѣл колтай,—манын попа дѣ
«*Эх, яблочка куда котишься*»
манын, мыралтыш. Мѣнѣ стопкам
кидѣшкѣм ам нѣл.

— Йогор Митрыч, ам йѹ,—манам.

— Мѣ донына,—манѣш—тѣнгѣлѣ ак
йѹѣп. Чѣтѣш пиштѣт гѣнѣ, йѹ! Сомок
Йако ганѣ ит лѣ. А то!..—мышкын-
дыжым сѣдок цѣтѣртѣ—пѣлѣ-ѣт?!—ма-
нѣш.

Стѣл вѣлнѣ кагыль лаштыквлѣ ки-
ѣт. Шит кыт паткагыльвлѣм лыктын
шѣндѣмѣ. Охырѣц пѣчкѣквлѣ киѣт.
Ольцѣшкѣйлѣ ыртѣш анжалѣым. Кок
мары тавакым шывшын, тыктымактыл
кѣѣт. Ольцѣ вѣс вѣл сады олмаву сѣк
кѹшѣл укшышты бѣшкѣтшок кодшы
сары бѣлѣштѣш мыльгалт кѣчѣмѣ ка-
йын колтыш.

— Лачокшымок ам йѹ,—манам.

— Йѹѣт гѣнѣ—йѹ!—манѣш.

Кок вѣцѣнѣмѣт покаѣм шыркѣдѣт:

— Йѹмѣ, йѹмѣ!—маныт.

Мам бѣштѣт? Рѹжгѣмѣ ак шо. «Ик
подылатышым подыламат, утыжым ам

йѹ» манынок, самогонѣш тѣрвѣм нѣр-
тѣшѣм.

Йогор мышкындыжым сѣдок цѣтѣр-
тѣ:

— Шалт—дѣ—шалт—манѣш.

Йѣнгѣш йасы гѣнѣѣт, нѣвѣвольѣа^к
шалт йѹн колтышым.

— Вот ѣто я пѣнимаю!—манын
Йогор попа.—Ма, комунист лишѣ-
шѣт, йѹмѣйлѣѣт агыл ма? Тѣнѣ ѣчѣ
ужтѣлат...—манѣш.

Стопкажым сагашѣм ѣдѣм нѣльѣ.
Йогорлан ик стопкам йоктарыктышат,
мѣйлѣнѣм вѣктѣ. Манѣш:

— Токѣна пырымына годем укѣ
ылат ылы... Йѣлѣм чѣтѣш пиштѣн
йѹѣт гѣнѣ, мѣнѣнѣнѣмѣт йѹ... Пѣрви
икараш мадын каштына ылы вѣт.

— Агым!—манам.

— Маханѣ агым:

— Прават агым!.

— Кычы, кычы! ато мычкѣт йокта-
рѣм.—манѣш.

Йѣлѣѣт мѣнѣнѣм йѣшкырат:

— Мам вара сарвалыктѣт,—маныт.

Мѣнѣ ѣрѣнѣм вѣлѣ. Ик вакталты-
шымат йѹаш сѣрѣдѣлѣм ылы вѣт!
Йѣчѣйкѣнѣн ѣртѣш собранѣышты
мѣнѣ бѣшкѣок попышым: «Йѹмѣшѣн
йарыдымашыжы гишѣн халыкым пыт
ынгылдараш кѣлѣш» манѣым. Ти мы-
лоѣцвлѣ сага пѣжмѣм годемат, сагаш-
ты кѣйѣмѣт цѣрѣм, манын шанѣн пиш-
тѣнѣм ылы. «Нинѣвлѣм соикток бѣш-
кѣ корнышкѣм вѣктѣрѣм манам» ылы.
Маханѣ вѣктѣрѣш! Мѣнѣнѣм бѣшкѣмѣ-
мѣм нинѣ вѣктѣрѣт, шошым вѣдлѣ,
сагашты мѣнѣнѣм йоктарат. Самынѣ-
ыш шуку агыл вѣт, ик ашкылым вѣ-
лѣ ѣрдѣшкѣ ашкылташ.

Тагыцѣок бѣнѣм йѹ ылнѣжѣ,—акли.
Нѣвѣвольѣ кѣчѣлтѣнѣт. Тамам манѣ-
нат йѹктѣт. Ат йѹ—шѣдѣшкѣт, мыш-
кындыштым кормѣштѣлѣт. Луцкы
ѣдѣмѣм сѣнгѣт гыцѣ? ырсѣшты ыл-
гѣцѣбѣ, тинѣр ошывлѣ гѣцѣт бѣнѣм цѣ-
кнѣ ылнѣжѣ. Окопѣштѣт мѹдѣлт вац-
нѣмѣт, иктѣн-иктѣнок нинѣм шѣгѣ-
льѣнѣм...

Михалвы вадны лиѣлт мимѣвлѣм
мѣнѣ шукужымок ам ѣшѣндѣрѣбѣ. Шу-
кужок лач омынла-вѣлѣ кайыт. Со-
мок Йакон тома дорцѣн ѣртѣн кѣмѣ-
нѣм вѣлѣ раскыдынрак ѣшѣндѣрѣм.
Тиштѣкѣнѣш рѹжгѣмѣшѣм гѣнѣ нѣн-
гынамат ам монды. Пухов Стѣпан

тишкэвэк шоктыш. Молжы тырынок— кармонным шактэн, куштэн, мырэн кузэнä ылыы. Йакон пöрт турэ шоат, тидэт окнъя анзыланы шбнзбшбй вä-тбйжбм ырасаш тбнгäльбй.

— Кышты акшак кэлтымäшэт?! — манэш.

Тбдбйжбй йукумат ак лык.

— Ат кэлэсбй?! Павыл марэдбйм соикток икәнä пуштам!—манват пичбй гбйц цэцэнбйм Стбюпан шывшын лыкты,—тэвэ тäländä!—манэш дä пöрт докы кыргыж мишät, окнъям кыцэ кертмбйн пәрэн колтыш. Пыдыргыш окнъя охонвицбвлä «тбынгр-тбонгыр» вэлэ шактэвбй.—Тидбй контривуцдым тблбйктбйм тärэшэт!—манэш.

Вэс окнъя докы кыргыж мишät, тбдбймät пәрэн шäльбй.

— Тидбй—тайбимы киндэм мон пумэт гишän!—манэш.

Кымшы окнъямат Стбюпан бш коды.

— Тидбй—санзалдон торгäйбмäшэмбйм кычымашэшэт!—маньы.

Ольцäшкбйлä ылышы кым окнъягэ пыдыртэн шуш. Лач кудвичбшкбйлä ылышы окнъя вэлэ тбкäлтбймбй кодын. Мä, йүкшбвлäэт, цäрэн моло шбннäät поспäйбй. Пыдыртымы окнъяан пöртшбй лыч слöпбй эдэмлä вэлэ чучын колтыш. Пöрт көргбй гбйц нэр үвшбйшкбйнä пбррэйбшш ушман пыш миэн тбкнбшш. Йако вätын утэн кэмбйлä мägбрбйм йукшы шакта. Стбюпан сасла, худа шайавлäдонэт мамшон суйэн-суйэн пуа. Мäжät мамшон понымактылына, цäрäш цацэнä. Сола мбгбрäш—йукланәнä. Тамам бшштбйш, мбнь амат нälбй. Стбюпан докы кыргыж мишбйм, цэцэн-пандыжым шывшын нälббйм. Тбдбй мбнь вбкэм кэчбйлтбй.

— Тблät эчэ ма ак ситбй?!—манэш.

Мбнь годашэм ылэш гбйнвät, мбнь ти орда эдэм дон кбзбйт йактэ шидäлтэлам ылыы. Токэм сәрнäl шагальват, мышкындэн колтыш. Мбнь шбкäl колтышымат, Стбюпан комдык кәнвазы. Эчэят мбнь докэмөк толэш ылат, үлбйц кузышы Сөмок Йаком ужын колтыш. Морэн калпакым чиэн, йыдал йалан, тумышан пинжакшбйм йыдал кэрэмдон бштälбйн. Конгыла лбвälнбйжбй—газет ара.

Стбюпан тидбйм ужын колтышат,

кбрпбйц маклакам нälббй, тбдбй докыла крозэн-крозэн кэä.—Шпион! Киэн кашы!.. У-ух! Соикток пуштам!..—манэш.

Йако үлбкбйлä, вбд намалмы корныдон, пэкэт сарай шайыкыла мырыктыш. Акшакланымашэшбйжбй кидшбйм мардэж вäкшлä сәрäl-сәрäl колта.

Сөмок Йаковлä дорц Мокшинвлä кок тома гач вэлэ блät. Стбюпан окнъя пыдыртымым моло капка анзыкышты лäктбйн шагаланы ижбй, йбрэн анжэн шалгэвбй. Мокшин Сөмокшы, лаштыра кого пандашыжым вэлэ нбйälтäl-нбйлtäl колта:

— Тбнгэ и кэлэш! Тбнгэ и кэлэш! —манэш.

Лäэмбржät, трупкажым шбйкштэн, окнъя вашт анжэн шалга. Тбдät, йбрэн-йбрэн, хынавлäжылән Йаковлән пöрт докыла тамам анжыкта.

Сөмок Йаковлä дорцын күшкбйлä тärвәнбшнä. Мокшин Сөмок мәнмäm токыжы сбгббрäльбй.

— Толыдалымада—йä—манэш

Цилälәннä кидбйм пуш. Тавакым шывштыш дä токыжы үжбйн пыртыш. Ужмäшэжбй мä пиш когон цудäйбшнä. Кбзбйт йактэ мылоэцвлäm йуаш үжбйн пыртымыштым нбгынамат ужтэлам. Солаштына иктбйн гбйцät пайан ылытат, бшкэ постолвälчтбйм вэлэ нинбй хыналаш үжбйт. Тä пырышай, тä агыл, манын, икәнä-иктбйнäm анжална. Сөмок пытыракок мәнмäm үжэш.

— Йä, мам вара, шалгэдä? Äлбймädä, пырэмädä...—манэш.

Сөмокшы шайыл пöртбшгбй бйлä. Анзылныжы—Лäэмбр. Пырымыкына грамофоным колтыш, стöл лошкы шбндбшш. Вара Сөмокэт мәнмäm йүктäш тбнгälббй.

Мбньбләнэмжбй пырашат ак кэл ылыы. Йүмэмжбй тбйтөок ситä дä нэвольаок пыртэвбй.

— Арäкäm ам йу,—маньымат, Сөмок сырам вэлэ йүктäш сөрбшш.

Лачокшымок, ик кого карка брбйктбйм сырам Сөмок вätбй цылан гбйц намал лыкты, мбйлäm нэвольаок йүктбшш.

— Йүок, йүок, токо бштбйм сыра вэт,—манэш.

Токо бштбймбй дä, йүн колтымыкэм, нэрбшкэм тама арäкä пыш когон пырымыла чучы. Самогонкэдбйм

Йарэн шьндэнйт ылын. Йүмь гьцэм вара, лач тыл чүктимьм вэлэ тьтбьрэн ашбьндэрэн. Молжым ньимат ам шьнзбь. Йаши ватьн пьрт доны кимэмжьм, тьдбьн докы пьртымым ньима статыанат ашбьндэрэм ам кьрдт. Йыдымэт шижьн колтышымат, авьм гьц вьдбьм кьчэм.

— Ави,—манам.

Ик йукат укэ.

— Вьдбьм кадай!—манам.

— Вьдбьм? Цьдаш...—манмы пьлбьдбьмь бьдбьрэмаш йук шактыш.

— Тьньжбь кь ылат?—манын йадым.

— Насташка...

— Авьмжбь кьш кэн?

— Тоныдаок.

— Тонына? Мьньжбь тонына ам ыл ма?

— Тонэм, Йаши ватбь доны, ылат.

Тылым чүктбьш. Карка сырам намал толы.

— Йүн колток,—манэш.

Мьньбь сьдбьрештбь киэм. Вуйэм кир ганьок ньлбь—лүлталашат йасы. Монгырэмат бьшкьмэмьнлэ ак чуч.

— Кыцэ вара тишкбь попазэнэм?—манын йадым.

— Йүмаш годым самынь лиэш шукы ак кэл вэт, манэш.

Мьнь пиш когон намьсланэн колтэнэм. Кьзбьт йактэ ньгынамат тэнгэлэ йүтэлэм. Изиш лият:

— Ньимат ам ашбьндэрбь,—манам.

— Мам ашбьндэрэт. Колышы гань шамдымы киэт ылы. Йара эчэ бьдбьр волкы гьц толшылажы Кьтбьриэм ужын. «Анжэм, манэш пьрт—анзыл вуйыштына эдэм кь», манэш. Вара коктын тьньбьм пьртбьшкбь шывшын пьртышна. Ти йуалгы годым, тьнбь кьлмэнат колэн кьрдят... Эчэ йүят?

— Тау, кьзбьтгеш агым, манам.

— Аньат кьлмэнат? Камака вькбь кузэмь.

— Укэ, токына кэаш кэлэш,—манам.

— Сотэмешкбь мам вара кэйэт?—манэш.

Махань токына кэмбьлэ? Кьньбьл шагалымат, шалгэнат ам кьрдт, лывшалтам вэлэ. Куртньык лыкышты бьдбьржбь амалэн кь. Стьэнаштбь патрэтвлэ, картывнвлэ кэчат. Ик патрэтбьштбь Йылышкы и шьцмбь годым валэн кэшбь марыжы снимайымы ылэш. Нэзэр, со пашам кьчэл каштэш ылынат, шьбьргбь пашашкбь кэшбьлэжбь тидбь валэн кэн.

— Махань токэт комыла! Тонынаок амалок, йонгешток, манын, Насташка амалаш кодыш...

Иргодэш, пыт арлымыкэм ижбь, масакэш шомэм пьлэн шом. Мокшин Со мокэт, комунист льмэм льявьртэш, ньималан йарыдымым бьштэш маньнок, мылоэц волкы сага мьньбьм токыжы йүаш ужьн пьртэн. Мьньбьм йүктэш агыл ылгьцбь, мылоэц волкыжымат ужьн ак пьрты ылы. Самогон йарэ сырам йүктимашэш шам гьц кэмькэм мьньбьм олыцэ покшакы шывшын лыктыныт. Сомок ватбь, капка анзыкы лэктбьн шагалынат, мьньбьм пиш когон страмайэн. Эртэн кэшбь эдэмвлэлэн мьньбьм анжыкта. —Анжалдок, йбьрньктбьш комунистдэ кьцэ йүн шьндэн!—манэш.

Иктэ пьл-цэшок вэкат тэнгэлэ пьпэн шалгэн. Вара ровотньыкыштылан, соасла-мары Иванлан, мьньбьм Йаши ватбьн пьрт анзыкы нангэктэн кодэнйт...

Утлаок мыштэн бьштэнбьт. Комунистбьн ирэ льмжьм льявьртэн шумькы, вара халык тьдбьлэн бьньанаш пыраха бьшкьлэш. Мокшинвлээт тидбьм анзыдок тумайэн бьштэнбьт. Тидбь вэлэ эчэ агыл. Сомок Йакон окньа пыдыртымашымат вуйта мьнь йышкырэнам манын, сола мычкы шайышт каштыныт.

(Пакылажы лиэш)

Пэтър ватты.

Олиця мычкы ёдырәмаш вёрсэн саслэн кэя.

— Кэлтймаш! Йавыл! Прават, цуратат сальсоветышкы йавэн кодэм! —манэш.

Ёдырәмашын сёнзэжы кэкэргэн шынзён, вуй савыцшы шайыкыла йыжнэн кэн.

Пэтър ватты, саслыш ваттым ужын колтышат:

— Мам вара, Плаги, саслэт?—манэш.

Тыдэжы мәгырәш тынгальы, попэнат ак кэрт вак. Мам ат мәгырәй, марыжы йүкшөй толын пыраат, топлоток содомайа, шиэш моло.

— Әрәкә йүмәшбжым кыце царёйшаш вәл? Эх, тэхэньвләм морат ак нәл ёшкәлә.—манын, Плаги кәлөсш.

— Царәш лиэш вэт,—Пэтър ватёжы попа—мённын марәмәт пиш йүэш ыльы...

— Тынэ йә, мённын ганьок йүн шынды ёльы...

— Мённ царёшым... Ары ёлмәжы годым икәнәк шайам тарватёшна, йадым: «Малын йуәт?» маным. «Скушнаат, йүәм» манэш. «Скушнажым йамдышаш» манам. «Тагыце йамдәт тэвә» манэш. Икәнәк эргәм кандымы «У сэм» журналым лёдын пушымат, «журналэтшы процок йажош!» маньы дә тынәмок сирёмаш намалшылан журналым сёлаш сирёктыш. Ёндә, йәрсёмжы йбдәти журналым лёдеш, кидшы гыцәт ак колты вак... Әрәкә йуәш үжытәт, «ам йәрсё» манэш... Тынәт, Пылаги, тынгәлә ёштән анжәмә.

— Аньәт мам ёштёмблә... «У сэмжы» йажо манатат, оксажы тэвә ёжәллә чучеш...

— Шәрғы агыл вэт. Ик иэш 3 тәнә дә 50 копәк вәлө. Пәл иешәт кым тёлзешәт сёлаш лиэш. Марәтшы гынь йүмәжы йбдәок тинәрәшбжым йүеш...

— Йүеш вәлө гыцә! Иужнамжы кок тинәрёмәт йүн колта...

— Тынэ гынь сылашок кәлөш...

— Сылышаш ёньә...

— Лёдын анжёмбыкыдажы, ны-

гынамат тей журналым лёдаш ада пырачы...

Циләнок «У сэмим» сылыда!

Кырык марё ёдырәмаш утлаок пачәш кодшы ыләш. Ёлёмәшбжәт у сэмбнь ёлёмәшкы ванжбдә. Шишжәш! Газәтвләм («Лёнын корны» моло) журналвләм («У сэмим» моло) лёдшаш, сылышаш!

Ёдырәмәш лоштыш пәшәм ёдырәмәш дьэльэгәтвлә пыт видёшашлөк ёлыт. Нинё циләнок «У сэмим» «Лёнын Корным» сёлышашлык, лёдшашлык ёлыт дә цилә ёдырәмәшвләмок сёлышаш пәшәшкы шёвшта.

НАУКЫ ДА ТЪЭХНИКЫ.

Радио тэвә мавләм ёштә.

Кызыт йәктә радио дон колаш вәлө лиэш ылын. Ёндә радио дон ужашат лиэш. Лондонёштышы (Англыштёш столицы) радиостанци гыц, йужшы кечёнжы, пишкыш йәрәән мүнём йүквлә шактат. Ти мүнёмәш годым рәпродуктор вәрәш «тээльөвизорым» (мёндёркы анжыктыш әдёр; тээльөвийәнны шамак гыц лиәлтшөй) пижёктымыкы, спичкә коропка постол «тээльөвизор» изи окняшты мыхань шон эдәмвләм ужаш лиэш. Лондонёштыш вәс радиостанциеш онаралтынат (настройалтын), вәс рәпродукторым шындымыкы, тей эдәмвләжы попаш тынгәлөт.

Мёндёркы ужмаш пәшә цәрнёдөок шәрлә. Лондонёштыш кыдө киноштыжы, кино-картин гыц пасна, боксёр магчвләм*) анжыктат. Боксёрвләжы, аньәт, тамазар уштышаш вәрышты сәгәдәлөт, нинәдымок экранеш анжыктән кәрдыт.

Америкышты тшкэвәк эчә шанән шонөт. «Тээльөвизёрвләдон» оркестёрым видәт. Дирижёржы ик алашты шактышвләштөй вәс алашты ылыт. Оркестёрёштыш эдәмвләжы дирижёрёйн ёмёлкәжым «тээльөвизорым» экранышты ужын мадыт.

Шайам тангыж гач колаш лиэш.

Ньәмёц киноактыёр Конрад Вейдт Америкышкы, попышы кино-кар-

*) Мәшкәндыдон сёгәдәлмәшвләм. Циркывләшөй анжыктат.

тинэш снимайалташ каштын Ылын.

Снимайалтмы картинжым йарыктэн анжэн ләкмәшкәт токыжы, Гәрманьышкы толын. Толын шомашэшбжы тоныжы толшы тьэльэграм киә. Амәрикыштыш кино-рәжисөржы—кинокартиныштыш попымы ик шайаэт нымалан йарыдымәш ләктын, манын, токыжы увәртәрэн колтән.

Мам вара Ыштымылә? Кым шамак гишәнок амәрикышкы мынгәш кыдалмыла гыцә? Лач потыкәокыш. Ти Вәйдт радио-станци гыц окәән гач Нью-Йоркышкы (Амәрикын столицы) кәләсышәшлык шайажым попән. Тышәцынжы тьэльэфон ваштыр мычкы кино-картын снимайым

вәрышкы транслируйән колтәнйт. Вәйц тыжәм утла километрәш вәргыц попымы гыньәт, шайажы пиш раскыдын ләктын.

Җужы кит.

Радиодон виктәрымәш кызыт вәлә ләктә. Англичанвлә, шамак толшы, дрәдноутвлә дон (вырсы карабльывлә дон) радио гач виктәрәт. Охыр дрәдноутым колтатат, тамазар шуды, тыжәм уштышаш вәр гыц, радио мычкы дрәдноутыштыш машинәвләм колтат, виктәрәт моло. Амәрикыштәт аэропланвләм әдәм-вләдәок радио мычкы виктәрән чонәштыктәт.

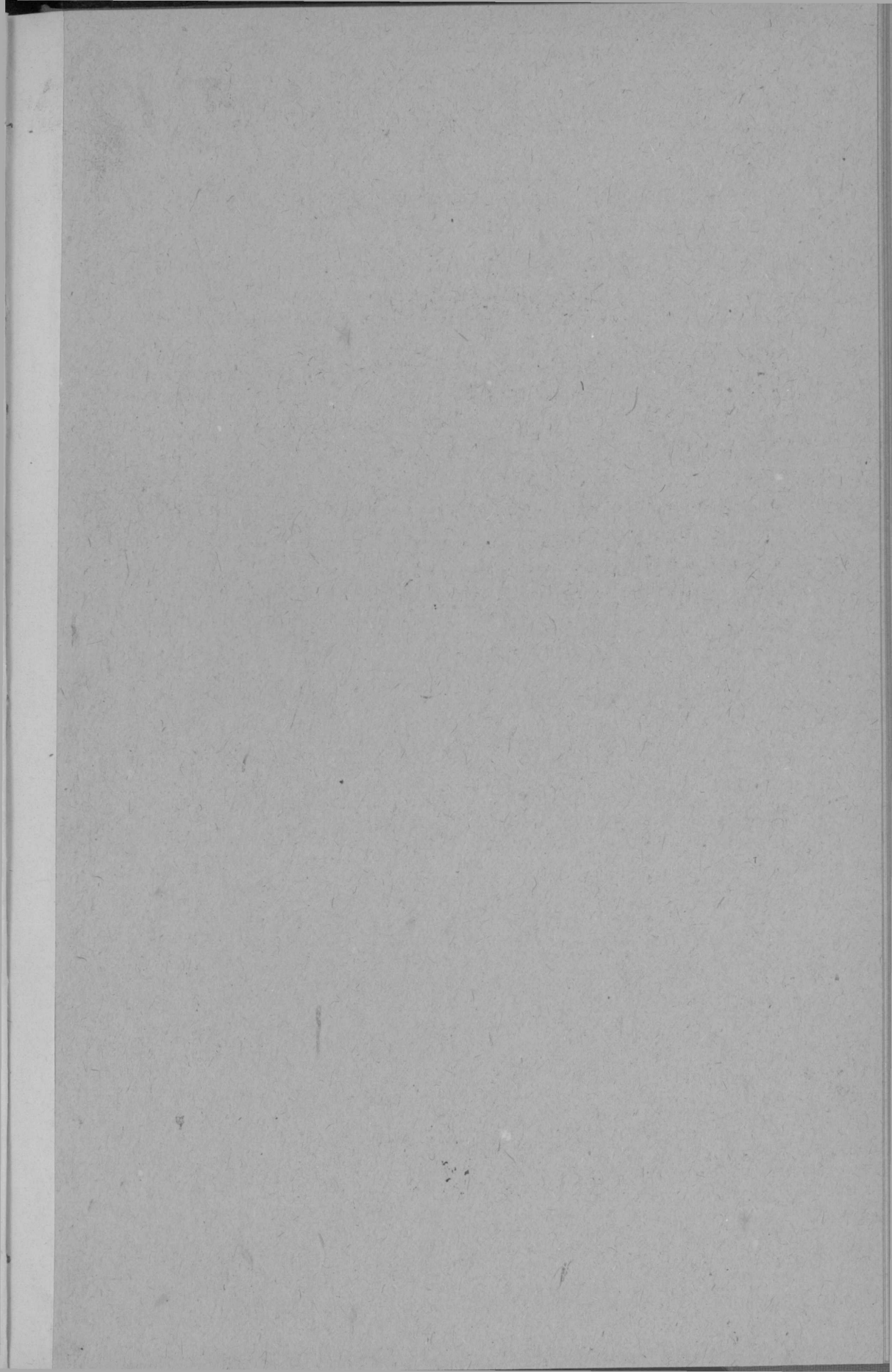
ИЗДАТЕЛЬ: Горно-Марийское издательство. Ответственный редактор—
—РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ. Члены редколлегии П. Т. Соснов и Е. Н. Смиренский. Адрес редакции: гор. Козмодемьянск Г. М. р-на Мар-
области ул. Ленина дом. № 10 тел. № 23.

Сдан в набор 29 сентября, подписан к печати 2 октября. 3 п. л. 64320 зн.
в п. л. размер 185×260

Вуйлымаш.

	Стр.
Анзыл стаъа.	Öрдбĳ пашашкĳ колтымашым у сэмбĳнь видбĳдä . 1
Шадт Булат	Рвэзбĳ армилән 3
Зиновйэв С. Я.	Культур фронтшты сĳнгэнок миэнä 4
Шадт Булат	Рвэзбĳ курым—патыр ви 10
Аргус	«Изи Йыгы» 10
Г. О-ин	Иктбĳ вәрэш—шуку мбĳлион 17
Ольокан Пэтьу	Лбĳмокса 19
П. Вэсэлов-Сталь	Пүштбĳр 22
Н. В. Игнатйэв	Вурсы мардэж 36
Аргус	Пэтр вätĳ 46

ИНВ. № 32

1931 ия ВЭС ПЭЛ КЭШЫЖЫ

„У СЭМЫМ“ СЫЛЫДА

ПОСЛЫТЕНКЭЙ ДОН ЭКОНОМИКЭМ ДЭ СЫНЛЭЙ ЛИТЭРАТУРЕЙМ СИРЭЙМЭЙ

ИЙРЫН МАРЫ ЖУРНАЛ

ТБЫЛЗЭЙ ВУЙ ГЫЦ ЛАКТЭШ

РэдкольегеиштэЙ ЫЛШЫВЛАЖЫ: Соснов П. Т.,
Смирэнский И. Н.„У СЭМ“ Парты дон Совет властые полити-
кэм дэ экономик пашам ЫГЫЛДАРА.„У СЭМЭШ“ СЫНЛЭЙ СИРЭЙМЭШ — ШАЙЫШТМАШ
ЛЫДЫШ, КУЖЫН ШАЙЫШТМАШ (ПО-
ВЭСТЬ), РОМАН ДЭ МОЛАТ СИРЭЙМЭЙ ЛИТ„У СЭМЫШТЫ“ Кырык марын сынлэйн попымы
шайажы: йамакшы, мырыжы, тыш-
тыжы, тыштэн попымыжы, шайа сә-
рәлтшыбыжы дэ молат вазалташ тынгалыт.„У СЭМЭШНӘ“ ИЫЛМЭЙ ГИШЭЙН СИРЭЙМЭШ: ЙЫЛМЭЙ
ЗАКОН ПӘЛӘМЭШ ДЭ ЫНГЫЛДАРЫМАШ
СИРЭШ ТЫМДЫМАШ ДЭ МОЛЕЛӘТ ЛИТ.

ЖУРНАЛЫШ СИРЭШЫВЛАЖЫ:

Булат Шадт., Бәлэйэв И. И., Веселов-Сталь П. Я. Игнатъев
Н. В., Озянин Г. М., Пет-Першут., Ромашкин П. П., Смирен-
ский Е. Н., Соснов П. Т. Седев Н. Смирнов В.Е. Уветков
Н. П., Черновский С. А., Шижов С. С., дэ молатЖурналдын акшы: Ин мөш . . . 3 т. дэ 50 к
Пэл „ . . . 1 „ „ 80 „
Кыи тблзэш 1 „ „ „АДРЕСШЫ: { Гор. Козмодемьянск, улица Ленина, Горно-Марийское
Издательство.Журналым цилә почты айыртэмвләштэЙ дэ
сырымәш намалшывлә гыц сылаш лиэш.